

HACI BEKTAŞ VELİ

Araştırma Dergisi

YAZ '2000 / 14

ŞEYH HASANLI AŞİRETLERİ KONFEDERASYONU OYMAK VE OBALARININ YERLEŞİK YÖRELE- RİNDEKİ SÖYLENCE VE İNANÇ MOTİFLERİNİN NESNEL VE TARİHSEL TEMELLERİ

İsmail ONARLI

GİRİŞ

Bir milletin tarihi sadece askerî savaşları ya da sosyo-ekonomik yaşam dinamiğinin serüveni değildir. O ulusun dili, örf ve töresi, tüzesi, sanat ve edebiyatı, inanç ve felsefî düşüncesi, kültür ve ahlâkı, gelenek ve göreneği gibi unsurlarla ruhî şekillenme ve yaşama tarzı da tarihinin bir parçası olup, ortak hayatî birlikteliğinin temel koşullarını oluşturur.

"Tarih, bizi yalnız başka zamanların uygunsuz etkisinden değil, kendi zamanımızın uygunsuz etkisinden, gelecek zamanların ve çevrenin tiranlığından, solduğumuz havanın basıncından da kurtaran şeyleri içermelidir." diyen ünlü İngiliz

tarihçisi, Edward Hallett CARR 'Tarih Nedir?', sorusunu yanıtlarken, amaç ve süreci konusunda da kısaca şöyle demektedir:

"Tarih biliminin amacını ve işini oluşturan 'geçmişin anlaşılması', bugünün ve geleceğin de daha iyi anlaşılmasını sağlar. Tarihsel süreç süreklidir, bugünün geleceğe nasıl yansıyabileceğini bilemezsek, geçmişin bugüne nasıl dönüştüğünü hiç anlayamayız."

Lucien Febvre ise tarih yazımına ilişkin bulgu ve olguların değerlendirilmesi açısından şunları belirtmektedir:

"Kuşkusuz tarih yazılı belgelerle yapılır. Ama yazılı belge yoksa, onarsız da yapılabilir ve yapılmalıdır. Sözlerle de tarih yapılabilir, resimle de. Toprak parçasıyla da, çatı kiremitiyle de. Tarla biçimleri ve yaban otlarla da. Ay tutulmasıyla da, at yularıyla da. Bir sözcükle, insandan kalma olan, insana bağlı olan, insana yarayan, insanın dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını, zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa, bunların hepsiyle tarih yapılabilir ve yapılmalıdır." [1]

Türk tarihinin bir parçası ve ortak (millet olmanın) bir bileşkesi olan Alevîlik (Bektaşîlik-Kızılbaşlık) daha çok sözlü tarihe ve menkıbelere dayanmaktadır. Alevî tarihi nesilden nesile imece metodolojisiyle aktararak, halkın kolektif bilinç ve belleğine yüklenerek günümüze kadar getirilmiştir. Alevîlik ülküsünün temel dayanak noktası, Oğuz töresidir. Türkistan-Horasan hattıyla gelen Alevîlik öğretisi, Mezopotamya, Anadolu ve Balkanlar'da çeşitli kültür ve kült motifleri eklenerek zenginleşmiş, "heterodoks İslâm-Türk sentezi" hâline gelerek, "synetique bir inanç sistemi ve bu sistemi yaşatan bir toplumsal yapı" organizasyonuna dönüşmüştür.

Alevî tasavvufuna, Orta-Asya, İran, Mezopotamya ve Anadolu antik mitolojileri ile On İki İmamcılığın mehdici anlayışı da apsorbe edilerek bağdaştırılmış, İslâm sufizmi ile Türk şamanizminin dinamizmiyle güçlenen Alevîlik, ülkemizde "Ocak Kültü" etrafında hayat bularak, örgütlü hâle gelmiştir. Alevî Ocakları'nın geçmişi araştırıldığında ve gün ışığına çıkarıldığında Alevî tarihi de büyük oranda yazılmış olacaktır.

Alevî tarihi çeşitli söylencelerde ve nefeslerde ezop dili kullanılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Araştırmacıların bu metinleri deşifre ederek, nesnel temellerine oturtmaları gerekmektedir.

Mitos (myth), efsane (legend), destan (saga), ve halk öyküsü (folkstory) ile masal (mârchen) arasında genellikle yapıldığı görülen ayırım, edebî ölçülere dayanır, yapılmakta olan bir başka ayırım, 'mitos' ile 'tarihsel gerçekler' arasında olup, mitos niteliği taşıyan herhangi bir şeyin inanılmaya değer olmadığı gibi bir düşünceye dayanmaktadır. Bu çalışmada ne edebî ölçüt, ne de tarihsellik ölçütü kullanılmıştır, bunların yerine 'işlev' ölçütü benimsenmiştir. Mitos, belli bir durumun yarattığı insan düşgücünün (imgelemenin) ürünü olup, belli bir şey yapma niyetini gösterir. Böyle anlaşıldığında, mitos hakkında sorulması gereken doğru soru, onun "gerçek" olup olmadığı değil, "onunla ne yapmak niyetinde olduğu" sorusudur. [2] Bu sorunun yanıtını biz şöyle açıklayabiliriz: Alevîlik-Bektaşîlik-Kızılbaşlık öğretisinin yaratıcı önder ve topluluklarının, inanç, kültür ve yaşam biçimlerinin ancak bu söylencelerden (soyuttan somuta doğru) çıkarsamalarla tarihsel alt yapısı örgülenebilir.

Biz yukarı Fırat havzası Alevîliğini in-

celerken, özgün olarak ve kurucu özelliğiyle Şeyh Hasan Ocağı ve Aşiretini seçtik ve araştırdık. [3] Bu ocağın söylencelerini, nefeslerini ve kültlerini, adak ve ziyaret yerlerini 'gerekircilik ve işlevsel ölçütlerle' ele alarak, karanlık ve gizli kalmış yönlerini, inanç ve felsefi düşünce tarihini ortaya çıkarmaya çalıştık.

İslâmî daire içinde olan Alevîliği (heterodoks İslâm) diğer İslâm'ın versiyonları olan, Ortadoks (Sünnî ve Şîî) İslâm'dan ayıran temel inancı şunlardır ki ileride örneklerini göreceksiniz:

"1) Hulûl (incarnation): Allah'ın insan suretinde tecelli etmesidir.

2) Tenasüh (metempsychose): Öldükten sonra ruhun bir başka bedende yeniden doğmasıdır.

3) Don değiştirme (metamorphose: Ruhun, sağken bir biçimden başka bir biçime yahut bir kalıptan başka bir kalıba geçmesidir." [4]

Alevîlerdeki bu inançlardır ki, Hz. Alî'nin Hacı Bektaş donunda gelmesi ya da Hacı Bektaş'ın Atatürk donunda yeniden zuhuru anlayışı bugüne kadar gelmiştir.

Türk insanının toplumsal değişim ve dönüşüm tarihinin, Anadolu'daki önemli bir kesitini oluşturan, Şeyh Hasanânî Aşiretleri Konfederasyonu, Erzurum'dan Varna'ya, Samsun'dan Anamur'a kadar uzanan coğrafyada etkinlik göstermiştir. Balıkesir'de farklı, Tunceli'de farklı yerel özellikler gösterebilir de temel inanç ve törelerini yitirmemişlerdir.

I. ŞEYH HASANLI KONFEDERASYONUNA GENEL BAKIŞ

Şeyh Hasanânî Konfederasyonu (Şex

xasanxanlı confederation) üç ana aşiretten meydana gelmiştir. Birincisi on iki oymaklı Şeyh Hasanlı kolu, ikincisi yine on iki oymaklı Seyyidanlı kolu ve üçüncüsü de Bahşişli oymaklarıdır. Bahşişli ya da Bahşayış oymakları Anadolu ve Rumeli'nin değişik yörelerinde obalar hâlinde yerleşik ve göçer durumdadırlar. [5]

Koçgiri Aşireti'nin bazı oymak ve obalarının da Şeyh Hasanlı Konfederasyonu'na bağlı olduğunu bazı araştırmacılar belirtmektedirler. [6]

Balıyan Aşireti'nin bir bölümünü Malatya Doğanşehir bölgesine gelen Şeyh Hasanlıların bir kolu olan Seyidan Aşireti'nin Bal ve Birim oymaklarının oluşturduğunu bilmekteyiz. [7] Sivas, Erzincan ve Malatya yörelerinde yaptığımız araştırmalar da her iki yazarı (Öz ve Şahhüseyinoğlu) doğrulamaktadır.

Şeyh Hasan'ın Aşiretlerine adını veren Şeyh Hasan, Bayat Boyu On-Er Oymağı'nın beyidir. Eski adıyla Muşar'da bugünkü Elazığ'ın Baskil İlçesi'in Aydınlar bucağındaki kalede yarı özerk bir beylik kurmuştur. Ayrıca yörede Fırat kenarında da kendi adıyla (Şeyh Hasan) da bugünkü Tabanbükü köyünü kurmuştur.

21 Temmuz 1211'de Kayseri'de Selçuklu tahtına çıkan İzzeddin Keykavus, sultanlığını tanımayan kardeşi Tokat Meliği Alaeddin Keykubat'ı Ankara yakınlarında cereyan eden savaşta yenerek yakalayıp, hapsedilmek üzere Malatya'ya gönderir. İbni Bibi bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"Alaeddin Keykubat'ı, Emir Seyfettin'e teslimle Malatya'da "Minşar' Kalesi'ne göndererek her türlü ihtiyacı temin olunmak şartıyla hapsedilir. Seyfettin, Alaeddin Keykubat'ı, Minşar'a götürdüğüne dair o tarafın beylerinden hüccet ve vesika alarak

geri geldi, padişahta Konya'ya döndü." [8]

Emir Seyfettin Ayaba'nın Alaeddin Keykubat'ı teslim ettiği Bey, Şeyh Hasan'dan başkası değildi, yardımcısı ise kardeşi Şeyh Ahmet'tir. Dokuz yıl hapiste kalebent olarak kalacak olan Alaeddin Keykubat, Bayat boyu beyi Şeyh Hasan'a teslim edilmiştir.

Şeyh Hasan'ın Çemişgezek'te beylik kurduğu yazılmaktadır. [9] Ama torunu II. Şeyh Hasan'la karıştırmaktadır. Muhtemelen çok daha sonraları Alaeddin Keykubat geçici bir atamayla görevlendirilmiş olabilir. N. Dersimî'nin belirttiği yöresel beylik, torun II. Şeyh Hasan olabilir. Çünkü yörede bu ikinci Şeyh Hasana bağlı aşiretin oymakları vardır ki, bunlar, Karabali, Abbas, Ferhat, Kargın, Laçın, Bahtiyar, Bütikhan, Gülabî, Iksor, Komeş, Karikalı, Seyyit Remal adıyla anılan reisler, bu beyin oğul ve torunlarıdır. Yöredeki halk da adı geçen reislerin çevresinde toplanarak oymak oluşturur ve reisin adıyla anılır, örgütlenir, işlevsel bir feodal kurum olur. Bu yapılar günümüze kadar da gelir.

Bizans İmparatorluğu döneminde müstahkem kalelerden olan Çemişgezek, 1085 yılında Harput Merkez olmak üzere, Arapkir, Hanzit (Genç-Palu) bölgesinde kurulan Çubukoğlu Beyliği'ne bağlanmıştır. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat, 1226 yılında Fırat boylarında Diyarbakır Artukoğullular'a ait kaleleri fethederken Çemişgezek'i de almıştır. Çemişgezek'in fetihinden önce, 22 Nisan 1224'de Arapkir'in Onar adıyla kurulan köyün arazilerinin, Şeyh Hasan'a vakfedildiği elimizde bulunan belgelerden anlaşılmaktadır. Bu belgeler Nuri Dersimî'nin görüşlerini de çürütmektedir. Şeyh Hasan bu dönemde Fırat boyu fetihlerine katılmıştır. Yine bu dönem Şeyh Hasan, Arapkir Şahnesi (subaşı) ola-

rak Selçuklu yönetimine bağlı görev yapmaktadır.

Bayat boyu oymakları Şeyh Hasan'ın askerî ve dinî liderliğinde, Kazakistan'ın Türkistan (Yesi) ile Çimkend arasındaki Üçkurgan yöresinden gelmişlerdir. E. Jan. Yrb. Nazmi Sevgen, Üç Kurgan adıyla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“Üç Kurugan isminde, eski Türk kabileleri arasında bir boya da rastlamaktayız. Altay Türkleri'nin bir parçası olan Sibirya Türkleri'nin yurtlarından birinin ismi de 'Kurgan'dır. Eski Türkler, bu ismi daha fazla şehir harabelerine verirler. Orta Asya'da hâlâ birçok 'Kurgan' vardır. Bütün bu mütalâmızı teyit eden elimizde daha kuvvetli bir vesika vardır. O da Kırgan Aşireti'nin büyüğü olan, Süleyman'ın köyünün (Burcan) olmasıdır. (Hozat'ın 22 km. şimalî şarkisinde ve Sincik dağının cenubundadır. 1/200.000 ölçekli haritada yazılı değildir) Hâlbuki (Burcan) Başkırklar'da bir kabile adıdır. Malumdur ki, eski Türkler kabile ve eşhas isimlerini köy ve mevkilere verirlerdi. Bu itibarla Kırgan kelimesinin anlamı Kırıkhan veya Kurkan olması ve aşiretin Başkırklar'a mensup olması ihtimali çok kuvvetlidir. Bununla beraber yukarıda kaydettiğimiz esasa göre şimdiki Buhara-Efgan hududuna yakın (Şirâbat) yakınında (Kırgan) isminde bir kışlak, Korçe'nin cenubî şarkisindeki (Tekeş) vadisinde eski Moğol Hanları'nın payitahtı olup, şimdi Kırgızlar'ın (Akkurgan) dedikleri bir harabe vardır. Bütün bu tetkik ve buluşlar, Kırgan aşiretinin aslını ve münasabetini göstermek bakımından tarihî ve içtimâî kıymeti haiz olsa gerek.” [10]

Kazak Millî Akademisi Tarih Enstitüsü öğretim üyelerinden Samat Ötenyaz ve Uygur Türkleri'nden Çin-Rumçî'den Dr.

Abdurahman Can ile 1993 yılında yaptığım görüşmede, “Üç Kurgan”ın bugünkü Kazakistan'da Türkmenistan ile Çimkend arasında bulunan bir köyün adı olduğunu söylemişlerdi. Ayrıca, Orta Asya'da Türklerin yaşadıkları bölgede çok sayıda Kurgan adlı yerlerin olduğunu belirtmişlerdir ki, bu N. Sevgeni doğrulamaktadır. Aynı şahıslar, Un-ar'ın da Uygurca, büyük, ulu, çevreyi kaplayan, ulûhiyyet anlamından erişilemeyen güç demekmiş ki, On-ar'ın da bu anlamı ifade ettiği kanısındayız.

“Malum olduğu veçhile de Laçın, Türkçe'de, haşin demektir. Laçın aşireti halkı, Dersim'in en haşin, en cesur insanlarıdır. Bu bakımdan da işinde isabet vardır. Ferhatuşağı, hâlâ Azerbaycan'da olsa gerek, bir kabilenin taşıdığı isimdir. Bunun gibi Karabaluşağı (karayiğit manasında), Abbasuşağı, Koçuşağı şeklinde aşiret ve oymaklar isimlerinin öz Türkçeliği barizdir. Bahtiyarlı, Azarbaycan Türkleri arasında yaşayan bir aşiretin ismidir.” [11] Bölgede yaptığımız araştırmada Şeyh Hasan Aşiretleri'nin Erzincan'ın Sarıkaya yaylasında, Şah İsmail Hatayî'nin 1500 yazında gerçekleştirdiği “Türkmen Beyleri ve Dede Ocakları Kurultayı”na katılmışlardır. Bu “Türkmen Kurultayı” sonucu, Tebriz'de “Kızılbaz Devleti” kuruluşuna karar verilmiş ve büyük bir Türkmen yürüyüşüyle “Safavî Devleti”ni Türk beyleri kurmuştur. Nazmi Sevgen'in belirttiği aşiretler de işte bu dönemde Azerbaycan'a gitmişlerdir. [12]

İstanbul İl Genel Meclisi üyesi ve Tunceli kökenli Em. Öğr. Cafer Çevik, Nazmi Sevgen'in görüşlerine katılarak şunları da ilâve etmektedir: “Bahtiyar Oymağı, Hozat yöresinin fethiyle Pakire (Dalören) köyünü işgal ederler. Fakat o zamanlar Pakire, Anadolu'nun yerli halkından oldukları için

onların içine karışmazlar. Köyün yanına Horasan'dan geldikleri şehrin adıyla bir mezra kurarlar ve 'Çimkent' derler. Şeyh Hasan'ın torunlarından bir zat da burada Hakk'a yürür ve dağın doruğuna defnedilir. Ziyaretgâh olan bu türbeye Sultan Seyyid (Şehid) denir. Kutsanan bu türbe yöresinin koruyucusu sayılır ve dağla bütünleşmiş olarak algılanır." Tunceli'deki bir mezraya Orta Asya'daki Çimkent şehrinin adının verilmesi, Oğuz boylarının tarihsel geleneklerine bağlılığının bir göstergesidir.

İbnü'l-Esir, Selçuk Bey'in yüz yedi yaşında İkan Cend'de (1007) vefat ettiği yıllarda "İlik Han" adında bir Oğuz beyinden bahsetmektedir. İlik Han, Samanîler'le savaşır ve Buhara'yı da alır. [13] Bu bilgilenmemizden hareketle ve İlik Han'dan bahsetmemizin nedeni şudur, Şeyh Hasan'ın Arapkir Onar köyünde Rutik Beyi Piri Baba'nın (daha sonra Merzifon'a gitmiştir) kızıyla evliliğinden olma oğullarından birinin adını "İlik" koymasından kaynaklanmaktadır. İlik adı dikkate şayan bir durumdur. Muhtemelen Şeyh Hasan'ın andığımız bu dönemde Türkistan'daki İlik Han'la soy itibarıyla bir akrabalıkları vardır ki oğlunun adını da İlik koymuştur. Bu bir geleneğin de ifadesidir. Osmanlı kayıtlarından yaptığımız araştırmalarda "İlikoğulları" adıyla Onar köyünde bir kabile vardır. Köyde "İlikgiller" denilen bu aile Cumhuriyet sonrası "Palas" soyadını almışlardır. Cem törenlerinde, dinî ayinlerde ya da şöenlerde Şeyh Hasan'ın oğullarından, "İlik, Habib Hasan ve Karamemmed" soyundan gelen Onar köylüleri aynı statüye sahiplerdir. Bu kabileler, Alevîlik yol zinciri olarak rehberlerini kendi içlerinde seçerler, Pirleri Mineyik Ocağı, Mürşitleri Aguçen Ocağı (Doğan Dede)'dir. Onar

köyünün diğer kabilelerinin dedeleri ise aynı köyden seçimle olur.

Şeyh Hasanânîlilerin yerleşik yörelerinde isim ve yer adlarının örneklerini çoğaltabiliriz. Geleneğin izlerini belirtmek için bu kadarla yetindik.

A. ŞEYH HASAN'IN AHİLİKLE İLİŞKİSİ

Şeyh Hasan'ın ahî teşkilâtlanmasındaki rolü hakkında ve olasılıklar ile olabirlikler üzerine incelemem Cem Dergisi'nde yayınlandı. [13] Burada konuyla ilgili detaya girmeden çerçevesini çizeceğiz.

Prof. Dr. Mikail Bagram'ın 'Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtı'nın Kuruluşu' adlı yapıtında Şeyh Hasan'ın 1204 yılında bir grup ilim adamıyla Selçuklu Sultanı I. Gıyasedin Keyhüsrev (birinci: 1192-1196, ikinci: 1204-1211)'i ziyaret ettiğini yazmaktadır. [14]

"I. Gıyasü'd-Din ikinci defa tahta geçer geçmez hocası Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ı cülusunu Abbasî halifesine bildirmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Şeyh Mecdü'd-Din, bu diplomatik vazifesi sırasında o yıl (601/1204) Bağdat üzerinden hacca da gitmiş, dönüşte yine Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken beraberinde birçok ilim adamı ve şeyhleri de getirmiştir. Muhyi'd-Din İbnü'l Arabî, Şeyh Evadü'd-Din el-Kirmanî, Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud (Ahî Evren), Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâî, Muhaddis Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderanî, Arapkir'de medfun Şeyh Hasan Onar bunlardan ilk akla gelen isimlerdir. Bu ilim ve fikir adamlarından daha bir çoklarının adları Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ın oğlu Sadrü'd-Din Konevi'den (673/1275) intikal eden ve bugün Konya Yusufâğa Kütüphanesi'nde bulunan kitap-

ların sema' ve kıraat kayıtlarında geçmektedir." [15]

Şeyh Hasan'ın kayıtlarda 1204 yılında Bağdat'tan Konya'ya geldiği belirtilse de, bölgedeki söylenceler ve başka vesikalar da, Şeyh Hasanlı Aşiretleri'nin Malatya'nın Minşar yöresine 1186 sonrası geldikleri yönündedir.

Kirman Selçukluları Sultanı II. Turan Şah'ın (ö.1182/2) oğlu Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid el-Kirmânî'nin (1164/6-1238) halifelerinden Ahî Ahmed'i, Alaeddin Keykubat, Malatya Şihna (subaşı) olarak tayin etmiştir. [16] Alaeddin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesinden sonra Selçuklu tahtına çıkan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1236/7-1246/7) kendisine yapılan bir komplonun içinde olduğu şüphesiyle Ahî Ahmet'i işkenceyle öldürür.

Şeyh Hasan'ın Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak (ö. 1222), Evhadüddin el-Kirmanî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî (1162-1240) gibi devrin önemli alimleriyle ilişkide olduğunu tarihî kaynaklardan ve söylencelerden bilmekteyiz. Malatya Şihnası Ahî Ahmed ve Ahî Evran'la de ilişki içinde olması çok doğal bir hâdise olarak görülmektedir. Bu nedenle de Mikail Bayram'ın bize ifade ettiği gibi Şeyh Hasan'ın Arapkir'de Ahî teşkilâtlanmasının, içinde olmuş olabilir.

Alaeddin Keykubat'ı iktidara getiren Türkmen beyleri, Ahîler ve Alevî dervişleri olmuştur. Evhadüddin Kirmanî'nin Alaeddin Keykubat'ın tahta geçmesini sağlamak için bazı faaliyetlerde bulunduğu kendi "Menakıbnamesi"nde anlatılmaktadır. Dokuz yıl Şeyh Hasan'ın hâkimiyetinde bulunan Muşar ve Kezirbet kalelerinde hapiste tutulan Alaeddin Keykubat'ın tahta çıkma-

sında, diğer şeyhler ve beylerle birlikte Şeyh Hasan da faaliyette bulunmuş olabilir. Şeyh Hasan'ın Arapkir'e subaşı olarak atanması ve vakıf verilmesi bu kanımızı doğrulamaktadır. Halk arasındaki söylenceler, Şeyh Hasan'ın bu tip gizli ilişki ve faaliyetlerini efsaneleştirip, kerametler şeklinde tezahür ettirerek, anlatılarak günümüze kadar taşımışlardır.

1518 (924) tarihli Çemişgezek Livası Kanunnâmesi'nde "Şahnelik" vergisi adıyla reayadan bir vergi alınmaktadır. Arapkir Kanunnamesi (Defter-i yasaha-i livayı Arapkir) ise, "kanun-i kadim an ümera-i hud" başlığını taşımaktadır. Bu sancakla (Arapkir) ilgili kanunların kaynağının ne kadar çok gerilere gittiği böylece açıklanmış olmaktadır. [17]

Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'dan (Hasan Padişah) daha eskilere giden Arapkir Kanunnameleri, bu şehrin önemli bir ticaret merkezi olduğunu da göstermektedir. Çok eski dönemlere ait Arapkir Kanunnamesi, Osmanlı döneminde de aynen uygulanmıştır. [18]

Arapkir, Romalılardan Osmanlıların son dönemine (1915) kadar dokuma, kumaş, bez, boya, deri, ayakkabı, semer, palan, nal, mıh, çivi, orak, kazma, çekiç, kürek, kuyumculuk, çanak-çömlek gibi giyim kuşam ve malzemeye, şıra, pekmez, şarap, turşu, kuru üzüm, kurutulmuş meyva gahları, kuru dut, hububat gibi yiyeceklerle sanayi ve ticaretin yoğun olduğu bir üretim ve satış merkezidir. Bağdat yolu denen tarihî İpek Yolu kalıntıları, taş döşemeli bölümleri ve kilometre taşı hâlen Arapkir-Onar köyü arasındaki Kayalısu mezrasının üstündeki yolda bulunmaktadır.

Alaeddin Keykubat tarafından Arapkir'e subaşı olarak atanan Şeyh Hasan 1224 (621) yılında vakıf olarak bir külliye (bugünkü Caferpaşa camisi) yaptırır. [19] Arapkir'de vergileri toplar ve vakfa ait dükkânları çalıştırır, vakfın bağ ve bahçelerini, arazileri işletirir.

Onar köyünde Cumhuriyet sonrası ilk kez ilkokulu açan ve öğretimi başlatan, İstanbul'da "idadi" öğretimi görmüş, Arapça ve Farsça bilen doksan yaşın üstündeki Eğitimci Hüseyin Yıldırım (ö.10.12.1999), bize elindeki Vakfiye'nin Arapça'dan Türkçeleştirilmiş nüshasını vererek şunları söylemiştir:

"Şeyh Hasan Vakfıyla ilgili elimde çok sayıda belge vardı. Köyden İstanbul'a gelirken orda bıraktım. Köydeki evi sattıktan sonra eşyaları almaya gittiğimde vesikalar kaybolmuştu. Hatırladığım kadarıyla vakfa bağlı Arapkir'de üç beş dükkân, kavaklık, bağ, bahçe tapuları vardı. Bu tapu senetleri mülga olduğundan, geçerli değildi. Onun için de önem vermedim. Tabii şimdi tarihi açıdan önemli.." diyen Hüseyin Hoca, Şeyh Hasan'ın daha çok dinî bir lider olduğunu, ticarî işlerinin ikinci plânda olabileceğini, fakat bu tip işlerinde yöneticisi olabileceğini söylemiştir. Köyde sumak üretiminin hayli fazla olduğunu belirten Hüseyin Hoca, sumağın da deri tabaklamasında kullanıldığını, çok eskiden dedelerinin bugünkü çeşmede deri temizleyip, hasılladıklarını, çeşmenin karşı bayırındaki taşlarda kurduklarını eklemiştir...

Bu anlatımdan, Onar köylülerinin hayvancılıkla iştigal ettiklerini ve Debbaçılık yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen vakıf dükkânlarında da ürettikleri bu deri ve hayvansal ürünleri satmaktadırlar. Köyde üzüm bağlarının çok olması, üzüm su-

yu mamüllerinin de Arapkir pazarında satışı olasıdır.

Sonuç olarak kanımız, Şeyh Hasan ve aşiretinin ahîlerle ilişkisi kuvvetle muhtemeldir. Bütün veriler olabirliğini göstermektedir.

B. YABANLU PAZARI

Fırat nehrinin bir kolu olan Arapkir Çayı'nın güney yamaçlarına, Arapkir ile Ağın ilçeleri arasında üç köy YABANLU (Yukarı-Orta-Aşağı) adını taşımaktadır. İki Arapkir'e biri de Ağın'a bağlıdır.

"Yabanlu her şehir ve köyden satmak için emtia ve tahılın getirildiği bir yer" anlamındadır, eski lügatlarda [20] Yabanlu obası aynı zamanda Bayat Boyu'nun bir birimini oluşturmaktadır [21].

Elimizdeki bir tapu senetinden Onar köyü ile Orta-Yabanlı köyünün akraba oldukları anlaşılmaktadır. Belgede iki köy arasındaki Ellez (İlyas) dağı denen semtte bir tarlanın bölünüşümü anlatılmaktadır. Amcazade olan Onarlı Keleşoğlu ile Yabanlı Kalikoğlu arasında pay edilmektedir. Bu tarla halen iki ailenin elindedir. Onar köylülerinin Bayat boyundan olduklarını bir çok yazımda ispatlamıştım. Bugün hayatta olmayan rahmetle andığımız, Y. Yabanlı Mılla Mehmet ile Selamiz İpek Ağa (Genç) bize o zamanlar (1950'li yıllar) çevredeki Türk köylerinin aynı kökten geldiklerini ve akraba olduklarını, Yavuz sonrası Alevî-Sünnî ayırımı olduğunu söylemiştir ki, ancak bugün tarihi vesikaları inceledikten sonra anlatılanların doğru olduğunu kavrayabiliyoruz. Yine o zamanlarda Gocu (Aktaş) köyünden Dervişgilin Osman kabilesinin bizim, Şabanlar ise Toraman'ların akrabası olduklarını bilmekteyiz ki, tapu kayıtları bu hususları doğrulamaktadır.

Özel olarak Onar köyü çevresindeki Sünni Türkmen köylerine değinme nedenimiz, tarihsel olarak "ortak bir pazarı" paylaşımlarından kaynaklanmaktadır. Yaşlıların anlattıklarına göre, Orta Yabancı köyünün üstündeki "Kuyular" semtinde yılda bir kez "Hayvan Pazarı" kurulmuş. Bizans kalıntılarının bulunduğu, bol akar suyu olan çeşmenin oyma taştan yalaklarının oluşu, tarihinin daha da eskilere dayandığını göstermektedir.

"Yabancı Pazarı" denilen bu açık pazara, Arapkir ve Ağın ilçeleri ile Fırat'ın iki yakasındaki köyler, satacakları hayvan ve mallarını getirerek takas usulü ile değış tokuş yapıyorlarmış. Ekonomik açıdan dönemin önemli bir ticaret merkezi olan "Yabancı Pazarı", Osmanlı öncesi de aynı amaç için kullanılıyor muydu bilemiyoruz. Arkeolojik kazılar sonucu elde edilecek bulgular söylenceleri de doğrulayacaktır.

Prof. Dr. Faruk Sümer, "Selçuklular devrinde milletlerarası büyük bir fuar, Yabancı Pazarı" adlı, Kayseri, Pazar Ören'de kurulan bir panayırdan bahsetmektedir. [22] Ki, kanımızca, Arapkir'in Orta Yabancı köyünde kurulan bu pazarda, Selçuklulardan kalma "Yabancı Pazarı"larının yöresel yerel silsilesinin bir devamından başka birşey değildir.

Pazar geleneğinin izlerini 1960 öncesine kadar görmek mümkün idi. Andığımız ve çevresindeki Türkmen köylerinin kadınlarından yaşlı olanlar, Cuma ve Pazartesi günleri Arapkir'deki pazara ve dükkanlara, üzüm, armut, peynir, çökelek, pekmez, sebze, buğday gibi ürünlerini götürüp sattıklarını müşaade etmişizdir.

Bu dönemde köylü kadınlarının kıyafetleri şöyle idi: Allı-morlu-yeşilli şalvar üzerine ya da fistan üzerine, üç etek giyer-

ler, bellerine şal bağlarlar, üç eteğin üzerine de salta denilen hırka giyerlerdi. Yaşlı kadınlar başlarına terlik denilen fes giyerler üzerine de yazma bağlarlardı. Yaşmak bağlayanlar olduğu gibi, omuzlarına şal atanlar da vardı. Ata binen kadınlar kesin olarak bol ve dökümlü şalvar giyerler, işliğin ve şalvarın kesiştiği beline renkli kilim desenli kuşak bağlarlardı. Kız ve gelinler ipekli grepdüştü fistanın altına yine ipekli şalvar giyerlerdi. Başlarına ise oyali ve süslü yazmalar bağlarlardı. Tarlalarda çalışma esnasında aynı tipte giysiler giymelerine karşın basma, keten, renkli patiska mamülleri tercih edilirdi. Kadınlar kesinlikle kara çarşaf, baştan tuturmalı ferace gibi kapalı örtülere bürünmezler idi. Bu tip örtünme modelleri bölgede daha çok ve sıkça 1970'lı yıllarından sonra görülmeye başlanmıştır.

Prof. Dr. Mikail Bayram, Anadolu Selçuklular zamanında Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı'nın kurduğu "Bacıyân-ı Rum" (Anadolu Bacılar) teşkilatı bir çok ticari merkezlerde örgütlenmiştir [23] demektedir ki, muhtemelen Arapkir'de de faaliyette bulunmuştur. 1960 yıllarına kadar kadınların çarşı-pazarda ürettiklerini satmaları ve pazarlamaları bu geleneğin bir devamı olsa gerek. Ayrıca bu anlayış, Türk örfüne uygun bir davranış biçimi ve Türkmen geleneğinin kadınlara tanıdığı hak ve hukuktan ileri gelmektedir.

19. yüzyıl başlarında Şemseddin Sami ve Ali Cevad, Arapkir'e ilişkin olarak şu bilgileri vermektedirler: "Mamuret-ül Aziz Vilayetinin Harput Sancağı'na bağlı kaza merkezi bir kasabadır. 88 köyden oluşan kazanın 11.000'i Ermeni ve kalanı Müslüman olmak üzere 32.553 nüfusu vardı. Dağlık ve engebeli bir yapıda olduğu için,

kaza halkının çoğu, İstanbul'da kapıcılık ve odacılık hizmetlerinde çalışır. Toprak ve tarım ürünleri arasında en önemli yeri sebze ve meyvalar tutar. Evlerinde bez ve alaca türünden dokumalar yapılır. Tüm kazada 35 cami ve mescit, 38 okul, 4 medrese, 11 kilise, 4 hamam, 32 değirmen ve fabrika, 500 kadar dükkan vardır." [24]

Böylesine gelişkin bir kazada Ahi örgütlenmesinin olasılığı güçlüdür. Yabanlu adıyla bir köylü pazarının da yılda bir kez faaliyet göstermesi ve Fırat'ın iki yakasındaki köylerde üretilenlerin de merkezi pazarda satışı mümkün görülmektedir. Arapkir'de sanat yapılarının çokluğu ve İstanbul'la halkının ilişkileri bu kanatimizi doğrulamaktadır.

II. ONAR DEDE DESTANI

Şeyh Hasan soyundan gelen "Derviş Muhammed" adlı bir ozan, cediti Şeyh Hasan Onar Dede'nin yaşam öyküsünü destanlaştırarak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Derviş Muhammed'in 18. yüzyılda yaşadığını sanıyoruz. Şiir köye özgü otantik makamla Ayn-i Cem törenlerinde söylendiğinden unutulmamıştır. Biz de Süleyman ve Halil Dedelerden otantik haliyle destanı dinledik.

Destanı ilk derleyen Dr. Kaygusuz olmasına [25] karşın, biz ondan farklı ve daha uzunca kıtasını derleyebildik.

Destan, Orta-Asya Türkmen ağzına ve ezgisine benzer tarzda sazla çalınıp söylenmektedir.

*Kalkıp Horasan'dan sökün eyleyen
Şam'da Kul Yusuf'u ziyaret eden
Yesevi'den düstür alıp getiren
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Kurgan'ı, Bağdad'ı, Konya'yı gezen
Battal Gazi diyarı Muşar'a gelen
Gelip Uguzlu'da otağın kuran
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Elinde azığı gelip kepire
Teyennümler namazını bitire
Tariğini dikip gülün yitire
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Mekan tutup Kopulu'da oturan
Kahreyleyip Gügeyik'i batıran
Onar Köyü ocak edip tütüren
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Serikli'nin kalesini fetheden
Büyük Ocak tekkesini halkeden
Dekmiğiyle iki pahar çıkaran
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

(...)

*Kiraz'a emretti kendisi geldi
O ulu ağaçtan tekkesin kurdu
Doksan bin evliya şad oldu güdü
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Gülbacı döğünür kirazım nerde
Ağlama Gülbacı kirazın bende
Çağaların rızkı kapı önünde
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Dört duvar içine Karadirek oturdu
Göğden nida gelip heman duyuldu
Cümle canlar niyaz edip eğildi
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Piri Baba eydür Hakk'ın ereni
Cennet pınarı da Onar adağı
Merzifon'da Sarıbayındır yatağı
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

Yılan olmuş Şih Bahşiş' e görünmüş
Sınamış oğlunu Hakk'ta yitirmiş
Ol bir yiğit olmuş Adaf'ı vermiş
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Nişangah'dan Dikmetaş'a ok atan
Özünü bağlayıp pirine varan
Mahrum olmaz eşğine yüz süren
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

(....)

Bahşi cediti Verâni'nin neslisin
Kazım, Abbas, Vedduha'nın oğlusun
Muhammed, Zeyd, Hanifi nekaisisin
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Gardaşı Şih Ahmet, Bektaş yareni
Baba İlyas, Ahi Evren yoldaşı
Bir cümle cihanın yekta güheri
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

İmanımız Hakk'la dilimiz Türkçe
Şeyh Ahmed'de Şeyh İsak'la aşına
Gevheri gönlünde od oldu közce
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Dağda dolaşmaz kopun ile kurt
Barışmaz oldu Türkmen ile Kürt
Üryan bürpan etti Frenk ile Kürt
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Çağırınca imdat eyler düşküne
Kerbelâ'da yatan imam aşkına
Kırşehir üstünden Munzur dağına
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Sultan Baba sana özümüz bağlı
Çalap tahtı kurmuş gönüller dağlı
Uçmağı tamusu kalmadı gayrı
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

(....)

Tevhid çekip mağarada oturan
Kahreleyip gemileri batıran
Padişahın imdadına kavuşan
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Mucizata belli ey güzel atam
Kırk kulaç kemendin karaya atan
İreisın gemisini kurtaran
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Asasın dikip de söğüt yitiren
Tekme vurup sularını getiren
Padişahı ayağına çağırın
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Asasın dikince söğüt yerleşti
Asker geldi cümle mahluk karıştı
Ulu Keykubat'nan anda görüştü
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Bir gıcıkta üçbin ekme yitiren
Anda çağırının imdadına yetişen
Bir barkaç'tan tas tas acı doyuran
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Bir petek'deydi Şeyh'in arpası
O'nu çağırının nur olur sesi
Onik'imamların mektep torbası
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Bu Petek'den üç bin ata yem verdi
Arpa akmayınca Padişah sordu ?
Arap'ın boynunu vurdu
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

Arattı Arap'ın boynunu vurdu
Arap vuruldukça "nimri'm" dedi
O, Şeyh'e Arap'ı kul diye verdi
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !

*Padişah'ın öğün duman bürüdü
Geri dönüp Şeyh'den helâllik aldı
Dişterik, Şeyh Çayır o anda kaldı
İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı !*

*Derviş Muhammed'im el aman aman
Bir dolu içince biz coştuk heman
İnsan Teccal oldu, vakitler tamam
İn ziyaret eylen Sultan Onar'ı !*

Onar Dede Destanı'nın 40 kıta olduğunu saptadık, ancak yörelerde farklı söyleyiş değişiklikleri olduğu için, ortak 27 kıtasını derledik. Destan'ın 40 kıtası Derviş Muhammed adlı bir ozana ait olup, 16 kıtalık ayrı bir bölümü de Pir Sultan Abdal'a aittir.

Derviş Muhammed'in şiirinin tüm kıtaları, "İn ziyaret eyle Sultan Onar'ı" dizesi ile biterken, Pir Sultan Abdal'ınki "Aman Onar Dede sen imdat eyle" dizesiyle sona ermektedir. Her iki deyiş de andığımız dizelerin adıyla anılmaktadır ve her ikisine de "Onar Dede Destanı" denmektedir. Dr. Kaygusuz, kırk kıtalık destanın ancak 10 kıtasını derleyebilmiş olup, biz 27 kıtasını değişik yörelerin yaşlı kadın ve erkeklerinden dinleyerek derleyebildik.

Selçuklu Sultanı ile Şeyh Hasan Onar söylencesinin "epik şiir" haline getirilerek destanlaştırılan kısımları olmasına karşın, Şeyh Hasan, Şeyh Ahmed ve Şih Hahşiş'in de yaşam öykülerinden kesitler vardır.

Eski Türk Destanları, Ergenekon, Manas, Dede Korkut, Oğuz Kağan, Alp Er Tunga, Ebu Müslim Horasani, Danişment Gazi, Battal Gazi gibi Şamanist ve İslâmi motiflerle bezenmiş bir destan özelliği taşıyan, "Onar Dede Destanı", Anadolu'daki Orta-Asya Türkmen izlerini taşıyan bir manzum "Türk Destanı" ve geleneksel yapıtıdır...

Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat ile Şeyh Hasan'ın Menkıbesi'ni Dr. Kaygusuz, Onar köyünde anlatılan şekliyle derlemiştir [26]. Biz ise, Tunceli, Elazığ, Malatya, Erzincan yörelerinde Şeyh Hasanlı Aşireti yerleşim birimlerindeki söylencelerin, değişik versiyonlarının ortak noktalarını alarak ve hareket odağı haline getirerek ve tarihsel altyapısını da değerlendirerek bütünleştirdik. Menkıbenâmeyi aslına uygun hale getirmeye çalıştık...

III. SELÇUKLU SULTANI I. ALAEDDİN KEYKUBAT İLE ŞEYH HASAN SÖYLENCESİ

Şeyh Hasan'ın henüz "Kopulu'nun Mağarası"nda oturduğu, zikir çekip çile doldurduğu sıralarda imiş... Selçuklu Sultanı Alaeddin Padişah çekmiş askerini, Fırat Boyu fethine gidiyormuş. "Dişterik Yaylası"nda konaklamak zorunda kalmış. Otağını ve çadırları düzlüğe kurmuş. Askerler yorgun, atlar aç, kimsenin yürümeye mecali-takati kalmamış...

Sultan Alaeddin çepe-çevreye gözcü salmış, bir köy veya bir kasaba var mı, diye...

İki neferân, bir dervişi mağarada zikrederken bulmuşlar... Askerler durumlarını Şeyh'e arz etmişler.. Şeyh de:

"Söyleyin ! Padişah'a, başım gözüm üstünde yeri var. Çeksin askerlerini gelsin. Konuğum olsun.." demiş.

Etrafa salınan öncü-gözcüler, Sultan'ın huzuruna birer ikişerli teknil vermek için varırlar. Hiç bir insana rastlamadıklarını, köy-kasaba da görmediklerini söylerler.. iki asker ise, fukara bir Derviş Baba'nın mağarada oturduğunu, Zât-i âli'lerini davet eylediğini söylerler...

Alaeddin Sultan, çaresiz, hayra işarettir, diye yorumlayarak, daveti kabul ve icabet eder. Askerini hareket ettirdiği gibi, Şeyh'in mekan tuttuğu yere ulaşır. "Büyük Ocak" denilen Tekke'nin yanı başındaki bahçeye otağını, yabana da çadırları kurdurur ve Şeyh'i yanına çağırır.

Şeyh yırtık-pırtık urbalar içerisinde, padişahın karşısına çıkar. Sultan Alaeddin bu durumu görür görmez, parlar, gür sesiyle:

"Bre Şeyh Efendi ! Sen, benimle alay mı ediyorsun ? Üç bin atlı, üç bin yaya askerim var. Onları nasıl doyuracaksın ?.."

Şeyh Hasan, Sultan'ın bu öfkeli çıkışına, sakin bir biçimde, davudî ve derunî sesiyle, dalga dalga konuşarak, deryada fırtına esmiş denizi köpürttüğü gibi coşkulu edâ ile cevap verir:

"Yalnızım! Henüz obam gelmedi, Sultanım. Hem neferlerinizi, hem de atlarınızı doyurmaya, Allah'ın izniyle gücüm yeter! Aşımı-lokmamı askerinizle, arpamı atlarınızla paylaşmaya hazırım. Bu, HAKK Lokması'dır! Herkes hakkına düşeni alacak, eşit paylaşacak. Helâl Lokma'ya haram katılmayacak! Her er, bu tasla bir tabak aş, bu Gıcık (deri torba)'dan bir somun ekmek, Petek (pitos)'den de atları için bir torba arpa doldurup alacaklar. Zinhar dediklerimin dışına çıkılmasın !.."

Alaeddin Padişah, askerlerine durumu izah eder, ve: "Haram tutanı asarım, kellesini vurdururum, bilersiniz" diyerek son emrini verir...

Askerler sıra ile aşını, tapını ve pemin almaya başlarlar. Bir süre sonra, Petek'in alt deliğinden akmakta olan arpa kesilir. Arpanın akmasının ani duruşu, Sultanı endişelendirir. Nedenini Şeyh'e sorar.

Şeyh: "Askerlerden birinin hakkından fazla arpa aldığı için durduğunu" söyler...

Sultan, soruşturma sonucu, bir Arap Er'in çifte torba arpa aldığını tesbit eder. Sultan, Arap Er'in kellesinin vurulmasını emreder.

Kara zil kocaman bir kaya kütlesi getirilerek, "Büyük Ocak Tekkesi"nin kapısının ününe, askerın kellesinin kesilmesi için yerleştirilir. Fakat, Şeyh Hasan, O'nun bağışlanmasını ister. Sultan, kabul etmez.

Şeyh Hasan, Arap Er'in boynunu kılıç kesmeyeceğini söyler... Sultan verdiği emri geri almaz. İnfaz işlemi başlatılır..

Arap Er'in kellesi, kütük kapanın üstüne kurbanlık koç gibi yatırılır, elleri de arkadan bağlanır. Zeballah gibi bir Cellat, Arap askerın boynuna keskin bir arşınlık kılıcı ile vurur. Ama kılıç kesmez, defalarca kılıç darbesi indirir. Sultan şaşkın bir halde sahneyi izler. Her kılıç darbesinde, Arap Er, "nimrem, nimrem!" (ölmedim, ölmedim!) diye bağırır. Kılıç bir türlü Arap'ın başını kesmemektedir.)

Bu durumu gören Sultan Alaeddin, Şeyh Hasan'dan özür dileyerek, Arap Askeri, Şeyh'e hizmet etsin diye verir. Arap Asker de Şeyh Hasan'ın ayaklarına kapanarak, kendisini sınıadığı için af etmesini diler. Arap askeri af eden Şeyh Hasan, O'nu Kanber olarak yanına alır.

Şeyh Hasan, Arap'a destur ve icazet vererek, O'na bir arazi verir. Arap da ailesini ve müridlerini bu yere taşıyarak "Nimri köyü"nü kurar [X].

Üçbin Atlı'yı ve Üçbin.Yaya Askeri konuk edip, yedirip-içiren Şeyh Hasan Baba'ya, Sultan Alaeddin sefere çıkmaya giderken, "Sağlıcakla kal!" dememiş... Bu duruma gücenen Şeyh Hasan:

"Sultan'a ilk otağın kuracağın yerde etrafını duman kaplasın, önünü ardını bulamayasın", diye dilek dilemiş. Hakk da kabul etmiş.

Göldağı'nın yamacındaki "Gebük" gözesinde konaklayan Sultan'ın otağını çevreleyen yöreyi duman bürür. Gökyüzünün mavi atlas gibi olduğu, günlük güneşlik bir günde, etrafını duman bürümesi Sultan Alaedin'i hayrete düşürür. Hatasını anlayan Sultan, geri dönerek Şeyh'ten özür diler. Yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkür eder. Dileği olup olmadığını sorar. Şeyh Hasan da:

"Oymağıma, Ebâ-evlatıma, onun evladının evladına yetecek kadar toprak istiyorum" der..

Sultan Alaeddin, iki kolunu, tepeleri, dağları göstererek, semah edercesine çevresinde göğe bakarak fır döner:

"Şeyh'im!... Bütün bu topraklar senin olsun!.. Evladının evladına ve de evladına kalsın!.." diyerek hayır duasını alır ve yoluna revan olur..

A. MENKİBE'NİN TARİHİ DÖNEM İÇİNDEKİ YORUMU

Bu söylencede anlatılan toprakların verilmesi ve sınırları, elimizdeki, 1 Rebülahır 621 (22 Nisan 1224, Pazartesi) tarihli vakfiyenâme'den anlaşılmaktadır. On-Er Zaviyesi'ne vakfedilen arazilerin merkezini, ONAR köyünü alırsak, Batı'da Nahum denilen ve çörek otunun yetiştiği, Göldağı'nın güney yamaçlarındaki Gebük (Günyüzü) köyünden başlamak üzere, Doğu'da "Bağdad Yolu"nun geçtiği ve Roma-Bizans kalıntılarının bulunduğu "Han yeri" - "Maksut Zigurati" hattıyla, Güney'de "Uzun Tirsek-Orta Dirsek" hududuyla ve uzunca bir kayalık yar-vadi'yle Orta-Yabanlu köyünün üstünde bulunan Bizans Kalıntısı çeşme ve örenin olduğu "Kuyular-Kuyuçak" mevkiinden, Kuzey'e doğru kıvrılarak "Yukarı Yabanlu köyü"nü "Dut

Ağacı" pınarının olduğu eski köy kalıntı öreninden sınır çizerek, tepeden ve "Kayarası" denilen dikey taş yardan, "Rutik Mezrası" (burası da Bizans kalıntısıdır)'ndan ve Arapkir'e girişteki "Öğlelik Gediği"ne değin uzanan elips şeklinde geniş topraklardır. Bu yöre ve mevkilerin büyük çoğunluğu, metruk, Roma, Bizans, Paulicten köy ve kale kalıntılarıdır.

Vakıf belgesi söylenceyi doğrulamaktadır. Aynı şekilde Destan'da anlatılanların bir başka kanıtıdır. Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, "Heterodoks İslâm" konusunda günümüzdeki önemli tarihçilerimizden "Tek" diyebileceğimiz, uzman bilim adamıdır. "Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm öncesi İnanç Motifleri" adlı eserinde şöyle demektedir:

"Az yiyecek çok kişiyi doyuran menkıbesi, ilk kez Kitab-ı Mukaddes'te rastlanan bir motiftir... Hz. İsa şâkirtlerini bir ekmek ve balıktan tümünü doyurur, yine de tükenmez... Hz. Muhammed, sahâbî Ebu Talha'nın evinde bir ekmekle mescitten götürdüğü bütün cemaati doyurur... Hacım Sultan, Horasan'dan gelirken Piri Ahmed Yesevi'nin verdiği azığı bir ağaca asarak gelen geçen yemiş, yine ağaca asmışlar... bitmemiş, sofraya kırk yıl bu şekilde hizmet etmiş... Abdal Musa, tekkesine gelen bir gemi dolusu askeri, ocaktaki kazandan besler...Yemek kırk bin askere paylaştırılır" [27].

Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk ise, bu tip inanç motiflerinin, "Kur'an ve Hadis kaynaklı motifler olup başta Peygamber olmak üzere bir çok Müslüman veli tarafından birçok kere keramet konusu haline getirilmiştir" diyerek, semavi dinlerin bütünlüğünü savunarak, Prof. OCAK'ın görüşlerinin karşıtlığını savunmaktadır [28].

Alevî-Bektaşî-Kızılbaş menkıbelerindeki inanç motifleri, gerek "İslâm dışı", gerekse "İslâm içi" olsun, doğuştan günümüze değin gelen insanlığın ruhânî bir değeri olup evrensel bütünselliğin içindedir. Bu nedenle, Alevîlik de evrensel öğretilerdir ve İslâm-Türk Hederodoksi inanç ve tasavvufun, yaşayan ruhî tasavvuru ve yaşama tarzıdır...

Şeyh Hasan söylencesinin gerçekte dönemin yaşamsal insan hayatıyla, serüveniyle örtüşen temelleri vardır ki, halk menkıbeleştirerek günümüze değin yaşatıp organik bir varlık gibi getirmiştir.

Tarihi kaynaklarda Şeyh Hasan 1204 yılında Konya'ya geldiğini, 1212 yıllarında Muşar Kalesi Beyi olduğunu ve kaleye yakın kendi adıyla anılan (Şeyh Hasan) köyü kurduğunu, 1224 yılında da Arapkir'e Şah olarak atandığını bilmekteyiz.

Bu söylenceden tarihsel olarak çıkarsayabileceğimiz ve anlayabileceğimiz şunlardır:

1) Şeyh Hasanlı oymakları göçerlikten henüz daha yeni yerleşik düzene, köy-tarım toplumuna geçiş aşamasındadırlar,

2) Arap Er'in boynunun vurulmasına Şeyh'in karşı çıkış motifi, geleneksel Arap ırkçısı Emevi ve Abbasi zulmüne karşı, Türk millî şuurunun bir reaksiyonudur. Arapların Türkleri köleleştirme politikalarına karşı bir Türkmen Şeyhi'nin Arap'a hoşgörüsü ve İslâmî algılama biçimini göstermektedir.

3) Şeyh Hasan'ın askerleri ve atları besleme motifi, O'nun hakim olduğu yöreden üç bin askerî besleyecek kapasitede bir vergiyi Selçuklu Devleti'ne vermek yükümlülüğünde olması,

4) Ya da Şeyh Hasan'ın, her an üç bin askerî hazır ve nazır bulundurmak zorun-

da olması. Yani, Arapkir Şahnası (Subaşı) olan Şeyh Hasan'a, yöre "Askerî İktâ" olarak verilmiştir. Bu dönemde Harezmsah Beyleri'ne Erzincan, Niğde, Kırşehir, Karaman yörelerinde belli yerlerin "Askerî İktâ" olarak verildiği kaynaklarda bildirilmektedir. Arapkir de bu şekilde Şeyh Hasan'a verilmiş olabilir.

5) Sultan Alaeddin sefere giderken "önünü duman bürümüş" ve yolunu bulamamış, yolu Şeyh Hasan göstermiş (kerametle). Bu motif, şu hususu göstermektedir: Şeyh Hasan'ın oluşturduğu Askerî Güçler, "Piştâr (öncü) Kuvvetleri" olarak görev yapmaktadırlar ve Fırat Boyu fetihlerine katılmaktadırlar.

6) Şeyh Hasanlı Aşiretleri, Fırat Boylarını korumak ve kollamak üzere, Sultan Alaeddin Keykubat tarafından özel olarak görevlendirilmiştir. Topraklar da oymak ve obalara bu amaç için verilmiştir. Arap Askeri de Nimri köyü bu amacı gerçekleştirmek için verilmiştir.

Şeyh Hasanlıların Arapkir'den Baskil Tabanbükü köyüne kadar uzanan Fırat boyu kavsine oba yerleştirilmeleri kanımızı doğrulamaktadır.

IV. ŞEYH HASAN SÖYLENCE VE DESTANI'NIN TARİHSEL ARKA PLANI

Destan ve söylenceden anladığımıza göre, belirli bir dönem için Kalenderî yaşam biçimini seçen Şeyh Hasan, Onar köyünün yerleşim alanının altındaki, güneye bakan dut ağaçlarının olduğu vadideki yaralık kayalıklarda bulunan, Eski Tunç Çağı, Roma, Helenistik ve Bizans dönemlerine ait çok sayıda sıra mağaraların bulunduğu, kayalık yamaçtaki doğal mağaralardan, "Kopulun Mağarası" denilen kaya oyuğu-

nu kendine mesken edinir.

Kopulun Mağarası'nın iki yüz metre ilerisinde, "Gıllığın Mağarası" denilen büyükçe özel olarak yapılmış kaya mezarı, Hıristiyanlığın ilk yıllarında daha genişletilmiş olduğu belli olan tekniğiyle, Kilise'ye dönüştürmüştür. Peribacalarındaki (Kapakdoky) kiliselere benzemektedir. Gıllığın Mağarası'nın açık yara bakan sol duvarında gemi dümenine benzer haç kazınmıştır. Muhtemelen gizli ibadet yapılan bir Hıristiyan mabedidir ya da Heterodoks Hıristiyan tarikatlarından birine ait zikir yapılan yer haline getirilmiştir.

IX. ve özellikle X. ve XI. yüzyıldan itibaren tıpkı gezginci Budist, Zerdüşt ve Maniheizt rahipleri gibi, yaşanan hayat tarzını ve dış görünüşünü büyük ölçüde etkilemiş ve ilk Kalenderiler, Baba Tâhir (938-1055?) misalinde olduğu üzere, dağ ve tepe başlarındaki mağaralarda insanlardan uzak, yalnız başlarına ve yarı çıplak bir kılıkta, asgari yiyeceklerle yetinerek yaşamış bekâr ve münzevi bir hayat sürer olmuşlardır. [29]

Onar Köyü'nden Hızır Dede: "Öncele-ri biz Kalenderî imişiz. Sonradan Tarikat-ı Nazenini kabul etmişiz" demektedir. Kanımızca Kalenderî bir derviş olan Şeyh Hasan, çile çekmek için böyle bir yöntemi benimsemiş olabilir.

Şeyh Hasan (Tabanbükü) köyünden İbrahim Karaduman'ın babası, Hüseyin Baba köyün üstündeki dağın bir oyuğuna (mağaraya) girerek 23 yıl çile doldurmuş ve Hakk'a yürümüştür. Köyde anlatılanlara göre, Hüseyin Baba'nın oyuğa girme gerekçesi, Ahmet Yesevi'ninki gibi Hz. Muhammed'in 63 yıl hayat sürmesidir. 63 yıl-

dan sonraki yaşamın batınî, içe dönük bir bakışla, kendini manen disipline edip, Hakk ile hak olmak için, çile doldurmak, tevhid ve zikir çekmek için, "sadık yâri kara toprağın" bir oyuğuna kendini hapseder. Hüseyin Baba ziyarete gelenlerin getirdikleri lokmalarla yaz-kış hayatını idame ettirmiştir. Bu anlayış Kalenderî bir tutum ve davranış biçimi, tasavvufî bir duruştur. Anadolu Kalenderîleri kendilerine, Seyyid Battal Gazî'yi "Pir-i Abdalan" kabul ederek türbe ve tekkesini kutsamıştır. Malatya yöresindeki bu anane, tasavvuf geleneği 1961 yılında Hüseyin Baba ile sona ermiştir. 13. yüzyılda, Tunceli Pertek ilçesi Zeve (Dorutay) köyünde türbesi bulunan "Üryan Hızır"ın da Kalenderî dervişleri biçimselliğini, özelliklerini taşıdığını yöresel söylencelerden anlamaktayız.

Lut, Nuh, Musa Peygamberler de "hal-ka felaket musallat etmek mucizesini göstermişlerdir. [30] Aynı özelliği Şeyh Hasan'da da görmekteyiz ki, İslâm öncesi bir motiftir.

Mağarada tek başına inzivaya çekilen Şeyh Hasan, tevhid çekip, zikretmiştir. Bu mağaranın güneyindeki tepe ardında bulunan "GÜGEYİK" adında bir kafir köyünün insanları onu sık sık rahatsız etmişler, taşlamışlar, zikrini-virdini bozmuşlar, ellerini açmış beddua etmiş. Köyde taş taş üstünde kalmamış, Oner Dede'nin hışımına uğramış. [31]

Şeyh Hasan Oner'in gazabına uğrayan Gügeyik köyünün yerlebir, altüst olması söylencesi ve dstandaki inanç motifi (kültü), Kitab-ı Mukaddes kaynaklı bir geleneğin ürünüdür. Aslında, Şeyh Hasan bu köyü ve kaleyi fethetmiştir. Olay mitolojik hale getirilmiştir.

A. PAVLİKİANLER (PAULİCİENLER), BÖLGESİ VE ETKİSİ

Şeyh Hasanlı Aşireti oymak ve obaları, Heterodoks Hıristiyan bir halk olan Pavlikianler denen Anadolu yerli kaviminin kale ve metruk köylerine 13. yüzyılda yerleştiklerini kaynaklardan bilmekteyiz. Kısaca, Pavlikianler kimlerdir?

“Antakya Patriği Samosatlı Paul (260-272), bir halk adamı, Esafil-i Nas’tan biriydi. Sonunda patriklikten alındı. O’na göre Meryem’den doğan, Tanrısal Kelâm (Logos) değil, düpedüz bir insandı. İsa, insan halinde gelmiş Tanrı değil, Tanrı’laşan bir insandı.”

“İşte bu Samosara (Urfa-Edessa’nın kuzeyinde bir kent)’lı Paul, Manihaist olmakla itham edilen Paulicien’lere adını vermiştir.”

“Halbuki bunlar, dualist olup iki prensibe bağlanmış olmalarına rağmen (aglebi ihtimal red maksadıyla), Mani’yi aforoz etmişlerdir. Bu prensiplerinden biri “gelecek dünyayı” idare edecek Semavi Peder olup, diğeri maddi dünyasını yaratan kötü bir hakim (demiurgos) idi...”

“Hıristiyanlığı İncil’e uygun ilk şartlarına (insanlar arasında salt eşitlik şartlarına) iade etmê amacını gütmeleridir. Bunlar resmi Kilise ve Manastır hayatına hiç bir değer tanımayıp, kendilerini tathir edici ritüslere vakfetmişlerdir.”

“Çok ezaya göğüs gerdiler, memleketleri Şiiler gibi,” [X] sonunda X.yy.da bunlar Trakya’ya nakledildi, Anadolu’nun “temizlenmesi” babında. Ama onlar orada Bogomilizm’i doğurdular.”

“Bunlardan bir kısmı da İslâm’a girdi... Çok önemli bir hususa işaret etmekte yarar var. Heterodox Hıristiyan doktrinini sâlikle-ri, İslâmı kabul ettiklerinde, bu dinin de

heterodox tarafına intisab etmişlerdir” [32]

Ernst Honigmann’ın “Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı” adlı eserinde yukarı Fırat havzası ve yukarı Kızılırmak havzası, Kapadokya ve Peri çayı yöresinde Paulikianların bulunduğu belirtilmektedir.

Adıyaman’ın Samsat ilçisinden Şebinkarahisar’a, Divriği’den Munzur sıra dağlarına kadarki bölge Heterodoks Hıristiyan olan Paulikienler denen halkın yerleşim coğrafyasıdır.

8. yüzyıl Malatya’yı Arapların almasıyla ve özellikle de Battal Gazi’yle birlikte Paulikian`ler yarı İslâm yarı Hıristiyan inançlı topluluk olurlar. Bu dönemde bölgede onun üzerinde dil konuşulmakta, onlarca din ve inanç vardır. Battal Gazi me-nakıb ve destanlarına bakıldığında görülecektir ki, kadın ve erkek tipleri ve inanç motifleri Paulikian kökenlidir.

Araplarla hareket eden bu topluluğu Bizans’lılar cezalandırır, Bizans orduları kalelerini yıkar, köylerini yağmalarlar, yakaladıklarını da Trakya ve Balkanlara sürerler. Kaçanlar ise, Munzur Dağları’na sığınır. Balkanlara gidenler, Bogomiller olarak tarih sahnesine çıkarlar.

Honigman’a ve bizim yörede saptamamıza göre: Tephrike (Divriği), Taranta (Darendede), Arguan (Arguvan), Amara (Amran köyü), Mut (Mut kalesi, köy), Arga (Akçadağ), Hasan Batrik (Fethiye köyü), Tnoha (Tohma çayı ve köyü), Murenik (Minepik köyü), Kurtikion (Urtuk, Rutik mezarı), Abrik (Arapkir), Kharpazuk (Harpuzik kalesi, mezarı), Berdek (Pertek), Ashar (köy ve kale kalıntısı), Bhoşheyn (köy ve kale), Hastek (kale), Saldek, Pagnik, Vênk, Ecuze, Vahşen, Hinge, Parçikan, Narmikan, Şotik gibi yüzlerce yerleşim birimi, köy, kasaba ve kale, Paulikien (Paulicien, Polisyen)

toplumunun yaşadığı meskûn alanlardır [33]

Malatya Emiri Ömer İbn Abdullah döneminde Pavlikianler Fırat'ın doğusuna doğru yerleşirler. Malatya Emiri, Arguvan'ı Pavlikianlara bağışlar. Bu yöreye yerleşen halk daha sonra, Liderleri Karbeas yönetiminde Tephrike (Divriği)'yi başkent yaparak, 845 yıllarında, askeri disiplinli ve hal-kin örgütlendiği bir devlet kurarlar [34]

10. yüzyılda Bizanslıların Pavlikianlara karşı şiddet ve katliam uygulamaları sonucu, bu halk diğer kavim ve aşiretlere karışarak erimiştir.

Nuri Dersimi, "Bizanslılar Ermeni Devletini yıktıktan sonra, Dersimlilerden de, ele geçirdiklerini Trakya'ya sürgün etmişlerdir" demektedir. [35] Bizanslıların sürgün ettiği bu insanlar Pavlikianlardan başkası değildir. Bu anlatımıyla Nuri Dersimi kendisiyle çelişkiye düşmektedir. Çünkü bu kavim Kürt değildir.

M. Şerif Fırat ise, "Balaban Aşireti'nin Dimetoka'dan geldiğini", söylemektedir ki, Dersimi'yle aynı görüştedirler [36]

Balaban Aşireti, Paulikianların bir unsurudur. 10. yüzyılda Balkanlara Bizanslılar tarafından sürülmüş, Boğomilleşen bu aşiret daha sonra Sarı Saltık vasıtasıyla İslâmlaşmış, eski yurtları olan Malatya, Tunceli ve Erzincan yörelerine tekrar dönmüşlerdir. Balaban Aşireti, Türkmen ve Pavlikian karışımı bir oymaktır. Baliyan Aşireti'nin bir bölümü de böylesi bir karışımdır. Görüşmemizde, Malatya Baliyan Aşireti üzerine araştırma yapan, H. N. Şahhüseyinoğlu da aynı şeyleri ifade etmiştir.

Anadolu bir kavimler kapısıdır. Saf bir ırk aramak olanaksızdır. Genelde baktığımızda Türk kültürü ve Heterodoks İslâm anlayışı vardır ki, bu durum sadece Alevî-

lerde değil, Sünni Türkler'de de kısmen gözükmektedir. Şamanizmin ve Atalar kültürünün gelenekselleşerek ülkemiz toplumuna yansımalarıdır.

Şeyh Hasanlı Aşireti ilk önce, Eski Malatya (Battalgazi ilçesi)'nin, Fırat Nehri'nin doğu yakasındaki Pavlikianlara ait Muşar, Kezirbet Kale'leriyle Mar Ahron Kilisesi ve Mukaddes Dağı çevresinden Arapkir'e ve Hozat'a değin uzanan coğrafi bölgeye yerleşmişlerdir.

Şeyh Hasan'ın zaviyesini kurduğu Onar Köyü arazileri de eski metruk Pavlikian yerleşim birimleridir. Köyün kuzey doğusuna doğru uzanan bağlık ve bademlik yöre, "Kalecik" olarak anılan mıntıka, Paulikianlara ait bir kaledir ve duvar kalıntıları durmaktadır. Bağlık yaparken, tevek dikmek için hendekler açılırken çok sayıda ambar küpleri çıkmıştır. "Serikli" denilen kale kalıntısında da "gözetleme kulesi" vardır. Kule'nin kayalık bölümünde kaya mezarlar vardır.

"Gügeyik" denilen semt yine eski bir Pavlikian yerleşim birimi ve kale kalıntısıdır. Burada, eskiden kalma tarihi çeşme halen kullanılmaktadır. Kalenin içinde de bağ ve bahçeler vardır. Arapkir'den gelen Roma dönemine ait "Bağdat yolu"nun güzergahı, Gügeyik'ten geçerek Keban ve Harput'a doğru gitmektedir. Bağdat yolunun taş kaldırımları ve kilometre taşı yine eski bir kalıntı olan "Kayalısı" mezarının üstünde bozulmadan bugüne dek kalmıştır. Aynı yol üzerinde Kilise ve Han kalıntıları vardır.

Arkelog Dr. Kaygusuz, "Onar Köyü arazileri, Eski Tung Çağı'ndan bu yana beş bin yılı aşkın bir süredir kesintisiz yerleşmeye sahne olmuştur" demektedir ki, bizim çeşitli kaynaklardan araştırmalarımızı da doğrulamaktadır.

Bu yörede saptayabildiğimiz kadarıyla, "Gölpahar, Rutik, Hanburnu, Maksut Ziyareti, Gölöğü, Vançukuru, Kiliseyeri, Hanın-yeri, Serikli, Dutağaç, Yabancıyeri, Gügeyik, Ahpahar, Kuyucak" gibi kalıntı merkezleri eski köy ve kale yerleridir.

Türkmen oymakları buraya gelmeden önce, Anadolu'nun yerli halkları yörede yaşamakta idiler. Bu toplulukların hepsi yok olmamışlardır ya da "göğe ağıp uçmamışlar"dır. Bu topluluklardan arta kalanlar, Şeyh Hasanlı obalarına katılarak entegre olmuşlardır. Gügeyik denilen köyde Şeyh Hasan'ın geldiği dönemde insanların yaşadığı bilinmektedir. Bu köyde yaşayanlar Pavlikianlardan başkası olamaz. Çünkü o dönemde Arapkir'de yoğun bir Ermeni nüfusu vardır ki bunlarla ilgisi yoktur. Heterodoks Hıristiyan olan Gügeyikli Pavlikianlar, Heterodoks İslâmlaşarak Türkleşmişlerdir. Şeyh Hasan'ın yöredeki misyonu da, bir dini önder olarak yerel halkları müslümanlaştırmaktır ve yapmıştır.

Katılımlarla çoğalan ve güçlenen Şeyh Hasanlı oymaklar, mağaralardan ve çadırlardan çıkarak, ev yaparlar, göçerlikten yerleşik düzene, hayvan yetiştiriciliğinden, tarım toplumuna geçerler. Alaeddin Keykubat'ın münbit bir toprak olan Şeyh Çayırı arazilerini vermesi de kanaatimizi doğrulamaktadır.

B. MALATYA HAVALİSİNDE BABAİLER İSYANI

Söylence ve Destana göre Şeyh Hasan, Dede Kargın, Baba İlyas, Baba İshak, Hacı Bektaş, Ahi Evran, Hacı Bektaş, Hacım Sultan gibi ulularla pirdaştır. Bu zatlarla görüşmüş, Babai hareketine Şeyh Hasanlı aşiretiyle katılmıştır. Bölgeye baktığımızda, Horasan'dan gelen Dede Garkın Elbistan'a

yerleşir. Dede Garkın'ın baş halifesi Baba İlyas, Amasya'nın Çat köyünde zaviyesini kurar. Baba İlyas'ın baş halifesi Baba İshak ise, Hısn-ı Mansus (Adıyaman)'ın Samosat (samsat) kalesine bağlı Kefersüd'te zaviyesi vardır. Adıyaman'ın Çelikhhan ilçesi Bulam (pınarbaşı) köyünde Üryan Hızır Ocağı vardır. Malatya'nın Yazıhan ilçesinin Dedegarkın köyünde aynı adlı dede ocağı vardır. Yine aynı ilçenin Fethiye beldesinin Tenci mezrasında Kızıl Deli Sultan Ocağı vardır. Hasançelebi ilçesinin Kınık köyünde Hacım Sultan Ocağı vardır. Mezirme köyünde Şah İbrahim ocağı, Adaf'ta Şih Bahşiş Ocağı, Atabek'te Zeynel Abidin Ocağı, Tabanbükü'nde Şeyh Hasan Ocağı, Şabanlı köyünde İmam Rıza Ocağı, Arguvan Mineyik'te Zeynel Abidin Ocağı, Malatya Merkez Battal Gazi Ocağı, Hastek'te Sarı Mecdin Ocağı, Arapkir'de Sultan Onar Ocağı gibi onlarca dede ocakları vardır.

Maraş, Adıyaman ve Malatya bölgesi Türkmen Şeyhleri, Dede ve Babalarının yoğunlaştığı, göçlerle gelen Türk Oymaklarının organizeli ve silahlı olduğu bir dönemdir. Bu bölge, 1239'da Heterodoks Türk Tasavvufunun "siklet merkezi" konusunda ve aynı zamanda Türkmenlerin de sosyal ve ekonomik olarak yoksul olduğu, yönetimden hoşnutsuz durumdadırlar.

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'a göre, "Babai isyanını nakleden çağdaş kaynakların hemen tamamı, olayların, Baba İshak tarafından Maraş ve Elbistan mıntkasından girişilen faaliyetlerle başladığını haber verirler." [37] Prof. Dr. Mikail Bayram ise, Baba İshak'ın hareketini Moğollara ve Moğol yanlısı yönetime karşı direniş arz eden Türkmen İsyanı olarak değerlendirmektedir. [38]

Prof. Fuat Köprülü, Babaîler İsyanının kökenini "Pavlikianlara" bağlamaktadır. Hatta, "siyah libaslı, kızıl böklü, ayakları çarıklı" Türkmenlerin, Karamanoğlu'nun komutasında Konya'yı istila etmelerini, Bektaşîlik cereyanını, Safavi İmparatorluğunun kurulmasını Pavlikianların devamı heterodoks göçebe hareketleri olarak değerlendirmektedir. Horosan'da, Selçuklu İmparatoru Sancar'a isyan eden Türkmenleri de aynı sosyal tipi temsil eden, zümreler olarak sülemektedir. [39]

Gad Nassi, "İki Bizans gizemci hareketi" dediği Pavlikian (Polisyenlik) ve Boğomillik öğretisinin "Osmanlı tasavvufunun doğuşu"nu hazırladığını, Babai ve Bedrettin ayaklanmalarının coğrafi ve düşünsel altyapısını oluşturduğunu belirtmektedir. [40]

Andığımız araştırmacıların görüşlerine iştirak ediyoruz. Pavlikianizm Babai hareketini etkilemiştir. Orta-Asya'dan kopup gelen Şamanist ve Heterodoks İslâm olan Türkmenler, Fırat Havzası'ndaki yerli halkların inanç ve kültürlerinden de etkilenmişler; ama bunları da kendilerine tabi kılarak organizasyonları içine dahil etmişlerdir. Bu nedenle Babailer isyanı bir Türkmen isyanıdır.

I. BABA İSHAK İLE ŞEYH HASAN İLİŞKİSİ

"Anadolu Selçukluları devrinde Ahilerle Türkmenlerin aynı meslek ve meşrepte olduklarını ve müşterek bir dini ve siyasi anlayışın mücadelesini sürdürdüklerini, yaşayış ve düşünüş bakımından belli bir pınardan beslendiklerini göstermektedir" [41] diyen Mikail Bayram, bu arıduru pınarın Alevîlik öğretisi olduğunu itiraf edememektedir. Ama tüm bunlara karşın, Ba-

ba İshak hareketi ile Ahi Evren'in ilişkisini saptamaktadır ki, tarihsel olarak önemli bir tesbittir.

İbn Bibi, Baba İshak'ın züht, takva ve verâ sahibi bir kişi, yüksek irşad ve ikna kabiliyeti olan bir mürid, üstün ahlâki meziyetleri bulunan bir halk adamı, halk arasında geçerli nefesi ile ün salan ve fakat ücret, hediye gibi hiçbir maddi çıkarı kabul etmeyen ermiş bir sofi olduğunu, çobanlığı kendisine meslek edinen ve otlattığı koyunlara dahi son derece müşvik davranıp, hak ve hukuka riayetkar bir insan olduğunu söylemekten kendini alamamıştır (...) Baba İshak, Selçuklu yönetiminin Ahilere ve Türkmenlere karşı uyguladığı zulüm ve işkenceye son vermek için, Konya'ya devlet yetkilileriyle görüşmeye gittiğini Eflaki'den öğrenmekteyiz...

Baba İshak Konya'ya giderken halifesi Hacı Bektaş'a da uğramış, Hacı Bektaş'ın Mevlana'ya yazdığı mektubu Konya'da Mevlana'ya sunmuş ve bir süre görüşmüştür... [42]

Selçuklu devlet ricaliyle görüşmesinden bir sonuç alamayan Baba İshak, halkı ayaklandırmak için dede, baba ve Ahi şeyhleriyle görüşerek isyana hazırlar.

Baba İshak, Türkmenleri silahlandırır ve Şeyh Baba Resul (İlyas)'ün saptadığı tarihte isyan bayrağını açar [43]

Onar Dede Destanı'nda, "Gardaşı Şih Ahmed, Bektaş yareni/Baba İlyas, Ahi Evren yoldaşı/ Bir cümle cihanın yekta güheri" ve "...Şeyh Ahmed'de Şeyh İshak'la aşına" denmektedir.

Şeyh Hasan'ın Hacı Bektaş-ı Veli'nin dostu, Baba İlyas-ı Horasani'nin ve Ahi Evren'in yoldaşı, yol ehli, pirdaşı, fikirdaşı olduğunu ve dünyada eşsiz, benzersiz kıymetli maden olduğunu destandan öğren-

mekteyiz. Ayrıca, kardeşi Şeyh Ahmet'in de Şeyh İshak (Baba İshak Kefersüdü)'la tanıdık ya da "musahip" olduklarını anlamaktayız.

Destandan bu çıkarsamamız, Şeyh Hasan ve kardeşinin Babai önderleri ve Ahi önderiyle çok sıkı ilişkiler içinde olduklarıdır. Kent ve kırdaki ortak hareket ettiklerini, eylemliliği de birlikte planladıkları anlaşılmaktadır.

Elvan Çelebi, "Menâkıbu'l-Kutsiye"deki 1169'ncü beyitinde, "Bize toğmuş idi sa'adet ayı/Getürün didi on yılı sayı" ve 1170'inci beyitte de, "On birinci yıl olıcak varunuz/Ta Arapkir'e sırrımı görürüz" demektedir.

Baba İlyas'ın torunu Aşık Paşa'nın Arapkir'de 10 yıl kaldığını kesin olarak belirtmektedir.

Taşköprülüzâde ve Lâtifi gibi müellifler, Aşık Paşa (1271/2-1332)'nin dışarıdan Anadolu'ya geldiğini ve Kırşehir'e yerleştiğini, hatta Lâtifi, Acem serhaddine yakın bir yerden geldiğini ileri sürmektedir. [44]

Bu tarihçilerin yazdıklarıyla "Onar Dede Destanı"ni tarihsel kesitine oturtursak örtüşmektedir. Baba İlyas ile yoldaş olan Şeyh Hasan Onar, 1240 yılından sonrada bu ailenin fertleri olan Muhlis Paşa ile de ilişkilerini sürdürmüştür. Acem serhaddine (sınırına) yakın olan Arapkir Sancağı'nda güçlü bir konumda olan, Şeyh Hasanânîli Aşireti'ne Aşık Paşa babasının ölümüne mütaekip sığınır ve on yıl Arapkir'de saklanır. Tüm tarihi veriler ve söylenceler olayın gelişimini böyle göstermektedir.

Bu durum da şunu göstermektedir ki, Şeyh Hasan, Babailer hareketine katılmış, yenilgi sonrası da Alevî Türkmenlerin tekrar toparlanıp teşkilatlanmasında bulunmuştur. Menâkıbnâmede Baba İlyas'ın yaş-

lı halifelerinin torunlarına da hizmet vermesi bu kanımızı doğrulamaktadır.

Seyyid Sahih Ahmed Dede, "Mecma-u Tevarihî Mevleviye" adlı kitabında "Karaca Ahmed'in Acem diyarından Türkmen beldesi olan Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş'ın yanına geldiğini" yazmaktadır ki, muhtemelen bugünkü Kemaliye (Eğin)'ye bağlı (o devirde Arapkir'e bağlıdır) Ocak köyündendir. [45] Çünkü, Karaca Ahmed'in oğlu Hıdır Abdal'ın 13. yüzyılda Ocak köyünde kendi adıyla bir zaviye kurduğu Osmanlı belgelerinden anlaşılabilir olup bu kurum günümüze değin devam edegelmiştir. [46]

Arapkir'in güneyden giriş yönünde (eskî Bağdat yolu), Onar Zaviyesi, şehrin kuzey çıkış yönünde ise, Ocak Zaviyesi vardır. Bu iki zaviye kurulduğundan bugüne dek ortak bir kültür ve inancı paylaşarak hareket etmiş, akrabalık ilişkileriyle de güçlendirilmiştir. Her iki Dede Ocağı'nın, çevresinde gelişen olaylara seyirci kaldığı düşünülemez. Alevîlik öğretisinde tevekkül bir yere kadardır, zülme ve haksızlığa başkaldırı vardır. Bu nedenle, her iki ocağın Babai hareketiyle ilişki içinde olması olasıdır. Bölgedeki sosyal, ekonomik, dinsel ve tarihi ilişkiler ile Dedelik Kurumu işlevi açısından, Babai ve Ahi direnişlerine, Onar ve Ocak zaviyelerinin düşünsel ve eylemsel katılımı güçlü bir olasılıktır. Başka türlü düşünmek Alevî Türkmen töresine ve geleneklerine aykırıdır. Alevîler hiç bir zaman zalimin yanında yer almamışlardır.

Saltuk-Nâme'de, Saru Saltuk devrin büyük alimleriyle görüşür. Saru Saltuk, Rumeli, Bulgaristan, Rusya'dan sonra Türkistan'a gelir. Harezmi, Horasan ve Tebriz'i dolaşarak, Fırat Nehri kıyısına gelir. Kayseri ve Kırşehir'e giden Saru Saltuk, Hacı

Bektaş-ı Veli, Üryan Doğan, Mevlanâ, Şemsi Tebrizi, Seyyid Mahmud Hayrani, Hoca Nasreddin, Karaca Ahmed, Tabduk Emre, Malatyalı Şeyh Abdullah'la görüşür. Malatya'da Battal Gazi'nin torunu Ali'yi ziyaret ederek, Seyyid Gazi Sultan'ın evlerini ve yurdunu da ziyaret eder. [47]

Saru Saltuk'un Zeynel Abidin Sultan'ı ziyaret ettiği Saltuknâme'de belirtilmektedir. [48] Kanımızca, Battal Gazi yurdunu (eski Malatya) ziyaret eden Saru Saltuk, bir kaç kilometre uzakta bulunan Atabeğ köyündeki Zeynel Abidin Türbesi'ni ziyaret etmiştir. Yoksa Bâkiye Mezarlığı'nda, Medine'deki 4. İmam Zeynel Abidin'in türbesi değildir. Fırat kıyısındaki Zeynel Abidin türbesinden başka bir merkat değildir.

Mikail Bayram, bütün eserlerinde Nasreddin Hoca'nın Ahi Evren olduğunu söylemektedir. Saru Saltuk'un da Ahi Evren'le görüştüğü anlaşılmaktadır. Saltukname'de Saru Saltuk'un Selçuklu ülkesinden kovulduğunu yazmaktadır. Muhtemelen Saru Saltuk da Baba İshak gibi Konya'ya giderek, Türkmenlere ve Ahilere yapılan zulmün durdurulmasını yönetimden ister, fakat arzusu reddedilerek kovulur. Mevlanâ ve Şemsi ile görüşmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Saru Saltuk'un Konya görüşmesinden sonra, Baba İlyas ve İshak olmak üzere çok sayıda Şeyh, Dede ve Baba ile buluşması ve Alevî dergahlarını ziyaret etmesi, Türkmenleri isyana hazırlamasından başka bir şey değildir. Fırat nehri kıyısı, Saltuknâme'de özellikle geçmesi yöredeki Şeyh Hasanlı Aşiretlerini ziyareti olasıdır. Çünkü Fırat boylarına bu tarihlerde Şeyh Hasan, oğlu Şih Bahşiş ve kardeşi Şeyh Ahmet'in başında bulunduğu Bayat boyu oymakları hakimdir.

Mikail Bayram, Karamanoğullarının atası Sofi Nure (Köre Kadı)'nın Evhadüddin Kirmani'nin Kayseri'deki talebelerindendir, diyerek, Evhaddüddinin Menakıbnamesi'inde geçen "Türk-i Cebeli" (Göçebe Türk) diye geçen ve Kirmani'nin yanında yetişen dervişi de Baba İlyas olarak nitelendirmekte ve zaten Baba İlyas'ın da Amasya'da çobanlık yaptığını belirtmektedir. [49]

Selçuklu araştırmacılarına baktığımızda o dönemde tüm ülkedeki, Heterodoks İslâm-Türk zümrelerinin başındaki şeyhler, babalar, dedeler, dervişler, abdallar, ahiler vb. birbirleriyle rabıtalı, organizeli ve örgütlü bir şekilde faaliyet yürütmekte ve hareket etmektedirler. Türkmen Beyleri ve kent esnafı da bu heterodoks dervişlere destek vermektedirler.

İşte, Babai Harekatı çok girift bir başkaldırı olup, çeşitli kesimlerdeki Türkmenlerin yer aldığı isyandır. Babailer İsyanı'nın devamı olarak kent ve kasabalarda Ahi direnişini görmekteyiz. Her iki isyan ve direniş, mevcut iktidara ve Moğol istilasına karşı milli bir karşı koymadır.

2. BABAİLER İSYANININ BAŞLAMASI

Kuzey Suriye yöresinde İsmailî inancının etkisindeki göçebe Türkmen boylarından, Döğerler, Bayatlar, Ağaçerileri XI-XIII. yüzyıllarında Maraş, Elbistan ve Malatya'dan Kılıkya'ya kadar yayılan sınır bölgelerini işgal ediyorlardı. [50] İşte, Bayat boyundan Şeyh Hasanânlı oymakları ve obaları da bu zaman aralığında Malatya'daki bugünkü yerleştikleri yöreleri işgal ederek yurt edinmişlerdir. Yine bu dönemde Maraş Kızıbaşları, Kantarma Dede Ocağı ve Sinemil Alevî Aşiretleri önemli bir güç odağıdır.

12 Ağustos 1239 (10 Muharrem 637) günü Baba İshak isyanı başlatır. [51] Baba İshak'ın bu başkaldırı eylemine Maraş, Adıyaman, Malatya bölgelerindeki Türkmen boyları katılırlar. Söylenenlere göre Şeyh Hasanlı oymakları da bu olaylara iştirak ederler.

Baba İshak tarafından başlatılan isyanı, Malatya Emiri (valisi) Muzafferuddin Alişir, Selçuklu askerlerinden ve 500 atlıdan müteşekkil bir ordu ile Savmaoğlu manastırından 50 okçuyla Türkmenleri bastırmaya çalışır ama yenilerek, muharebe meydanında silah ve teçhizatı bırakarak savaştan kaçarlar. [52] Bu başarıdan sonra Türkmenler giderek güçlenir ve yeni yeni katılmalar olur.

Malatya Valisi ikinci kez, Kürtlerden ve Germiyanlılardan oluşturduğu yeni bir ordu ile Baba İshak Türkmenleri kuvvetlerine karşı koymaya çalışsa da yenilir. Baba İshak kuvvetleri çoğalıp güçlenerek Amasya'ya (Baba İlyas-Resule) doğru yürüyüşe geçerler. Malya Ovası'nda toplanan Babai Türkmenleri, Konya'ya iktidarı almaya gidemedi, Frenk, Gürcü, Kürt ve Hıristiyan askerlerden oluşan Selçuklu Ordusu tarafından 1240 yılının sonlarına doğru kadın çocuk demeden katliama uğrarlar. [53]

Bu olayların sonucu Malatya-Adıyaman arasındaki yörelerde bulunan Şeyh Hasanlıların bir kolu olan Seydanlı aşiretine bağlı Bali oymağı, Muşar, Keban ve Munzur dağlarına kaçarlar. Uzun bir süreden sonra tekrar eski yurtlarına dönerler. [54]

Şeyh Hasan köyünde yaşlıların anlattığına göre, atalarının Pötürgeli Kürtlerle ve Drijan Aşiretlerine karşı savaştıklarını belirtmektedirler. Muhtemelen bu savaş Babai başkaldırısında olmuştur. Şeyh Hasan

(Tabanbükü) köyündeki Şeyh Ahmed Dede'nin 9 oğlunun toplu mezarı ve Adaf (Kumlutarla) köyündeki 7 kişinin toplu mezarı anlatılanları doğrular niteliktedir.

Onar Dede Destanı'nda "Barışmaz oldu Türkmen ile Kürt/Ürpan bürpan etti Frenk ile Kürt" dizeleri Babailer olayını anlatmaktadır. Diğer yandan Babailere, Rafizi, Harici, Kafir, Mülhid, Zındık gibi bir sürü yafta takmalarına karşın, "İmanımız Hakk'la, dilimiz Türkçe" dizesi önemli bir anlamı ifade etmektedir. Türkmenlerin 13. yüzyılda dahi dillerini nasıl sahiplendiklerini göstermektedir.

Malatya'nın Yeşilyurt, Doğanşehir ve Akçadağ ilçelerindeki bazı yerleşim birimleri Şeyh Hasanlı oba ve oymaklarına aittir. Adıyaman'ın Şambayatı ve Maraş'ın Alibey köyleri Türkmen oymaklarıdır. Malatya'nın Dedeyazı (dedefengi) köyünden Şeyh Hasan soylu dedeler, Maraş, Adana, Mersin gibi yöredeki taliplerine edep-erkân için Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde gittikleri bilinmektedir. Hatta Suriye ve Irak'da bulunan taliplerin yıllık Görgü-cemi törenlerini icra için gidildiği yaşlılarca söylenmektedir. Bugün 80 yaşlarında olan Güzel Dede geleneksel Alevî inanç ve tapınma tören ve şölenlerini icra etmektedir.

Baba İshak hareketi sonrası ve bugün yörede Şeyh Hasanlı Aşiretinin izlerini görmek mümkündür. Tarihsel ve geleneksel bağları kopmamıştır.

Sonuç olarak Babailer neyi amaçlamışlardır ?...

Anadolu Selçuklu Devleti, Oğuz Türkmen Aşiretlerinin büyük toprakları fethetmesiyle kurulmuştur.

Gazi ruhunu kamçılayan unsurlar ise, Türkmen şeyhleri, baba ve dedelerin dok-

tirini olan Horasan geleneğine özgü, Heterodoks İslâm-Türk tasavvufi idi. 1237/8'i Alaeddin Keykubat sonrası devlet yönetiminden dışlanan Türk Beyleri ve Heterodoks İslâm babaları, Acem görünümlü yönetime ve Fars kültürüne karşı reaksiyoner, zulme ve baskılara, adaletsizliğe karşı isyan hareketi olan Babai örgütlenmesi, alternatif olarak yapılandırılarak "devlet erki"ni sahiplenmek adına ortaya çıkmışlardır. Babai hareketi yenilgiye uğrasa da uzantıları olan Ahilerin direnişi, Cimri olayı gibi hareketler yerel ve genel düzeyde devam etmiştir.

Özünden kopmuş Selçuklu yönetimi ise, Kürt, Gürcü, Rum, Ermeni asillerini ve Frenk şövelyelerinin oluşturduğu kuvvetlerle Babai Türkmenlerini ancak yenebilmişlerdir. Fakat bu hareket, "Türk dirlik ve birliğini" sağlama yönünden fikri bir hareketin babası olarak, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sağlamışlardır. Bu anlayışın ürünü ve hedefi olarak da, Babai İsyanı'na katılan "Kolonizatör Türk Dervişleri"ni, şeyhleri, babaları, dedeleri, Abdalları, Ahileri, Bacılar Örgütü'nü, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda öncü olarak görmekteyiz. [55]

C. ŞEYH HASAN'IN SANCAĞI VE ALANYA KALESİ KUŞATMASI

Onar Dede Destanı'nda geçen, "Mucizat-ı belli ey güzel atam/ Kırk kulaç kemendin karaya atan/ İreisin gemisini kurtaran" dizeleri, Şeyh Hasan'ın bir deniz savaşına katıldığının açık kanıtı olmalıdır. Yörede deniz savaşlarıyla ilgili olarak destanı destekler nitelikte bir çok söylence vardır. Malatya Subaşı Bahaddin Kutluğca'nın emirliğinden gönderilen bir Türkmen Beyi olarak bu savaşa katılmıştır. Ola-

sıdır ki, "On-Er" in komuta ettiği bir bölük savaşçısı vardır ki, "sen bir er değil On-er'sin" denmektedir, söylence... Yoksa tek kişinin on yiğidin gücüne sahip olduğu için değildir. Şeyh Hasan deniz savaşında gerçekten, Donanma Reisi'nin gemisini kurtarmışsa, o savaşın kazanılmasında büyük rol oynamış demektir. Bu savaşa Türkmenlerin deniz askeri (bahriye) olarak katıldıklarını sanmıyoruz ama, kıyıya yakın yerden komutanlık gemisinin (Kaptanı Derya) düşman tarafından sıkıştırıldığında, karadan yetkin bir Okçu Birliği'nin sayesinde kurtarılması, o dönem savaşları için kuşkusuz olasıdır. Onar Dede söylencelerinde oğluyla, "ok atma yarışması" olayı, bu oymağın okçulukta ünlü olduklarını belirlemiş sayabiliriz... 1223 kışında Antalya Emiri Mübarizüddin Er-Tokuş ve Esedüddin Ayaz gibi beylerin komuta ettiği, Kalonoros (Alaiyye: Alanya) Kalesi'nin alınmasına katılmış olması olağan sayılmalıdır. Sultan Alaeddin, memleketin her yanından, uç bölgelerinden gelen askerleri deniz güçleriyle birleştirip kuşattığı kaleyi iki ay içinde almıştır. Gerek mezarlıktaki taşlarda kazanmış savaş araçları, gerekse söylencelerde geçen kement kullanımı, okçuluk yarışları, bu Bayat Oymağı'nın ve lider Şeyh Hasan Oner'in savaşçı olduklarının açık göstergesi olarak, Selçuklu Beğleri ve Sultanlarının bunlardan yararlanmaması söz konusu olamaz. [56]

Dr. Kaygusuz'un Şeyh Hasanlı oymaklarının deniz savaşlarına ve Alanya Kalesi kuşatmasına katıldıkları ve yararlılıklar gösterdikleri yorumuna iştirak ediyoruz. Çünkü, Şeyh Hasanânlıların bir kolu olan Bahşişli oymakları halen bu bölgede bulunmaktadır. Ayrıca, Antalya ve Onar köyündeki mezartaşları simge ve motifleri aynı özellikleri taşımaktadır.

Zafer Ertaş'ın Antalya bölgesinde bir grup mezar taşı üzerindeki yorumlarıyla [57], Dr. Kaygusuz'un Onar Dede Mezarlığı'ndaki mezartaşları ile ilgili yorumları örtüşmektedir. Biz de bu iki araştırmacının görüşlerine aynen katılıyoruz.

Onar Dede Mezarlığı'nda bulunan kireştaşından yapıma, yirmiyi aşkın şahideler ve hecetaşının üzerine işlenmiş, güneşgülü motifleri, 6 ile 8 köşeli yıldızlar vardır. Birbirine geçirilmiş iki eşkenar üçgenden oluşan altı köşeli ya da iki karenin geçimiyle oluşan sekiz köşeli Mühr-ü Süleyman yıldızların orta yerinde üç nokta kazınmış, yıldızların üst ve alt kısımlarından iki derin kontur çizgi çekildikten sonra, bu çizgilerin orta arasına boydan boya "zigzag"dan oluşan bir şerit çekilmiştir.

Antalya mezartaşlarıyla ilgili Zafer Ertaş şöyle demektedir: "Bezeme açısından ele alırsak zigzag şerit ve güneş kursu bu mezar taşlarında sevilerek kullanılmıştır. Bu motifler ve form, Teke beylerinin sancağında görülmektedir. Teke Beyi Muberizuddin Mehmet Bey'in 14 Mayıs 1373'te Antalya'nın burçlarına astığı bayrağın, beyaz zemin üzerinde kırmızı Mühr-ü Süleyman (altı köşeli yıldız) taşıyan ve ucunda iki tane zigzag çizgi bulunan sancaktır, denilmektedir. M. 1428 (H. 832) tarihinde Jahas de Villades adlı, bir İspanyol tarafından, ceylan derisi üzerine yapılan bir harita da, o tarihlerde Antalya şehri üzerinde dalgalanan Teke Oğulları'na ait bir bayrakta bu motif ve form görülür. Güneş motifi dediğimiz ve bayrakta Mühr-ü Süleyman olarak görülen motif, buradan esinlenip stilize edilerek mezar taşlarına geçmiş olabilir. Böylece XIV. yüzyılın başında yaşadığı bilinen Tekeoğulları'na ait olduğu saptanmış olur. Bir bakıma belki sembolik anlamları

olan bu mezar taşlarının varlığı, kaynakların bize tanıttığı tarikatler ile, herkesçe bilinmesi gereken Şamanizm'deki sır, gizlilik, hikmet ile ilgili olabilir." [58]

Zafer Ertaş ayrıca, bayrak ve mezar taşlarındaki motiflerin, Ahilik, Batinilik, Bektaşilik'le ilişkili olabileceğine değinmektedir. Prof.Dr. Tuncer Gülensoy, "Türk damgaları, İmler enler" araştırmasına Teke Beyi'nin bayrağını koymasını dikkatimizi çekmektedir [59] ki, Onar köyündeki mezartaşlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır.

Aynı motiflere haiz bir başka yer ise, Elazığ, Karakoçan İlçesi'nin Keklik köyüdür. Bir Türkmen Boyu olan Şadilli Aşireti Reisi ve 13.yy.'da yaşamış olan Kal Ağa'nın mezartaşı ve lahitinde altı köşeli Mühr-ü Süleyman ve güneşgülü motifleri vardır. [60] Şamani ve Keklik kurulduğundan bu yana aynı Türkçe adlı köylerdir. Kal Ağa'nın mezartaşı'nda Arap harfleriyle Türkçe olarak şunlar yazılıdır:

"Ben bir zamanlar Başad idim/ Bin adamın başına/ Şimdi na-başadım/ Bin adamın başına/..." Başad, Orta-Asya Türkçe'sinde lider/ önder demektir ki, Kal Ağa da bin kişiye (ere) hükmeden bir Oğuz Oymak Beyi'dir.

Kanımızca, Şeyh Hasan da On-Er'in (on komutanın) hükmettiği bir büyük birliğin (muhtemelen bin kişi) baş komutanı olarak Alanya kuşatmasına katılmış ve kahramanlık göstermiştir. Söylenceler bu temeldedir.

1970 yılında Onar köyüne genç bir Astsubay olarak tatile gittiğimde, köyün yaşlıları ziyaretime geldiler. Onar Dede söylencelerini dinledim. Babam Loylum Hasan ve köyün İmamı aynı zamanda eski muhtarı olan Kurtuluş Savaşı Gazisi Mehmet Keleşer [61] ile "koca"ların anlattıkları

rı, Dr. Kaygusuz'u bire bir doğrulamaktadır. Oğün aldığım notlar da özetle şunlardır:

Demokrat Parti'nin ilk yılıymış, Loylum Hasan ve Mehmet Keleşer, Elazığ'dan Arapkir'e dönerlerken, otobüste bir albayla tanışır. Arapkirli Küçük Hüseyin Bey'in torunu olduğunu söyleyen albay, evlerinde Şeyh Hasan Onar'a ait zati eşyalarının olduğunu söyler ve kendilerinde misafir kalmaları şartıyla göstereceğini belirtir. Bu davet sevinçle karşılanır. Albay, Onar köylüleriyle aynı soydan geldiklerini ve Osmanlılar döneminde Şeyh'in emanetlerinin kendilerine verildiğini söyler. Mehmet Keleşer ise, tahminen üç yüz yıl önce köyden alınan belgelerin ve eşyaların ağa oldukları için kendilerine verildiğini belirtir. Vakıf arazi ve dükkanlarının da Arapkirli ağalara verildiğini söyler.

Albayın Arapkir'deki baba konağına konuk olan Loylum Hasan ve Mehmet Keleşer, izzet ikramdan sonra hep beraber abdest aldıktan sonra, eşyaların bulunduğu sandık odasına salavatla girerler. Kakma oymalı ceviz sandık tekbirlerle açılarak, eşyalar teker teker niyaz edilerek çıkarılır. Bakıldıktan sonra aynı ihtiram ve itinayla tekrar yerlerine konur. Hatırladıkları kadar belge ve eşyalar şunlardır:

Bir Asa sedef kakmalı, bir kaftan, bir sedef işlemeli takunya işlik, peşkir sim işlemeli, şed kuşak, tütsü kabı, gümüş işlemeli ibrik ve leğen, Hz.Fatıma'nın çehiz taşı üzeri ayet yazılı, Gümüş boru kap içinde ceylan derisine Arapça yazılı Vakıf senedi, Arapça ve Farsça Hücet ve Berat, Selçuklu ve Osmanlı sultanlarına ait çok sayıda ferman, Onar Zaviyesi'ne ait vesikalar, Şeyh Hasan Vakfı'na ait arazi ve dükkan tapu senetleri, Onar köyü Camisi'nin bağ

ve bahçelerine ait tapu senetleri ve vesikaları, Onar Zaviyesi Şeyhlik postnişlik kayıt kuyut defteri, El yazma büyük boy Kur'an, beş-altı parça el yazma kitap, Keçe külah, yeşil sarık, bükümlü tığibent, büyük sim işlemeli peşkir, kızıl külah ve SANCAK..." [62]

Konumuz gereği sancak üzerinde duracağız. Loylum Hasan ve Mehmet Keleşer'in anlatım ve tasvirlerine göre, Şeyh Hasan'ın sancağı Oner Dede mezarlığındaki mezartaşları üzerlerinde bulunan yıldızların ve zigzag çizgilerin işlendiği bir bayrakmış. Sancağın ortasında sekiz köşeli yıldız ve üç nokta varmış. Yıldızın üst ve altından paralel zigzaglar geçiyormuş. Sancağın gövdesi yeşil, yıldızlar ve şeridler kırmızı imiş. [63]

Kenarları simli sancağı o zaman çizerek gösterdim. Gören iki şahıs da aynı olduğunu belirttiler.

Arapkir'deki Şeyh Hasan'a ait sancak ile Antalya'daki Teke Beyi'ne ait bayrak aynı özelliklere sahiptir. Bu iki Türkmen Beyi'nin aynı boydan olabileceği gibi, savaşlara katıldıkları için askeri birliklerine verilen birer sancak da olabilir. Teke Beyi bayrağının yıldızı içinde bir nokta, Şeyh Hasan'ın sancağında ise üç nokta vardır ki, komuta ettiği birlik sayılarını da gösterebilir. Çünkü, Şeyh Hasan, Şih Bahşiş ve Şeyh Ahmet'in oluşturduğu üç aşiret vardır. Daha sonraları da bu üç sayı korunarak, Şeyh Hasanlı, Seyyidanlı, Bahşişli oymakları şeklinde devam etmiştir.

Şeyh Hasan'ın Alanya Kalesi kuşatmasına okçu birlikleri olarak katıldığını destandan çıkarsamamızın olasılığı yanında, yöreye yerleşen Bahşişli oymaklarından da anlamaktayız.

M. Abdulhalük ÇAY, bugün de Hadım-

Ermenek arasındaki Barcın-Balgusan yaylasında yaylayan, kışın Anamur-Gülnar köylerinde kışlayan Karatekeliler de Bahşişli yörükleri olarak bilinmektedir [64] demektir ki, Bahşişli oymakları, Şeyh Hasan'ın oğlu Şih Bahşiş'in örgütlediği Türkmen oymaklarıdır.

Bu durum da gösteriyor ki, bölgeye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat, Bayat boyundan Şeyh Hasanânlı oymakları iskân ettirmiş ve yarı göçerliklerini de bugüne dek muhafaza etmişlerdir.

Aynı dönemde Mersin bülgesinde de iskân faaliyetlerini görüyoruz. Türkmenlerin yerleştirildikleri ve idaresi Kamer'üddin'e verilen bölge "Kamereddin İli", sonra Karamanoğulları zamanında "İÇ-İL" adını almıştır. [65]

Aliye Beyliği sikkelerinde daire içinde Mühr-ü Süleyman (altı köşeli yıldız) olup, ortasında da tek nokta işaret vardır [66]. Onar Köyü mezartaşlarındaki mühr-ü süleymanlı yıldızların içinde de üç nokta vardır. [67] Artuk-Oğulları sikkelerinde de mühr-ü süleymanlara rastlanmaktadır. [68] Harput Artukluları sikkelerinde ise Kayı boyu damgasına tesadüf edilmiştir. [69] Onar Dede mezarlığında da Bayat Boyu damgalı mezartaşı olması bir geleneği ifade etmektedir.

Kerkük Türkmen evlerinin iç dekoratif unsurlarından mermerden yapılmaya Dayancağ'larda da altı köşeli mühr-ü süleyman yıldızlara rastlanılmaktadır. [70] Merzifon Rumi Dede mezarlığında ve Azerbaycan mezartaşlarında da aynı motiflere rastlanılmaktadır. Azerbaycan bayrağındaki yıldız da tarihsel Türkmen geleneğinin günümüzdeki yaşayan motifidir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Türk Boyları ait oldukları boy ve oymak damgalarını, Mühr-ü Süleyman yıldız çeşitlemelerini, bayrak, sancak, filama, sikke, mezartaşı, süsleme ve bezeme sanat eserlerinde motif olarak kullanmaktadırlar. Hâce Ahmet Yesevi'nin türbesi çinilerinde de aynı yıldız örneğini görmekteyiz. Bu tip unsurlar aynı zamanda kendi soy zilyetlerinin de tarihsel belgelerini oluşturmaktadır.

Şeyh Hasanânlı Aşiretleri de "Atalar Kültü" gereği sembollerini mezar taşlarında kullandıkları gibi sancaklarında da kullanmışlardır. Alanya Kalesi kuşatmasında da Şeyh Hasan oymakları, Okçu Birlikleri olarak savaşa katılarak zaferle çıkmışlar ve Bayat Boyu damgalı Mühr-ü Süleymanlı sancağı dalgalandırmışlardır.

V. PİR SULTAN ABDAL'IN ONAR DEDE NEFESİ

*Devran ettik Divriği'yi Eğin'i
Aman Onar Dede sen imdat eyle !
Pervaz ettik Göldağı'nı Gebüğü
Yetiş Onar Dede sen imdat eyle !*

*Kan revan mihman olduk Onar'a
Himmat edin erlër, ceme çerağa
Bir desti tutmaya geldim demana
Aman Onar Dede sen imdat eyle !*

*Yoluna serimi meydana koydum
Özümü bağladım dârına durdum
O nazlı Pirime niyaza geldim
Yetiş Onar Dede sen imdat eyle !*

*Gardaşlarım yolda zârnan gidiyor
Düşmanlarım şad oldu da gülüyor
Boz bulanık akan sele gidiyor
Aman Onar Dede sen imdat eyle !*

*Küffar tutmuş öbek öbek dağları
Kalmadı yaylamızın yazı baharı
Sinemde kor oldu bu derdin nârı
Yetiş Onar Dede sen imdat eyle !*

*Adın Şeyh Hasan'dır, hem derik Oner
Elbet er olanda bulunur hüner
Adını işiten se:deye iner
Aman Onar Dede sen imdat eyle !*

*Kimimiz dardadır, kimimiz yolda
Kimimiz zulümatta, kandadır kanda
Tut elimizi koyma bizi dar günde
Yetiş Onar Dede sen imdat eyle !*

*Dört duvar üstüne binasını kuran
Mahrum kalmaz eşğine yüz süren
Horasan elinden azmedip gelen
Aman Onar Dede sen imdat eyle !*

*Kalkıp Horasan'dan sökün edensin
Urum diyarını mekân tutansın
Çağıranın imdadına yetensin
Yetiş Onar Dede sen imdat eyle !*

*PİR SULTAN'ım düşmüş dürür cüdaya
Halimi arz edeyim Bari Hüda'ya
Bu can kurban olsun Onar Dede'ye
Aman Onar Dede sen imdat eyle !...*

Dr. Kaygusuz, "Onar Dede Destanı-II" adlı Pir Sultan'a ait nefesin 6 kıtasını derlemiştir [71]. Biz ise 10 kıta olarak yaşlılardan derledik. "Pir Sultan (1475/80-1548/50)'ın Çaldıran öncesi ve sonrası yapılan (Kızılbaş) kırimdan kurtulması, Divriği-Arapkir-Kemaliye ilçelerinin ortak otağı olan Sarı Çiçek Yaylası'nda Koca Haydar adıyla bir zaman gizlenmiş olmasına bağlanabilir" [72] diyen Dr. Kaygusuz, Onar köyüne de burada bulunduğu zaman için-

de konuk olduğunu ve Şeyh Hasan Onar'ın türbesini ziyaret ederek yardım istediğini belirtmektedir.

İbrahim Aslanoğlu ise bu görüşe karşı çıkarak gerçek Pir Sultan olmadığını belirtmekte, 6 tane Pir Sultan saptamasında bulunmakta ve bu sayının daha da çoğalacağını belirtmektedir. [73]

"Bozkırın tezenesi ve Türkmen başkaldırısı simgesi" olan Pir Sultan Abdal, yaşadığı zaman diliminde hep kaçkındır. İyi bir propagandist ve örgütleyici olan Pir Sultan, Anadolu ve Rumeli'deki bütün dergâhları dolaşır. Osmanlılarca arandığı dönemlerde takma ad kullanarak şiirler söyler. Bu nedenle de onlarca Pir Sultan vardır. Pir Sultan, Kızılbaş Türkmenlerin tarihsel hafızasıdır. Şiirlerinde Türk kültür ve tarihinin bir parçasını görmekteyiz. Bu nedenle İ. Aslanoğlu'nun görüşlerine katılmıyorum. Olay ve olgulara diyalektik bir yöntemle yaklaştığımızda Pir Sultan Abdallar'ın bire indirgendiği nesnel olarak görülecektir.

Pir Sultan, Onar Dede Nefesi'nde "Devran ettik Divriği'yi Eğin'i/ .../Pervaz ettik Göldağı'nı Gebüğü" demektedir ki, bölgede dolaştığını anlatmaktadır.

Göldağı, Sarı Çiçek Yaylası'nın bir uzantısıdır. Gebük köyü de Onar köyüne yakın Arapkir'e bağlı bir yerleşim birimi olup Alevî'dir. Kanımızca, Pir Sultan o devirde kaçak olduğu için Alevî köylerini dolaşarak ülkenin ve halkın durumunu anlatmaktadır.

Hangi tarihte Arapkir'in Onar köyüne geldiği bilinmemektedir. Pir Sultan'ın Onar'da kaç gün kalıp yörede hangi faaliyette bulunduğu da şiirinden anlaşılmamaktadır. Anladığımız tek şey zor durumda kaldığı ve yardım istediğidir. Kızılbaş olan Onar köylülerinin de ne tip yardım-

larda bulunduğu belli değildir. Yörede Şah İsmail ve Pir Sultan ile Kul Himmet ve Kul Hüseyin'le ilgili çok sayıda rivayetler vardır. Anonim olan bu hikayeler zaman kavramını da geniş tutmuştur. Bazıları Pir Sultan'ın yaşadığı döneme ilişkin değildir.

Pir Sultan'ı Arapkir'de Onar Zâviyesi'nde, Merzifon'da Piri Baba Tekkesi'nde... Dimotoka'da Kızıl Deli Dergâh'ında da görmek mümkündür. Pir Sultan, Türkmenleri "mümkire kılıç çalmak için" birliğe ve dirliğe çağırır...

VI. ŞEYH HASAN İLE PİRİ BABA SÖYLENCESİ

Şeyh Hasan (Tabanbükü) köyündeki söylencelere göre, Şeyh Hasan bu köyde iken bekarmış, Dersim (Tunceli) yöresine giderek orda bir Zaza Beyi'nin kızıyla evlenmiş, çoluk çocuğa karışmış ve bugünkü Şeyh Hasanânîli Aşiretleri oluşmuş..

Onar köyündeki söylenceye göre ise, yöreye geldiğinde dul imiş ve yanında Şih Bahşiş adında yiğit bir oğlu varmış... Söylence şöyledir:

"Bir oğlu varmış adı Şih Bahşiş, ermiş mi ermiş. Yiğit mi yiğit. Erlikten evlialıktan yana babasıyla yarışa hazır. Ama önce ev bark gerek, bir de ana gerek, mağaradan, çadırdan çıkmak gerek... Koca derviş almış başını yitmiş bir süre... Rutik Beyi Piri Baba'yı ziyarete gitmiş. [74] Piri Baba'nın kızını isteyip, düğün dernek evlenmiş. Artık evler yapıp, bir köy kurma zamanı gelmiş... Şeyh Hasan, tekkesini yaptırmış, köyü kurup "Onar" adını vermiş. Derken bir gün kayınpederi Piri Baba, Onu ziyarete gelmiş. Evini, tekkesini, düzenini ve edep erkânını beğenmiş ama, "suyun az demiş, suyunu çoğaltmak gerek !" demiş. Ve vaktiyle söğüt sopasının (Şeyh Hasan'ın

asasının) yeşerdiği yerin yukarısındaki, kuru (kepir) toprağı tekmelemeye başlamış. Esrirmiş, coşmuş ve coştukça tekme vurmüş. Derken toprak iki şakka olup, parmak kalınlığında su çıkmış. [75] Ancak, Şeyh Hasan Oner, kayınpederinin bu keramet gösterisine çok çok içerlemiş. Düşünceli düşünceli ilerlerken birden, "Ya Hakk..!" diye bir çığırış çığırılmış ki, yer gök sarsılmış ve bir tekme vurmüş az ilerideki kayaya, koca kaya yarılmış, kol, bacak değil, gövde kalınlığında bir su akmaya başlamış gürül gürül... [76] Dersini alan Piri Baba, ardına bile bakmadan çekip gitmiş, bir daha da sözüne söz etmemiş... [77]

Şeyh Hasan'ın oğlunun da bulunduğu bu keramet gösterisi öyküsünün Baba İshak olayları ile ilgili "meşveret toplantısı" olabileceği kanısındayız. Piri Baba'nın da Merzifon'a gitme gerekçesini bu olaya bağlayarak geniş şekilde Cem ve Şahkulu Dergilerinde açıklamıştım. [78]

"Onar Dede Destanı"nda da bu keramet anlatılmaktadır. Piri Baba'nın Merzifon'da Sarıbayındır denilen semte yerleştiği belirtilir. Şeyh Hasan'ın Piri Baba'nın kızıyla evliliğinden 8'i erkek, 2'si kız olmak üzere 10 evladı olmuştur. Onar köyündeki kabileler Şeyh Hasan'ın çocuklarının adlarıyla anılmaktadırlar. Benim kabilem de "Habib Hasanoğulları" olarak Osmanlı kayıtlarında geçmektedir.

VII. ŞİH BAHŞİŞ VE BAHŞİŞLİ OYMAKLARI

Bahşi sözcüğü (Sanskrit aslında bhikshu, Çince po-shil, yani "bilgin adam", "muallim") başlarda sadece Bûdhist târik-i dünyalarına verilen bir ad iken bu sözcük, Moğol Devleti'nde "kâtip memuru" manasına gelir olmuş. Buradan da Moğol'ların

hizmetinde bulunan aydın Uygur'ların Buddhist ruhban sınıfına mensup oldukları anlaşılıyor. Uygur Buddhistleri, bugünkü Moğolistan Buddhistleri gibi, mukaddes kitaplarına NOM derlerdi ki, Süryani'lerin de kabullendikleri bu Grek sözcüğün Uygur ülkesine Manihaistler tarafından taşındığında şüphe yoktur. Uzak-Doğu ile Ön-Asya birbirlerine o kadar yakınlaşmışlar... [79]

Farsça bir kelime olan, Bahş, bağış, ih-san, bağışlayıcı, verici anlamındadır. Bahşayış, bağışlayış, bağışlama, Bahşış ise bağışlama demektir. [80] Bu anlamdan ötürü de Bahşış sözcüğü Türkler'de ulüvviyet ile eşanlamlı kullanılarak, ulvi, ulviyye manasında Göğe ve manevi aleme mensup kimse (ulu zat)'lara verilen ünvan olarak kullanılmıştır.

Uygurlar genellikle "Güneş'e tapma"larına karşın, Manihaist, Buddhist, Hıristiyan dinleri gibi çok inançlı bir toplumdur. Uygurlar düşümanlığı kabülleriyle birlikte eski inançlarıyla bu yeni dinlerini de bağdaştırarak, "kültür inanç" birlikteliğini sağlamışlardır. Eski geleneksel dinlerinin Ulu-önderlerinin de ünvan ve makamlarını koruyarak İslâmiyete taşımışlardır. Bahşış ünvanı ve orunu da bunlardan biridir.

Prof. Dr. İnan'a göre, Kazaklar'ın "Bahsı", Kırgızlar'ın "Bahşi" dedikleri kelimeler, Buda dini vasıtasıyla gelmiş yabancı kelimelerdir. Şaman kelimesi de Buda Rahibi anlamına gelmektedir. Türkçe'de bunların karşılığı "KAM"dır. Moğollar "Bahşi" kelimesini öğretmen, Mürşit anlamında ünvan olarak kullanılmaktadır. Türkmenler "Bağşi" kelimesini saz şairi manasında ifade ederler. [81]

Hint-Türk İmparatorluğu'nda askeri yöneticilere "Bahşi" denirdi. "Mirbahşi" har-

camalardan sorumlu yönetici, maliyeci vezir demektir. Timur'un mülki devlet teşkilatında "Bahşi" ünvanlı uygurlar görülmektedir. [82]

Vânbery'in 1863 tarihli oymak listesinde "Bahşi Oymağı" adı geçmektedir [83] ki, bu sözcüğü Türkler oymak adı olarak da kullanılmaktadırlar.

Prof. Dr. Caferoğlu: "Şamanizm dini yolu ile, halkın milli inançlarını teminat altına alan Bahşiler, aynı itina ile mazisinin ve milli tarihin, yüz güldüren canlı sayfalarını Öz Türkçe ile sermeye çalışmışlardır. "Mollalı köy korkak, Bahşili köy ise kahramandır". Atasözü, Özbek Türk'ünün mazi yadigarına olan inancını en iyi belirten bir vecizedir" demektedir. [84]

Bu araştırmalardan anlaşılmaktadır ki, Bahşi kelimesi, Askeri ve idari yöneticilerine, eğitimci ve ülemâya, Tasavvuf erbabı mürşitlere, kopuz çalan ozanlara, büyücü ve efsuncu şaman ve kamlara verilen bir ünvanıdır. Aynı şekilde Anadolu'da da dede ve babalara denilmektedir.

A. ŞİH BAHŞİŞ

Şeyh Hasan'ın Horasan'da bir seyyide ile evliliğinden olma oğlu olan Şih Bahşış'in esas adı Seyyid İbrahim'dir. Şeyh Hasan'ın Bayat Boyu Beyi olan Bahşi Han'ın adını taşıyan Şih Bahşi, halk arasında Şih Bahşış olarak anılmaktadır. Şeyh İbrahim de denilen Şih Bahşi, tüm Türk boylarının içerik olarak "bahşi" sözcüğüne yükledikleri anlam ve ifadeleri ile bütün özellikleri taşımaktadır.

Şih Bahşış, Hz. Muhammed-Hz. Ali soyundan 7. İmam Musa-i Kazım torunlarından olduğu için seyyittir. Alevî öğreti ve yol zincirinin en üst mertebesi olan mürşidlik makamındadır. Bilgili ve keramet eh-

li ulu bir zattır. Bağışlayıcı, el ve avcundakileri yoksullara veren, cömert bir erdir. Bahşişli oymaklarından olan "Okçu Birlikleri"nin beyi ve askeri komutanıdır.

İşte tüm bu karizmasından dolayı da Şeyh İbrahim'e "Bahşi" ünvanı ve tasavvufî makamından gelen, yüksek bir mevki olan, Alevî terminolojisi ve Türkmen geleceğindeki, "Şih Bahşiş" denmiştir. Ayrıca, Şeyh Hasan'ın dedesi Bahşi Han, Orta-Asya Yesi bölgesinde Türkmenlerce "Kutsal Ulu Ata" olarak kabul gördüğünden, "Atalar kültü" gereği Şeyh İbrahim'e de töre kuralı olarak "Şih Bahşiş" denmiştir.

Ulu ozan, Kızılbaşların piri Kul Himmet, bir nefesinde Anadolu'daki erleri-evliyaları sayarken, "Şeyh İbrahim Şeyh Hasan'ın gülüdür" demektedir ki baba-oğul ilişkisini somut bir biçimde belirtmektedir. Aynı şiiirde Şeyh Hasan'ın kardeşi Şeyh Ahmet Dede'nin torunlarından olan iki ozan baba-oğulu da şöyle anmaktadır: "Teslim Abdal Derviş Ali davacı/ Göremedim piri mi dertliyim dertli" demektedir. [85]

Şih Bahşiş'in Onar köyünde bir tekkesi bulunmaktadır. Osmanlı kayıtlarında "Bahşayış oğulları" diye geçen ve bugün "arslan" soyadını taşıyan Arapkir Onar köyünde Şih Bahşiş'in torunları olan aileler vardır. Diğer yandan Baskil'in Adaf (Kumlutarla) köyünde de Şih Bahşiş'in türbesi ve tekkesi bulunmaktadır.

Şih Bahşiş, Adaf yöresine gelerek 7 köyü kendine bağlamış ve yeni bir aşiret yapılanması oluşturmuştur. Adına da "Bahşişli ya da Bahşayışlu" cemaati ve oymağı denmiştir. Söylenceye göre de, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat, bu yöreyi Şih Bahşiş'e vakfetmiş, şeyhlik beratını ve seyidlik şeceresini de onaylamıştır. Daha sonradan Kerbelâ Tekkesi'nden alınan

şecereleler de vardır ki bunlar Hüseyin Ütebay ailesindedir. Şih Bahşiş 13-14. yüzyılda yaşamıştır, kanısındayız...

Kayseri Müzesi'nde bulunan bir kitabeden "Bahşayış Han" adıyla anılan zattan bahsedilmektedir. Ertena Oğulları'ndan ve Beyliğin kurucusu Aleaddin Eretna (1335-1352) Beyi, Karamanoğulları'nın elinden kurtararak tahtını iade eden Bahşayış Bey'dir. Demek ki, Bahşayış Bey bu dönemde yaşamıştır. Müzedeki mezartaşında ölüm tarihi H. 748 (M.1347) yazılıdır. Şah Kutluğ Hatun'un oğlu Haydar Bey'in oğlu Bahşayış olarak belirtilmiştir [86]. Bundan da anlaşılmalıdır ki, Anadolu'ya Orta-Asya'dan gelmiş ve İslâmiyete yeni intibak etmeye çalışan Türkmen Beyleri eski ünvanlarını hala korumaktadırlar. Bahşi türevleri de bunlardan sadece biridir.

B. ATAF KÖYÜ

1977 yılında Mehmet Özdoğan'ın Fırat Havzası Araştırmalarında Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Ataf (Kumlutarla) köyü de yer almaktadır:

Fırat, Ataf köyünün olduğu yerden boğazdan çıkarak geniş bir yatak içinde çeşitli kollara ayrılarak adalar oluşturmaktadır. Höyük, köyün bulunduğu yerde, Hıştıkan deresinin getirmiş olduğu alüvyonlarla oluşan küçük bir kıyı ovası bulunmaktadır. Kıyı ovası höyük, köyün güneyinde yenden daralmakta ve Muşar dağı'nın alt eteklerini oluşturan sırtlar Fırat kıyısına kadar inmektedir. Baskil ilçesinin 32 km. kadar kuzey batısında, Fırat kıyısında olan, Ataf, yaklaşık 35 haneli toplu bir köydür. Höyük köy mezarlığı, iki bölümden oluşmaktadır. Güneyde kalan Arhasoğlu mezarlığında küçük bir türbenin yıkıntısı bulunmaktadır. Oldukça özenli olarak kesme taşlardan ya-

pılmış olan türbenin iki ayağı, bir kemeri ve kısmen köşe üçgenleri ayakta kalmış, geri kalanının 15 yıl önce yıkılmış olduğu söylendi. Her iki mezarlıkta da çok sayıda taş sanduka mezar var. Uzun yazıtları olan mezarların işçiliği oldukça iyidir. [87]

Ataf köylüleri şimdi çoğunlukla İstanbul'da oturmaktadırlar. Köy, Karakaya Barajı gölü içinde kalmıştır. Tarihi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait şahideler ve sandukalar sulara gömülmüştür. Güneş gülü motifli ve Mühr-ü Süleymanlı yıldızlı mezartaşları, Türk Tarihi'nin Anadolu'daki önemli belgeleriydi.

Ataf köyünde üç önemli ziyaret mekanı vardır. [88] Ataf köylüleri, kubbeli ve kesme taş örgülü yapılar olan türbe ve tekke kutsanarak bugüne dek korunmuştu demekteler. Ziyaret yerleri şunlar idi:

Şih Bahşiş Türbesi ve Tekkesi: Ütebay Ailesi, dede ve tekkeşin olarak bu yerlerin sorumluları idi.

Bez-i Besten Türbesi: Alo Dede ailesinin sorumluluğundadır.

Yedi Kişi Türbesi: Kel Mehmetler ailesinin sorumluluğunda idi. Bu ziyaretlere getirilen kurbanlar ve adaklar anılan ailelerce organize edilerek köy halkına üleştirilirdi. Köyde Ayn-ı Cemler dede ailesince, yani Şih Bahşiş Ocaklılarınca icra edilirdi. Bugün ise, Şih Bahşiş Ocağı dedesi olarak Hüseyin Ütebay, İstanbul'da geleneksel olarak dini görevini mutad zamanlarda icra etmektedir.

C. ŞİH BAHŞİŞ MENKİBELERİ

Şih Bahşiş'e ait çok sayıda menkıbe, rivayet ve efsane vardır. Başta Onar ve Ataf köylüleri olmak üzere, Şeyh Hasan, Mutmur, Atabek, Korucuk, Kale, Şabanlar, Hastek, Nimri gibi köylerde farkı anlatım biçimle-

riyle günümüze değin söylenceler gelmiştir. Dr. Kaygusuz, Onar köyünden derlediği söylenceye göre, Şeyh Hasan oğlu Şih Bahşiş'i üç kez sınamaya, denemeye tabi tutmuştur. Şih Bahşiş bu sınavların üçünde de başarılı olmuştur. Oğlunun bu başarılarını gören Şeyh Hasan, aşiretinin iki başlı olmaması için oğlunun başka bir yerde yurt edinmesine ve aşiretini oluşturmaya müsaade eder. Bu üç söylence şöyledir [89]:

İlkinde, Şeyh Bahşiş deli dolu bir yiğitmiş, ermiş mi ermiş! Kafası estikçe gözden kaybolup, ırakları dolaşip gelirmiş... Şeyh Hasan oğlunun böyle sık sık ortalıktan yitmesinden, O'nun bir yurt arama, bir yere yerleşme, obasını kurup ayrı oturma özlemi duyduğu yargısına varıp, sınamaya denemeye çağırılmış. Bu bir ok yarışmasıymış baba ile oğul arasında. İlk oku Şeyh Hasan atmış Nişangâh'tan, köyün kuzeyindeki Araplar ziyaretinin bulunduğu yere düşmüş. Şih Bahşiş oku fırlatmış, babasından yaklaşık 70-80 metre yukarı ilerisindeki Dikmetaş'a ulaştırmış [90].

İkincisinde, yine bir gün, baba-oğul, Büyük Ocak Tekkesi'nin önündeki kervette oturuyorlar imişler. Güneş kızıl ışıklarını Göldağı'nın ardına saklar iken, çobanlar da sığırlarını köye doğru haylamakta idilermiş.

Şeyh Hasan: "Bak, Bahşiş !.. Nişangâh'dan aşağı bir inek geliyor, görüyor musun ?..". "Görüyorum, Şeyh Babam, yakında doğuracak, hamile (gunnacı) bir inek" demiş Şih Bahşiş.

Şeyh Hasan: "İneğin karnındaki dananın alnında ak var, alını başşık !" demiş. Şeyh Bahşiş ise: "Hayır, benim can babam, dananın alnında ak yoktur. Sizin o gördüğünüz, dananın kuyruğunun ucundaki ak, dolanıp alnına gelmiş... Bu konuşmadan

bir süre sonra inek doğurur ve Şih Bahşiş'in söyledikleri doğru çıkar. Böylece, babası karşısında ikinci sınavı da kazanmış olur.

Şeyh Hasan iki sınavında da başarılı olan oğluna bu kez farklı, Alevî öğretisinin temel inanç ölçütlerinden olan, "don değıştirme" yani "bir kalıptan başka bir kalıba girme" şeklinde tezahür etmeye karar vermiş...

Üçüncüsünde Şih Bahşiş günlerden bir gün, bir çift öküz önünde Şeyhçayır'na çiftte giderken, Naldöken'de birden ejderha gibi kocaman bir yılan karşısında beydah olmuş. İrkilmiş, ama kendisini çabuk toparlayarak, yılanı şimşek gibi bakmış ve tek bakışta onu tanıyarak şöyle demiş:

*"Benim babam olmayasın,
Bana sınak salmayasın,
Ben bir taşta eğilince,
Sen çağıla dolmayasın..."*

Bu deyişinden sonra Şih Bahşiş, taş alıp atmaya eğilmeden daha, rüzgar estirircesine semah dönen Şeyh Hasan Baba yılan donundan silkinerek çıkar ve "Üç sınavı da kazandın. Benim yiğit oğlum ! Haydi uğur ola ! " diyerek gözden kaybolur...

Büyük Ocak Tekkesi'nde cem eden "Kocalar Meclisi"nde Şeyh Hasan "Tamam oğlum der" Şih Bahşiş'e, "sen artık kendine yeter duruma geldin. Beni de geçtin güçten yana. İki baş bir kazan da kaynamaz. İki şeyh bir postta oturmaz. Var kendine bir yurt edin."

Şih Bahşiş kendine Onar köyünde bir tekke yaptırmış ama burada artık bu olaylardan sonra durmak imkansızlığını anlamış. Kendine yeni bir yurt edinip, yeni talipler, muhipler sağlama yolunu seçmiş. Babası Şeyh Hasan ile yarışması sonucu,

Şih Bahşiş'in başarılı olması O'nu Onar köyünü terk etmek zorunda bırakmış. Şih Bahşiş, Fırat kıyısında bir köy kurmuş ve adını da "ATA-AF" koymuş. Şeyh Hasan, oğlunun bu başkaldırışı ve aralarında geçen olaylardan dolayı ona kırılmış. Ancak daha sonradan babasının kendisini bağışladığı ve aralarının düzeldiği kurduğu köyün adından da anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak: Bu söylencelerden şunu çıkarsayabiliriz. Şeyh Hasan ile oğlu Şih Bahşiş, Fırat Boyu fetihlerinde anlaşmazlığa düşerler. Bu fetihlerde Şih Bahşiş başarılı olur. Bunu gören Şeyh Hasan da oğlunu bağışlar. Şih Bahşiş'in "şeyhlik berati"nin olması ve bugünkü Kumlularla (Ataf) köyünün de Alaeddin Keykubat tarafından vakfedilmesi söylenceleri doğrulamaktadır.

D. BAHŞİŞLİ OYMAKLARI

Cevdet Türkay, 17. yüzyılda aşiret iskânlarıyla ilgili olarak Osmanlı arşiv belgelerindeki araştırmasında Bahşişli oymaklarının yerleşim yörelerini belirlemiştir.

1) Bahşiş, Bahşişli, Bahşişlü: İçel Sancağı, Anamur Kazası, Sis Sancağı, Alaiye Sancağı, Selinti Kazası (İçel Sancağı) yürükan taifesinden....

2) Bahşayışlar, Bahşayışlı, Bahşayışlü: Adana Eyaleti, Sis Sancağı, Maraş Sancağı, Yeni İl Kazası, Halep Eyaleti, Hazârgrad Kazası (Nigbolu) Türkmen yürükân taifesi.

Bahşili (Bahşilu) Toyran Kazası (Köstence Sancağı) [91]

3) M. Abdulhalük Çay, Anadolu'da Türk Damgası adlı araştırmasında ise şunları yazmaktadır: XVI.yy.da Varna'da Karatekeli'lerin Tohtamış ve iki tanê Bahşiş adına taşıyan köyleri vardı. Bugün de Hadım-Ermenek arasındaki Barcın Balgusan yaylasında yaylayan, kışın Anamur-Gülnar

köylerinde kışlayan Karatekeliler de Bahşiş Yörükleri olarak bilinmektedir. Diğer yandan büyük bir Yörük topluluğu olan Bozdoğanlar'ın bir boyu Tekelü adını taşımaktadır [92].

4) Hilmi Dulkadir, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'ne sunduğu bildirisinde Bahşişler için şunları söylemektedir: İçel/Anamur'da Gerce Bahşiş, Karalar Bahşiş, Güney Bahşiş ve Muratlı Bahşişleri (Anamur-Gülner) yerleşiktir. Beyazıtlı Bahşişleri de Mut'da yerleşiktir. Antalya'da Alanya yörükleri olarak bilinenler de Bahşiş'tir, denilmektedir ki, Bahşişler'den bir grup Anadolu'ya gelerek "BAHŞİŞ" adını almış ve çeşitli yerlere yerleşmiştir. Bu yerlerden biri de İçel bölgesidir. Başta Anamur olmak üzere, Gülner, Silifke, Erdemli, Mut, hatta Tarsus'ta "Bahşiş" adlı pek çok köye rastlanmaktadır. Bahşişler'le, Afganistan'daki Teke Türkmenleri'nin bir kolu olan Bahşiler arasında bir ilgi kurulmaktadır. Bahşiş dokümanları çok çeşitli tür ve aynı derecede çok yanırlıdır [93].

5) Ali Rıza Yalkın, Akdeniz bölgesinde Türkmen Oymakları üzerine araştırma yaparken, 21 Temmuz 1928 tarihinde Bahşiş yörüklerinin buldukları yöreye de giderek incelemelerde bulunur ve şunları yazar:

"Bugün, Alaçayır, Cumayalık, Konurcuk yaylalarına geçerek Bahşişler arasına girdim. Oymak, Bulgar dağının Bulgarsuyu adıyla anılan yaylasında, dağınık geniş bir ovada yine dağınık bir halde yayılıyordu. Aşiretin güneydoğusu, Bulgar dağları ve Karagöl, batısı, Bulgar Bozoğlan, Yüglük tepeleri, güneyi, Soğanlı ve Dudaklı Mehmet Ağa yaylaları, kuzeyi, Karaman ve Ereğli sınırlarıyla çevrilmiştir... Bahşiş oba-

ları yalnızca davarcıdır. Aşirette ekin ekme adeti pek azdır... Bu aşiretin görgüsü de öbür aşiretlerden daha çoktur. Halkı uyanık, becerikli, konuşkan ve şirin dillidir. Bahşişler 1773 yıllarında Ermenek kazasının Barçın yaylasından göçmüş ve buraları yayla edinmişler. Bu gün aşiretin 110 çadırından başka, Niğde, Armutlu, Aladağ taraflarındaki ayrı obalarında da daha bir çok Bahşiş bulunur. Bahşiş Aşireti'nin toprağı yoktur. Bu aşiret kışı Adana'nın güneyindeki kiralık yerlerde kışlar... Bahşiş büyükleri(nden), Tekerlek Mustafa Bey, Mısırlı İbrahim Paşa zamanında yaşamış ve Mısırlı İbrahim Paşa ona 1840 yılında kılıç kuşatmıştır... Tekerlek Bey bizim aşiretin son beyidir. 1912 yılında 120 yaşında iken Bulgar Dağı'nda ölmüştür. Mezarı burdadır [94].

12.yy.sonları ile 13.yüzyıl başlarında Şeyh Hasanlı Aşiretleri obaları yazın yaylak olarak, Maraş, Malatya, Kayseri ve Toros yaylalarını kullanıyorlardı. Kışın ise Halep-Hatay-Adana bölgesinde kışlıyorlardı. Daha sonraları Fırat Havzası ile Toroslar'a göçmüşlerdir. Şeyh Hasanlıların bir kolu olan Bahşiş Oymakları da aynı yöreleri yurt edinmişlerdir. 1840 yıllarında Mısır Kavalalı Hanedanlığıyla Osmanlı mücadelesinde Bahşişli oymaklarının Mısır tarafını tuttuğunu görmekteyiz. Mısır Hidivi İbrahim Paşa'nın Tekerlek Mustafa Bey'e kılıç kuşatıp komutan olarak görevlendirmesi sıkı bir ilişkiyi göstermektedir. 1826 yılında Bektaşî tekkelinin kaldırılması ve Bektaşî-Alevî dede ve babalarının katli ve sürgünleri, Mısır-Osmanlı ilişkilerini de gerginleştirmişti. Yine bu dönemde Şeyh Hasan Ocağı'dan bazı dede soyluların Mısır Kaygusuz Abdal Dergâhı'na eğitim ve öğretim için gittiklerini, icazetname aldık-

ları ve Kerbelâ Tekkesi'nden de seçerelerini onaylatıklarını eldeki belgelerden anlamaktayız. Ayrıca, Arapkırlı Yusuf Kamil Paşa'nın Mısır Valiliğinde görev yaptığını ve Hidiv Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hatun ile evlendiğini kaynaklardan bilmekteyiz. Yusuf Kamil Paşa'nın gerek Mısır'da bulunduğu zamanda gerekse İstanbul'da sarayda memur iken ve Sadrazamlığı döneminde Şeyh Hasan Ocaklılar'a ve Alevîler'e büyük destek sağladığını bilmekteyiz. Bahşişli oymakları da böylesi bir ilişkiden dolayı Mısır Valiliğine destek sağlamış olabilir. Gerek Onar köyünden, gerekse Dedeyazı köyünden Adan'a, Mersin, Tarsus yöresine Dedeler, Alevî öğretisinin icaplarını yerine getirmek için 1950'li yıllara değin gitmekte idiler. Bugün ise Dedeyazı (dedefengi) köyünden bazı dedeler halen ilişkilerini devam ettirmektedirler.

1560 tarihli Malatya Tahrir Defteri'nde, "Erkenek nahiyesi, Kara Bahşılı Karyesi" adıyla bir köy kayıtlıdır. Çorum'da Sungurlu ilçesine bağlı Bahşili köyü aynı adla devam etmektedir. Bulgaristan, Trakya ve Anadolu'nun bir çok yerinde benzer adlarda birçok yerleşim birimi vardır. Bulgaristan'dan son gelen soydaşlarımızla yaptığımız görüşmelerde Bahşişlilerin Kızılbaş olduklarını bölirtmiş bulunmaktadır. Yukarıda değindiğimiz Osmanlı kayıtları da aynı yöndedir.

Yeni il (Sivas)'ın bir çok köyünde obalar halinde Şeyh Hasanlılar vardır. Erzincan'ın Güllüce, Balibey, Çiftlik, Sivas'ın Güllüce, Sarphan, Çamurlu, Yozgat'ın Köçetköm, Elmalıütüğü, Tokat'ın Çerçi, Oktap, Kırımolu, Amasya'nın Guyma, Çorum'un Palabıyık, Sırıklı, Bayat gibi yüzlerce köyde aileler halinde Şeyh Hasanlı ve Bahşişli oymaklarına bağlı insanlar vardır.

Alevî yolağı olarak da Şeyh Hasan Ocaklı dedelere bağlıdır...

E. AFGANİSTAN'DAKİ HZ. ALİ'NİN MEZARI VE BAHŞİŞLER

Hilmi Dulkadir, Afganistan'daki Teke Türkmenleri ile Bahşişleri ilişkilendirmektedir. Şih Bahşiş, Şeyh Hasan'ın Horasan'da evliliğinden olma oğludur. Olasıdır ki, Orta-Asya'da Türkmen oymaklarının başına Şih Bahşiş'in bey olarak geçmesiyle Anadolu (Rum)'ya huruç etmiş olabilirler.

12. yüzyılda Türkmen oymakları Orta Asya'nın tümünde karışık ve konar göçer yaşıyorlardı. Arap istilaları sonucu yerlerinden yurtlarından kaçkınıcı olmuşlardı. Daha sonraları ise kendi aralarındaki savaşlar ve Moğol istilası ile yine hareketli ve silahlı oymaklar şeklinde ordan oraya kaçar göçer olmuşlardır. [95]

Bayat boyundan olan Şeyh Hasanlı oymak ve obalarda bölüntülü bir şekilde bölgede yaşayabilirler. Türkistan'ın Üç Kurgan yöresinden Rum'a gelen Aşiret değişik yörelerde iskan edilmiştir. Barthold'un eserinde çok sayıda Kurgan adıyla yerleşim birimi geçmektedir.

Orta-Asya bölgesinde Türkler Hz. Ali kültünü ve Alevî öğretisini 8.yüzyıldan bugüne kadar yaşatagelmışlerdir ki, bunun somut örneği Hz. Ali'nin mezarıdır. Afganistan'da Özbek Türkleri'nin ölümsüz anıtıdır, Hz.Ali'nin türbesi. Türbenin öyküsü şöyledir: "İmam Cafer-i Sadık (702-765), Emevilerce Hz. Ali'nin mezarının tahrip edileceğinin haberini alınca, Ebu Müslim Horasanî (Ö.755)'ye bir mektupla durumu bildirir [96]. Ebu Müslim, adamlarıyla gizlice Nəcəf'e gelerek Hz. Ali'nin mezarından tabutunu çıkararak bir deveye yükler ve Belh'e getirerek defneder ve kümbetini

yaptırır. Cengiz Han, Belh'i istilası sırasında mezarı tahrip eder. Gizli tutulan mezar, uzun süre sonra açılarak tabuttaki yazı okunur. Ali Şir Nevaî (1441-1501), Abdurahman Camî ve 400 İslâm alimi, mezarın Hz. Ali'ye ait olduğuna dair şahitlik ederek tespit yaparlar. Bunun üzerine o devrin Hükümdarı Hüseyin Baykara, Hz. Ali'nin Ravza-i Şerifi'ni görkemli bir şekilde yaptırarak sekiz köşeli (mühr-ü süleyman yıldız) çinilerle süsler, yanında da bir külliye ve cami inşa eder..."

Barthold ise araştırmasında şöyle demektedir: "Çingiz Han zamanında bir halk ayaklanmasından sonra Belh tahrip edilmişti, on dördüncü asrın ilk yarısında, İbn Battûta'nın seyâhatleri sırasında, şehir hâlâ harebe halindeydi... Şehrin günümüzdeki harabeleri yaklaşık on altı millik bir genişliktedir ve üzerinde ayrıntılı bir araştırma yapılmamıştır... Eyâletin başşehri Mezar-ı Şerif, Belh'in on dört mil doğusunda, Hz. Ali'in olduğuna inanılan mezarın etrafında bulunur, mezar 12. asırda Hayr Köyü yakınında keşfedilmiştir. Seyyâh el-Gırnâti tarafından rivayet olunan hikâyeye göre, eyâlet valisi, askerleri ve ulema kendi gözleriyle halîfenin (Ali) hiç bozulmamış cesedini görmüşlerdi. Mezarın gerçekten halîfeye ait olduğu da bazı mucizelerle ispatlanmıştı. [97]

1993 yılında bölgeye giden bir gazeteci de şunları yazmaktadır: "Hz. Ali'nin mezarının Irak'ın Nadjaf kentinde bulunduğunu biliyorsak da, ikinci bir mezarının Afganistan'ın Türkistan bölgesinin başkenti olarak anılan Balkh şehrinde. Geçmiş 12. yüzyıla dayanan mezar, 1480 yılında bölgeyi dolaşan bir gezgin tarafından keşfediliyor ve 15. yüzyıldan sonra tanınmaya başlanıyor... Hz. Ali'nin mezarının bulunduğu

camii 15. yüzyılda inşa ediliyor. Mimari açıdan bakıldığında camii şehrin en önemli yapısı olma özelliğini koruyor. Mavi ve altın rengindeki minareleri ile görkemli, gerçek bir sanat eseri, gökdelenleri bile kışkırtacak ihtişamıyla yükseliyor. Ayrıca minareleri adeta topraktan fıkkırmakta olan üç soğan filizine benzediği için eşsiz sayılıyor. Camii 15. yüzyılın muhteşem güzellikteki mavi seramikleri ile süslenmiş. Bu olağanüstü minareler, Hz. Ali'nin türbesinin ve şehrin simgesi haline gelmiş. Mezar-ı Şerif Camii ve Türbe yüzünden şehir, bugün dünyanın en iyi bilinen hac merkezlerinden biri durumunda... Câmînin ve çevresindeki binaların içinde ve dışında binlerce beyaz güvercin uçuşuyor. Ama hiç kimse bu kuşlara dokunmuyor. Buralarda kuşlarla ilgili bir efsane anlatılıyor. Efsaneye göre, Mezar-ı Şerif'e ulaştıklarında gri olan bu kuşlar, caminin etrafında 40 kez döndükten sonra saf ve duru bir beyazlığa kavuşuyorlar. Bu efsaneye inanan insanlar da, caminin etrafında 40 kez dönmek suretiyle dualarının karşılığını alacaklarına inanırlar..." [98]

Alevî inancına göre, Hz. Ali Hakk'a yürüdüğünde oğulları Hasan ile Hüseyin, evlerinin kapısına gelen yüzü nikaplı ve develi birisine, babalarının vasiyeti üzerine bedenini yani cenazesini verirler. Peçeli adam naaşı deveye yükleyerek götürür. Yola revan olan adamın bir süre yolda nikapı açılarak yüzüne bakılır ki, naaşı götüren yani kendi bedenini götüren Hz. Ali'nin kendisidir. Bu inanca göre Hz. Ali'nin mezar yeri belli değildir, göğe ağmıştır. Bulunan yerleri Makam-ı Şerifleri'dir. İşte Afganistan'daki Hz. Ali türbesi de makamlardan sadece bir tanesidir.

Afganistan'da Türkler Hz. Ali'ye türbe yaptırarak sevgilerini ifade etmişlerdir. Bir

nevi hac yeri olarak görülen ve kutsanan türbe, 8.yy.dan bugüne değin yaşatılarak ve korunarak getirilmiştir. Orta-Asya'daki bu Hz. Ali kültü, Anadolu'ya da taşınarak, büyük kaya kütlelerindeki doğal figürlere, Hz. Ali'in sırtının izi, atı Döldül'ün nal izi, kılıcı Zülfikar'ın izi ya da elinin izi diye adlandırılmışlardır. Doğal yerlere de Hz. Ali'nin adı verilmiştir: Ali Kayası, Ali Pınarı, Ali Boğazı, Ali ziguratı, Ali Dağı veya tepesi, Ali mağarası vb...

Alevilerin hulül ve tenasüh inancından dolayı Hz. Ali ölmemiştir, don (kalıp) değiştirmiştir. Mecalsiz iyi insanların imdadına yetişmek üzere dünyada ve kainatta değişik kılıklarda dolaşmaktadır. Ölümsüz olan Hz. Ali zaman zaman başkalarının donunda dünyaya gelmiştir, bunlardan biri Hâce Bektaş Veli diğeri Atatürk'tür.

Hz. Ali, Türk destanlarında, şiirlerde, söylencelerinde büyük bir yer tutmaktadır. Dede Korkut Hikayelerinde, Satuk Buğra Han Menkıbesinde, Kazak-Kırgız destanlarında, Hz. Ali kültü yaşatılmıştır. [99]

VIII. ŞEYH HASAN İLE CELALEDİN HAREZMŞAH SÖYLENCESİ

Serüvenci kişiliğe sahip Celâleddin Harzemşah, Moğol istilasına karşı savaşır. İslâm ülkelerinden yardım amacıyla Anadolu'ya değin gelir. Dersim coğrafyasında Moğollara karşı savaşmak amacıyla bir ordu kurar. Moğollarla ilişkilerinin bozulmasını istemeyen Alaeddin Keykubat, Celâleddin ile ılık bir irtibat kûrdü. Celâleddin'in maceracı kişiliği onu Ahlat'ı kuşatmaya itti. Selçuklu Sultanı bu olayı diplomatik yolla çözmeye çalıştı, ama başarılı olamadı.

10 Ağustos 1230 günü Erzincan Ovası'nın Yassı-Çimen mevkiinde elli bin kişi-

lik Selçuklu Ordusu ile kırk bin kişilik Harezmsah kuvvetleri karşı karşıya geldiler. Muharebe sonucu Selçuklu kuvvetleri zaferle çıktılar. Bu savaşta rivayete göre, Kayı Boyu Beyi Ertuğrul Gazi ve Bayat Boyu Beyi Şeyh Hasan katılmışlardır.

1240 yılında Nazmiye'nin Kalmem mezrasında Kalmeme Sır tarafından bir dergah kurulur. Ocaklı Dedelerin o yıllarda "Dikme Dede" olarak atadığı bu aile günümüze değin geleneği devam ettirmiştir. Bugün ise, Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı Kırmızıköprü beldesi Göl mezrasındaki Areli Dikmeler Dergahı son Dikme Dedesi Pir Ahmet Dikme, Şeyh Hasan ile Celâleddin Harezmsah söylencesini farklı şekilde anlatmaktadır:

Asya'daki Türk kökenli devletler arasında başlayan ve Moğollar'ın zaferi ile sonuçlanan savaşlar sonucu... zulümlere dayanamayan bir çok Türk kavimleri yerlerini, yurtlarını terkederek batıya doğru kaçmaya başladılar. İşte bu kavimlerden biri Şih Hasan ve taraftarlarıdır. Şih Hasan, tahminen 1215-1220 yıllarında gelir, eski adı Ermenice bir terim olan Avazuğ, yeni adı Ovacık olan ilçenin yukarı Ağdat köyüne yerleşir. Öte yandan Moğollar'ın baskısına dayanamamaya yurdunu terk etmek zorunda kalan, Muhammet oğlu Celâleddin Harzem Şah da yer yer çarpışarak, batıya doğru ilerler ve bir çatışmada yaralanır, yaralı olarak, dostu ve sırdaşı olan Şih Hasan'ın yanına gelir ve orada bir Kürt tarafından öldürülür... Öldürülen Celâleddin Harzem Şah, bizdeki kaynaklara göre, beraberindeki oğlu Mehmed'i, Şih Hasan'a emanet eder. Şih Hasan evvela saygı duyduğu dostu Celâleddin'in naaşını götürüp Dojik Dağı'nın zirvesine defin eder ve ondan sonra da, Celâleddin'in oğlunu kendi

himayesine alır. Üç dört yıl sonra da Mehmed'i kendi kızıyla evlendirir. Bir süre sonra, Nazmiye İlçesi'ne yakın bir yerde bir ev yaptırır, damadı ile kızını o eve yerleştirir.

Kendi evine yerleşen Mehmet bir kaç gün sonra eşyalarını yerleştirirken, içerisinde özel eşyaları bulunan sandığın kapağını kaldırır ve bakar ki, sandıktaki eşyaların üzerinde, yaklaşık kırk santim uzunluğunda ve son derece parlak bir nesne vardır. Elini uzatıyor ki alsın, kırmızı bir yılan oluyor. Elini geri çekiyor ve bakıyor ki, yine aynı nesne, durumu anlıyor ve şöyle diyor, "mübarek eğer sır olacaksın sır ol, şayet beni hizmetine münasip görmüş isen de, bana eziyet etme". Bu yakarı üzerine, mübarek kendiliğinden yükselir, Mehmet'in eline gelir ve Mehmet temiz bir kefiyeye sararak mekanına sır eder. O nedendir ki, o günden sonra Mehmed'in adı, "Kalmeme Sır" olarak anılmaktadır... Kalmem'in yedi oğlu olur... Dergah hizmetini oğlu Ferhat'a vasiyet eder... Ferhat'ın iki oğlu var idi. Birinin adı Ali, diğerinin ise Ferhat idi. O ise dergah hizmetini oğlu Ferhat'a vasiyet etmiş idi. Babalarının ölümünden sonra Ali oradan ayrılır, gelir, GERİŞ mevkiinde kendisine bir ev yaptırır ve Geriş'e yerleşir... [100]

Bu anlatılanları değişik versiyonlarıyla Tunceli'nin değişik yörelerindeki yaşlılardan dinledik. Birçoğu kendi soylarını Pir Ahmet Dikme gibi Harezmsahları'na dayandırmaktadırlar. 1231 yılında bir Kürt tarafından öldürülen Celaleddin Harezmsah, bazı kaynaklara göre Palu'da bazı kaynaklara göre ise Ahlat'ta Hakk'a yürür. Alevî söylencelerinde Palu Kürtlerince öldürüldüğü yönündedir.

Yassı Çimen Savaşı'ndan sonra Celaleddin Harezmsah'ın Şeyh Hasan'ın hakim

olduğu bölgede saklanmış olabilir ya da Celaleddin'in ailesine ve oğluna Şeyh Hasan kol-kanat gererek Munzur yöresinde saklanmış olabilir. Alaeddin Keykubat ile çok iyi ilişkiler içinde olan Şeyh Hasan'ın açıktan Celaleddin ile dostluk ilişkisinde bulunması imkansızdır. Yassı-Çimen Savaşı sonrası Harezmsah beyleri ve komutanlarına Selçuklu Sultanı birçok yörede "İktâ" olarak araziler vermiş idi. Celaleddin'in oğlu Mehmet'e de Nazmiye ilçesindeki bir yöre "yurtluk veya ocaklık" olarak verilmiş olabilir. Şeyh Hasan'a da Mehmet bağlı olarak bu yeri yönetir. Yani Celaleddin'in oğlu Mehmet, Şeyh Hasan'ın kontrol ve denetimindedir.

Bölgede dinlediğimiz Şah İsmail ve Gülizar öykülerinde ise, Gülizar'ın Celaleddin Harezmsah'ın torunlarından olduğu söylencesidir ki, kanımızca yukarıda anlatılan söylencelerin devamı niteliğindedir.

Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı Kerer köyünde anlatılan [101] ile Elazığ-Hankendi Bucağı-Sütlüce köyünde anlatılan [102] Şah İsmail ile Gülizar hikayesi aynı özellikler taşımasına karşın, Tunceli yörelerinde bu anlatımlara bir de soy kütüğü eklenmektedir. Yani Gülizar, Harzemşah soylu Ali Bey'in kızıdır.

Sarı Saltuk evlatlarından Hızır Gündüz Dede yetmişin üzerinde bir yaşta olup, Arapça bilen, okuyup yazar bir şahıs, aynı zamanda yıldıznameye bakıyor. Tunceli yöresinde anlatılan çok sayıda menkıbeyi bilmektedir. Şah İsmail ile Gülizar hikayesini bu dededen dinledik. O'na göre Gülizar'ın soyu şöyledir: Celaleddin Harezmsah-Mehmet-Ferhat-Ali-Gülizar. Yine, Pir Ahmet Dikme'nin anlattığı, "özel eşyaların bulunduğu sandık" hikayesi de şöyledir:

Gülizar, Şah İsmail'la evlenince, babası Ali çeyiz sandığı olarak dedesi Celaleddin'den kalma sandığı getirir ve içindeki Harezmsah mühürünü ve belgeleri Şah İsmail'e teslim eder...

Kanımızca yörede birçok söylence birbirine girmiş ve anonim hale dönüşmüştür. Şah İsmail, Şeyh Hasan, Harezmsah ve Dede Ocakları menkıbeleri grift bir şekle gelmiştir. Bu söylenceleri ancak tarihsel zaman kesitleri içinde değerlendirerek yerli yerine oturabiliriz.

TESLİM ABDAL' IN ŞEYH HASAN ONAR DEDE NEFESİ

Nimri Dede (İsmail Dehmen) ve Hızır Dede (Hüseyin Kaygusuz)'den derledimiz, Teslim Abdal'ın bu nefesinin farklı versiyonları da vardır. Biz, Keban'ın Pınarlar köyü ile Arapkir'in Onar köyü'ndeki söyleyiş biçimini baz aldık.

İBDİDA YAPILMIŞ ONUN YAPISI

*Onar Dede derik hem de Şeyh Hasan
Orda yatar ceddimizin hepsi
Eriş İmdat eyle Şeyh Hasan Dede*

*Hızır Abdal, Şih Bahşiş'i alasin
Bunaldığımız yerde bize yetesin
Şeyh Ahmet Dede'ye yüzler tutasın
Eriş imdat eyle Şeyh Hasan Dede*

*Abdülvahap derler görünmez erdir
Onu bilmeyenin gözleri kördür
Yeşil sancağıyla Battal'da vardır
Eriş imdat eyle Şeyh Hasan Dede*

*Balım, Veli'm yücede yatar
Bozatlı Hızır tez cana yeter
Eksikimiz Hasan Basri katar
Eriş imdat eyle Şeyh Hasan Dede*

*On iki İmamların başı Ali'dir
Şah Hüseyin Kerbelâ'nın gülüdür
Urum erenleri serleşkerindir
Eriş İmdat eyle Şeyh Hasan Dede*

*Osmanlı zulmünden kimimiz yolda
Kimimiz zindanda zülmatta hârda
Tut elimiz koyma bizi dar günde
Eriş imdat eyle Şeyh Hasan Dede*

*Teslim Abdal der, birdir soyumuz
Kemdir işleğimiz, paktır huyumuz
Hak nasih eylesin Şah'a yolumuz
Eriş imdat eyle Şeyh Hasan Dede*

X. ŞEYH AHMET VE TABANBÜKÜ (Şih Hasan) KÖYÜ

Şeyh Ahmet'in Anadolu'daki yerleşim yeri bugünkü Elazığ'ın Baskil İlçesi Aydınlar (Muşar) beldesi Tabanbükü (Şeyh Hasan) köyü olup, türbesi de burdadır. Halk arasında "Ahmet Yesevi ya da Şeyh Ahmet Tubî" olarak anılan Şeyh Ahmet, Osmanlı belgelerinde "Şeyh Ahmet Tavil" olarak geçmektedir. Karakaya Barajı Gölalanı çalışmalarında sanıyoruz, Şeyh Ahmet'in esas mezar taşı (şahidesi) yok olduğundan, Türkçe yazımlı uydurma bir mermer üzerine "Hoca Ahmet Yesevi (1103-1166) yazılarak bir tarih abidesi yok edilmiştir.

1975 yılında yörede araştırma yapan Ümit Serdaroğlu şu saptamalarda bulunur:

Küçük bir köy olan Tabanbükü ile Fırat Nehri arasında bir grup mezarın bulunduğu bir alçak tepe vardır. Tepe üzerinde iki tek yapı grubu bitişik inşa edilmiş iki türbedir. Köydeki Hüseyin Dede'nin ifadesine ve köylülerin inancına göre türbelerden kuzeyde olan büyüğü, asıl adı Şeyh Ahmed-i Tubî... adlı bir zata aittir... Türbede kuzey duvara bitişik yan yana iki mezar

vardır. İkincisinin oğluna ait olduğu belirtilmiştir. Kuzeydeki büyük 34 m2, güneydeki daha küçüğü 20 m2 olmak üzere ikisi 54 m2'lik bir alana oturmaktadır... 5.20 x 6.50 m. boyutlarındadır. Tam bir dik açılı dörtgen değildir. Duvar kalınlıkları da her yönde değişiktir. Giriş batı yüzde bulunmaktadır. Kapı karşısındaki duvarın ortasında ışık penceresi, güney duvarında ise bir mihrap yapılmıştır. 5.70 m. yüksekliğindeki yapının çatı örtüsü beşik tonoz olmakla birlikte bunu dışarıdan anlama olanağı yoktur. Sonradan gördüğü onarım sırasında çatı betonla kapatılmış ve çirkin saçak akıntıları yapılmıştır. Bilgisizce yapılan ve modern malzemenin kötü kullanıldığı sayısız onarım örneklerinden biridir.

Ondan sonra yapıldığı anlaşılan yanında bulunan türbe, üslubu yönünden, kemerle bağlanan köşe ayaklarının taşıdığı kubbeye sahip dört yanı açık Adıyaman ve Urfa dolaylarının örneklerini hatırlatmaktadır, fakat kemer araları belki de sonradan örülerek kapatılmış olabilir. Bugün yüzeyleri çimento harçlı sıvalı olduğundan kesin bir şey söylemek olanağı yoktur. Kubbesi ile birlikte 4.20 m. yüksekliğindeki türbenin içinde bir lahit vardır. Güney duvarında bir mihrap yapılmıştır... Türbelerin dışında yazıtları sağlam pek çok mezar vardır. Taşların ve sandukaların üslubu Geç Devir Selçuklu üslubunu hatırlatmakta ise de genel görünüşü Beylikler devrine ait olduğu izlenimini vermektedir. [103]

Şeyh Âhmet'in türbesinin yapı ve mimari özellikleri, Onar köyündeki tarihi çeşmeye benzemektedir. Kayıp olan mezar taşı da Şeyh Hasan'ın türbesindeki Şahide (hecetaşı)'na benzemekte idi ve güneş gülü motifleri var idi. Aynı mezar taşı örneklerini Şih Bahşiş türbesinde ve Ataf kö-

yünde de görmekteyiz.

Şeyh Ahmet, Hâce Ahmet Yesevi'nin "amca uşaklarından" olup, aynı zamanda da halifelerindedir. Kardeşi Şeyh Hasan ile birlikte Horasan'dan gelerek bugünkü yöreyi yurt edinmiştir.

Şeyh Ahmet'in, 1158 ile 1280 yılları arasında yaşadığını sanıyoruz. Yörede anlatılan söylenceler bizi tarihin bu kesitine odaklamaktadır. Önceleri Yesevi-Kalenderi tarikatından olan Şeyh Ahmet'in, sonradan Babai-Bektaşî tarikatından olduğunu menkıbelerden anlamaktayız. Önemli bir Alevî öğretisinin ışık merkezi olan köy, tarihi görevini bugüne dek ifa etmiştir.

A. HACE AHMET YESEVİ İLE ŞEYH AHMET SÖYLENCESİ

Çocukluğumda uzun kış geceleri yüzlerce kez, Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet Menkıbelerini değişik anlatım üsluplarıyla yaşlı dedelerden, muhabbet cemlerinde otantik haliyle dinleyerek belleğime nakşedip, usumun bir odacığın hapsetmişim. 1984 sonrası araştırmalarında bu menkıbeleri tekrar tekrar dinleyince, bunların belediğimdeki söylencelerle örtüşmesi ile günışığına çıkarak yeniden filizlendi...

Şeyh Ahmet eğitim ve öğretimimi tamamladıktan sonra, hocası Ahmet Yesevi'den destur ister. Ocağın başında oturmakta olan Ahmet Yesevi, ocakta yanan bir dut köşesini alarak havaya fırlatır ve Şeyh Ahmet'e dönerek: "Sana destur ve nasip verdim. Git bu köşeyi bul, orası artık senin yurdun. Tekkeni oraya kur. İnsanları irşat et. Neslin orada çoğalsın, dal budak salsın" der. Şeyh Ahmet hocasının hayır duasını alır ve niyaz ederek, Yesi'den yola koyulur.

Çıkını omuzuna vuran Şeyh Ahmet,

dut köşesinin düştüğü yeri aramaya başlarlar. Kona göçe, uzun bir yürüyüş ve yolculuktan sonra, Fırat kıyısına varır. Yürümekten ayakları şişmiş, topukları yarım yarım olmuş, yorgun-argın vaziyette... Elini göğe kaldırarak, Hakk'a dua eder:

"Ya Rabbi !... Daha ne kadar yürüyeceğim? Yıllar yılı gezdiğim yer yurt kalmadı. İsyanim sana değil özümedir. Çilem henüz bitmedi mi?" der. Gaipten davudi bir ses gelir. Bu ses hocası Ahmet Yesevi'nin sesidir.

"Önüne bak Ahmet'im!" der...

Şeyh Ahmet önüne bakar ki ne görsün. Hocasının Horasan'dan fırlattığı dut köşesi (yanan dut dalı)... Bu dut dalını yerden alan Şeyh Ahmet, Fırat'ın kenarına sokar. Kendisi de abdes alarak, iki rekat şükür namazına durur... Namazdan sonra bir bakar ki ne görsün. Nehrin kıyısına abdes alırken soktuğu dut sopası (dut köşesi) yeşermiş, dal-budak salmış meyvaya durmuş. Dut vermiş. Hocası Ahmet Yesevi'nin söylediklerinin yerine geldiğini gören Şeyh Ahmet, Allah'a hamdü senalar eder, burasını kendine yurt edinir...

Şeyh Ahmet'in soyundan Efendi Dede, bu dut ağacının kalın gövdesiyle, heybetli şekliyle, baraj yapılıncaya kadar durduğunu, kutsal saydıklarını, Dut'un meyvasının her derde deva olduğunu, niyet tutup çaput bağlayanların ve adak adayanların dileklerinin yerine geldiğini, baraj gölünün sularının dolmasıyla dut ağacının da aniden sular içinde yitip gittiğini... belirtmiştir.

B. ALAEDDİN KEYKUBAT İLE ŞEYH AHMET SÖYLENCESİ VE GEYİK MOTİFİ

Fırat kıyısını yurt edinen Şeyh Ahmet, günlerden bir gün, dut ağacının gölgesinde

zikrederken, atlılar gelmiş, selam vermişler. "Derviş Baba" demişler, "Yakında köy yok mu? Biz Alaeddin Padişah'ın askerleriyiz. Ordumuz aç ve yorgun. Günler var ki yoldayız. Konaklayacak bir yer arıyoruz".

Derviş Baba, askerleri, "Padişahım buyursun gelsin, emri başım gözüm üstüne..." diyerek gönderir. Alaeddin Keykubat da ordusuyla gelerek, bugünkü Şih Hasan Köyü'nün düzlüğüne ordugahını kurar. Şeyh Ahmet, Padişah'a "hoş geldin" demek için otağına gider. Padişah Şeyhi karşılar, çadırda sohbet sırasında, "Ya Derviş! Yukarısı dağ, ormanlık, aşağısı Fırat Nehri, sen nereden bulacaksın bu kadar yiyecek!" diye sorar.

Şeyh, "Padişahım sen tasalanma, Allah kerimdir. O'nun himmetiyle bütün askerleri doyururuz" der. "Yalnız benim sizden muradım, askerlerine emir ver, benim söyleyeceklerimi aynen uygulansınlar". Çaresiz Padişah peki der. Şeyh, padişaha dönerek, "Şimdi öğlen vakti, dağdan geyikler su içmeye Fırat'a incekler, her çadırdan bir er bir geyiği tutup kesecek, derisini yüzüp başıyla çadırın önüne koyacak. Pişirilip etlendikten sonra ise, tek tek kemikleri toplanıp, kırılmadan ve ısırılmadan toplu olarak her çadırın önünde bulunan geyik derisinin altına konulacak" der.

Geyikler dağdan su içmeye sürü halinde Fırat kıyısına inerler. Her çadırdan bir er nehre inerek, bir geyiği tutarak çadıra getirir. Geyiklerin derisini yüzerler. Derinin, postun altına, iç organlarını ve başını koyarlar. Kemikleri de kırılmadan geyik bütün olarak pişirilir. Etler yendikten sonra, gövdeli kemik toplu olarak geyik postunun altına konur. Ordugahtaki bütün çadırlar bu işlemleri yaptıktan sonra, Padişah ile otağda bulunan Şeyh'e, Paşalardan biri ge-

lerek söylediklerinin harfiyen yerine getirildiğini iletir. Şeyh, Padişah'tan destur alarak, otağdan dışarı çıkar.

Şeyh Ahmet otağın önünde ellerini göğe doğru kaldırarak ve gözlerini gökyüzünün mavi derinliklerine dikerek huşu içinde, ayakta bir Şaman gibi gülbanga başlar. Alaeddin Keykubat bu durumu merakla izler...

Şeyh gülbankı bitirince gök güremeye başlar, şimşekler çakar, her çadırın önüne yıldırım düşercesine ışık hüzmeleri parlar. Bu nurani ışıklar içinde postlar geyike dönüşür. Her çadırın önünde birer geyik peydah olur. Ortalık sesizleşir, geyikler sürü haline gelerek Mukaddes Dağı'na doğru giderler.

Sürünün içinden bir geyiğin ayağının aksadığını gören Padişah, Şeyh'e bu geyik neden topallıyor diye sorar. Şeyh, askerlerden birinin geyiğin ayak kemiğini ısırdığını söyler. Bunun üzerine Padişah, "derhal bı asker bulunsun" emrini verir. Asker bulunarak huzura derdest edilir.

Arap olan askere bu işi neden yaptıği sorulur. Arap Er, Şeyh'e inanmadığı için geyiğin kemiğini ısırdığını, geyiklerin dirilmesiyle de pişman olduğunu belirterek af diler. Bunun üzerine Padişah, askerin kellesinin vurulması emrini verir.

Şeyh Ahmet devreye girerek Arap Er'in bağışlanmasını ister. Şeyh'in ricasını kırmayan Alaeddin Padişah, askeri Şeyh'e ömür boyu hizmet etmek üzere verir...

Şeyh Hasan köyünde türbesi bulunan bu Arap Asker, ömrünün sonuna kadar, Şeyh Ahmet'e hizmet eder. Daha sonraları ise Tekkeşin olarak Türbesine ve Tekkesine bakar. Ermiş bir zat olan Arap Asker, köyde, Arap Baba, Kara Seyh, Hasan Emiki adıyla anıldığı gibi, yörede de ün salar...

Başka bir rivayete göre ise, Hasan Emiki ya da Kara Şeyh, Şeyh Ahmet Dede'nin ününü ta Mekke'de duyarak ziyaretine gelir. Kapı eşliğinden hiç ayrılmayan Kara Şeyhi, Şeyh Ahmet tekkesinde kapıcı olarak görevlendirir. Dağdan odun getiren Kara Şeyh, tek birgün dahi eğri dal getirmmez. Halim selim olan Kara Şeyh'i Şeyh Ahmet, Tekkeşin olarak halifeleri arasına alır. Şeyh Ahmet'in kanberi olarak da hizmette bulunan Kara Şeyh, Hakk'a yürüyünce ona bir türbe yapılır.

Yöredeki değişik bir söylencede ise, Kara Şeyh'in Mekke'den gelen Hz. Muhammed-Ali soylu bir seyyid olduğu, akrabası olan Şeyh Ahmet'in yanına gelerek onun müridi olduğu ve köye yerleşerek çoluk-çocuğa karıştığı ve burada vefat ettiği belirtilmektedir...

Alaeddin Keykubat ordusunu günlerce yedirip içiren Şeyh Ahmet'e bir isteğinin olup olmadığını sorar. Şeyh de duacı olduğunu söyler. Bu iyiliğin altında kalmak istemeyen Sultan Alaeddin düşünür taşınır en sonunda akraba olmaya karar verir. Kız kardeşi Gevher Hatun'u büyük bir şölenle Şeyh Ahmet'e nikahlar. Çeyiz olarak yöreyi Şeyh Ahmet'e vakıf olarak bağışlar. Tekkesini yaptırmak üzere çerağ akçesi verir. Şeyh Ahmet'in soyu da Taclı Gevher Hatun (Güher Ana)'dan yürür ve bugüne gelir...

Geyik Kültü, Alevî örfüne Orta-Asya Türk inanç motiflerinden bir yansımadır. Bu durum Şeyh Ahmet Dede'nin kerametine de tezahür etmiştir. Hâcı Bektaş Veli resimlerinde de bir kolunda geyik diğeri arslan vardır. Antik Anadolu halklarında da bu motifleri görmekteyiz.

Arslan koruyucu, geyik ise iyilik edici, uğur getirici bir varlıktır. Hititlerdeki inanç

bu şekilde idi. Bu inanç evlerle, oturma yerleriyle bağlantı kurmuştu. İşte bu bağlantı çağların içinden aka aka Anadolu köylüsünün evine gelip duvarını süsleme olanağı buldu [104].

Arslan, Türk mitolojisinde kuvvet ve zecaatin sembolü olarak kullanılmıştır. İmâmî, Han-Nâme adlı eserinde, Türkmenlerin, Yasef'in çok iyi ve akıllı kızı Vâjile'den türediklerini söyler. Nuh'un oğlu Yasef'in çocuklarının hepsi Arslan ve Kurt olurlar. Arslan padişahlara, kurtlar nökerlere derler. Arslanlar hep han ve sultan olmuşlardır [105]. Bu geleneğin bir devamı olmalı ki, Alevîler arslanı kendilerine sembol almışlardır.

Emel Esin:"Geyik figürü yalnız başına Orta-Asya Türk çevrelerinde ölümsüzlük sembolü olarak karşımıza çıkmakta ve aynı zamanda Hükümdar Ailesine mensup Gök İbadeti'nin yapıldığı dağda bulunduğu kabul edilir" demektedir [106] ki, Mukaddes Dağı da Malatya yöresinde böylesi bir dağdır ve kiliselerin ve ziguratların olduğu yöredir.

Alaeddin Keykubat 9 yıl (1212-1219/20) Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet'in hakimiyetinde olan Muşar ve Keziret Kalelerinde hapistedir. Selçuklu Sultanlığı tahtına getirildiği haberini Emir Seyfettin Ay-âba kaleye ulaştırdığında bayram havası eser. Kanımızca Şeyh Ahmet ile Alaeddin Keykubat arasında geçen bu söylencenin nesnel temeli bu olaydır. Şeyh Ahmet Dede, Oğuzların Gökkanı inancı gereği, yeni Sultan olan I. Alaeddin Keykubat'a ölümsüzlük sembolü geyikler kurban ederek, Mukaddes Dağı'nda Mar Ahron kilisenin bulunduğu KALE'de şölen vererek, O'nu bir kam/şaman gibi kutsamıştır. Gökkanı'ya el açarak yeni sultan için dua et-

miş, başarılı olması için Tanrı'dan ihsan istemiş, efsunlayarak keramet gösterisinde bulunmuştur.

Alaeddin Keykubat'ın tahta çıktığında Oğuz töresine göre, Konya'da tören ve şölen yapıldığını tarihi kaynaklardan bilmekteyiz. Şeyh Ahmet'in de yeni sultana verdiği bir şöendir. Halk bu olayı menkıbeleştirerek günümüze değin yaşatmıştır.

Kemiklerden diriltme kültürü: Hz. Adem'in oğlu için kemiklerden kız yaratması. Sultan Sucauddin'in oğlak yenildikten sonra kemiklerinden tekrar diriltmesi ve bu kerameti sonucu, Baba Mecnun'un müridi olması. Kur'an-ı Kerim'de Üzeyr Peygamber'in kemiklerden merkebi diriltmesi. Yine, Hıristiyan halk geleneğinde de kemiklerden diriltme inancı vardır. Türklerde ayınlerde kurban edilen hayvanların kemikleri kırılmaz, yakılır ya da gömülür. Bazı özel ayınlerde ise kurbanın kemikleri toplanıp bir torba da kayın ağacına asılır [107].

Alevî örfünde kurban edilen hayvanın iç organları toprağa gömülür. Kurban eti yendikten sonra da kemikleri toplanarak yine toprağa gömülür. Musahiplik töreni için tıglanan kurbanlık koç tümü yüzüldükten sonra, bir bütün olarak pişirilerek büyükçe bir sinide parçalanmadan meydana getirilir. Dede'nin gülbank okumasından sonra, musahip kardeşlere birer parça eti duayla verir ve buna mütakip Sofracı Baba usulüne uygun olarak eşit üleştirerek dağıtır. Yendikten sonra kemikleri toplanarak toprağa gömülür.

ŞEYH AHMET SOYLULARINI KÜTÜKLERİ VE MEZARTAŞLARI

Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonra, Çubuk adında bir Türk Beyi Harput ve

çevresini alır (1085). Daha sonra Çubuk Beyin oğlu Mehmet Bey, (1106-1107) yıllarında hakimiyeti devralır. Çubukoğulları 1113'e kadar bölgede hakimiyet sürer. Bu sırada Erzurum'da Saltukoğulları (1072-1202), Erzincan'da Mengücekler (1080-1228), Van'da Sökmenoğulları (1110-1202) hakimiyetlerini devam ettirmekte idiler [108].

Çubukoğullarından sonra bölgemiz 1234'e kadar Artukluların, XIV. yüzyılda İlhanlılar ve Dulkadiroğullarının, daha sonra Karakoyunluların (1365-1469), Akkoyunluların (1469-1508) ve kısa bir dönem de Safevilerin elinde kalmıştır [109].

Bölgemiz önce Fatih Sultan Mehmet ve sonra da Çaldıran Seferi dönüşünde Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı hakimiyetine alınmıştır. Osmanlı döneminde bölgemiz Harput Sancağı ve Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanmıştır. Bazı kaynaklarda Keban'ın XVIII. yüzyılda eyalet merkezi olduğu yazılıdır.

Kaynaklar Halep'ten Yozgat'a ve oradan Gümüşhane'ye kadar uzanan geniş bir alanın merkezinin Keban Eyaleti olduğunu yazmaktadır. Bu kaynaklarda Keban'dan şöyle bahsedilmektedir: "1835 yılında Resit Mehmet Paşa eyalet merkezini Harput'a nakletmeden önce, yalnız Harput ve Harput'a bağlı kasabaların değil, Halep, Urfa, Yozgat ve Gümüşhane gibi illerin merkezi Keban idi. Bu cümleden olarak, Keban'da yedi paşanın ikamet ettiği söylenmektedir. [110]

XVIII. yüzyıldan itibaren madenlerle birlikte Keban'ın önem kazandığını, buraya "Maden Emiri" veya "Maden Nazırı" ünvanıyla bazı idarecilerin gönderildiği de bir gerçektir. Bunların başında, Yusuf Ziya Paşa, İspanakçı Mustafa Paşa, Alaaddin

Paşa ve Köse Ruhi Paşa gibi isimler gelmektedir. [111]

Ağın ilçesinin tarihi bir özelliği yoktur... Daha önce Malatya'nın Arapkir ilçesine bağlı olan Ağın, sonra Keban'a bağlanmış ve 1954 yılında ilçe haline gelmiştir [112]. Baskil de yakınındaki tarihi şehirlerin bölgesinde kalmıştır. Önceleri Keban'a bağlı olan Baskil, 1928 yılında ilçe haline getirilerek Elazığ'a bağlanmıştır. İnceleme bölgemizin ağırlık noktası Arapkir-Keban-Baskil hattı olduğundan tarihi gelişmeyi verdik...

Keban gümüş madenlerinin işletilmesi için köy ve kasabalardan yoksul halk anğarya çalıştırılarak her on binlerce ton yakacak istenir. Getirmeyen köylüler cezalandırılır. İşkenceye tabi tutulur ya da zindanlara atılır. Divriği'den Baskil'e, Akçadağ'dan Eğin'e kadarki geniş coğrafyada "ORMAN KATLIAMI" devlet tarafından gerçekleşir. Dağlar çıplak, toprak kıriçlaşıp. Köylüler giderek yoksullaşır ve isyanlar başlar. Bunun yanında yörenin derebeyleri, ağaları ve yerel idareciler de giderek köylü üzerinde baskılarını yoğunlaştırırlar. Bir yandan da Kürt Aşiretlerinin ve Eşkiya talanları köylülerin canını iyice bıktırır.

Bölgede yaptığımız araştırmalara göre, çok sık ormanlık olan yöreler her türlü ağaç türünü de barındırıyormuş. Yaşlıların söylediğine göre, ağaçtan ağaca geçmek süretiyle, ayak yere değmeden bir iki kilometre gidilebiliyormuş.

Bu kaos ve talan ortamı "Kurtuluş Savaşı" yıllarına değin devam eder. Necdet Sakaoğlu, "Köse Paşa Hanedanı" adlı araştırmasında bölgenin objektif fotoğrafını tüm netliğiyle vermekte ve şöyle demektedir:

"Başta Divriği olmak üzere, Eğin-Arapkir-Keban-Darende-Akçadağ-Hekimhan...

havalilerinin binlerce insanı felakete sürüklendi. Acısı ve tahripatı yıllarca giderilemeyecek olaylar cereyan etti" [113]

Yavuz dönemini de katarsak 400 yıllık böylesi karmaşanın olduğu bir bölgede bu güne arta kalan somut bilgi ve belgelerin yok olmadan gelmesi imkansızdır. Arta kalan belgeler ve söylenceler ışığında ancak bir yere varılabilmektedir.

Alevîlerin tapu senetleri mezartaşları, lahitleri ve üzerlerindeki sembolleridir. Onar köyü mezarlığında inceleme yapan Dr. Kaygusuz, verileriyle ortaya çıkarmıştır.[114] Tabanbükü (Şeyh Hasan) köyü mezarlıklarında da Fırat Üniversitesi Tarih bölümü uzmanı Muhammet Beşir Aşan inceleme ve araştırmalarını bir bildiriyle sunmuştur. [115] Bu yazıya konumuz içinde sık sık başvuracağımızdan alıntılarını notlamayacağız. Bizim tespitlerimizle "Aşan"ın saptamasını örtüştürmeye çalışacağız, ya da ayrıştırmaya.

Şeyh Hasan köyü mezarlığında yüzlerce lahit ve mezartaşı vardır. Bunların içinde tanınmış olanlara değineceğiz.

1) Şeyh Ahmet türbesi moloz taşlardan yapılmış kârgir, içten tonozlu kubbeli bir yapıdır. Mezarlardan biri Şeyh Ahmet'e diğeri oğluna aittir. Aşan'ın belirttiği gibi Şeyh Hasan'a ait değildir. Şeyh Hasan'ın türbesi Arapkir Onar köyündedir. Kendisinin de belirttiği Hicri 1301 (1885) tarihli Mamuratü'laziz Salnâmesinde yazılı "Şeyh Hasan Rezzakî" isimli zatla, Şeyh Hasan köyünün kurucusu Şeyh Hasan ile bir ilgisi yoktur. Köyün kurucusu Şeyh Hasan, 1204 yılından bu yana Selçuklu ve Osmanlı belgelerinden bilinmektedir. Osmanlılarda ilk Salnâme 1847 yılında çıkarılmıştır ki Sayın Aşan'ın belirttiği tarihle gerçek Şeyh Hasan arasında 600 yıl bir zaman farkı vardır.

2) Aşan'ın köyde gördüğü 1890 doğumlu olan o gün 95 yaşındaki Hacca Ana (Hatice Gültekin): "Ben bu köylüyüm. Burada doğdum ama aslımız Selçuk... Selçuk'tan, Nişabur'dan Horasan'dan gelmez... Şeyh Ahmet Yesevi, Horasan'dan atmış olduğu köseği (odun), Fırat kenarında bugünkü köyü yerine düşmüş, burada güvermiş. O da, ecdadımızla birlikte burayı vatan tutmuş" demiştir. Köseği atan Ahmet Yesevi, onu bulan ise Şeyh Ahmet'tir. Ad benzerliğinden birbirine karıştırılmaktadır.

Köyde, Aşan'ın gördüğü bir başka kişi, İbrahim Gültekin'in "Gevher Hatun"dan bahsetmesine karşın: "Mezarın hüvviyetini bildiren herhangi bir kayıt şahidelerde bulunmamaktadır" demektedir ki, sanıyorum Alevî geleneğini yeterlice bilemediğinden bizzat saptadığı mezar taşının farkına varamamıştır.

"Şevval ayınının 27.günü" .. "İntakali ila.. El-Merhum Ayan Hatun Bint-i Tac...", "Allahın rahmetine giden Tac Kızı Ayak Hatun" anlamında yazı bulunmaktadır. Bu mezarda yatanın bayan olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki mezarın Ahmet Yesevi ile birlikte Horasan'dan geldikleri ve onun hizmetkarı olduğu söylenmektedir, diyen Aşan, şunu düşünmemektedir, bir hizmetçiye Taç kıyı ya da Hatun denir mi? Bu olsa olsa asil bir kadına ait mezardır.

Bu saptanan mezar I. Alaeddin Keykubat'ın kız kardeşi ve Şeyh Ahmet'in eşi Gevher Hatun denen (Güher Ana ya da Ayan Hatun) asilzade bir kadının lahitidir. Alevî literatüründe mürşidin, dedenin eşi-ne: Ana Hatun, Ana Bacı, Taçlı Hatun, Taçlı Kız, Sultan Ana, Sultan Hatun gibi adlarla anılır. Mezartaşındaki de böylesi bir ünvandır.

3) Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, Anadolu'nun Türkleşmesi adlı makalesinde "VII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya Müslüman akınlarının olduğunu", özellikle El-Cezire diye anılan Yukarı Fırat Havzası'na stratejik öneminden dolayı "Tarsus-Maraş-Adana-Malatya hattına hudut birliklerinin yerleştirildiğini" görüyoruz. İkinci olarak "Malazgirt'ten sonra, zaferi takip eden bir kaç yıl içinde Anadolu'nun çeşitli bölgelelerinde, Türk devletleri kurulmuştur". Üçüncü olarak, "Anadolu'ya Türklerin büyük göç hareketi XIII. yüzyıl ortalarında Moğolların Türkistan'ı işgal ederek batıya doğru ilerlemeleri ile başlamıştır. Moğolların önünden kaçan kalabalık kitleler halinde akın akın Anadolu'ya iltica etmişlerdir" [116].

Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde "Avasım Bölgesi" denilen bu bölgeye 7. Yüzyıldan 12. Yüzyıla değin İslâm ve Türk unsurlar koloni halinde yerleşirler. Şeyh Hasanhanlı Aşireti oymakları da 13.yüzyılın ilk yıllarında bu coğrafyada hakimiyet kurar. M. B. Aşan'ın köy mezarlıklarında saptadığı bilgiler ile kaynaklar örtüşmektedir.

İsmail Gültekin Dede'nin babası Seyyid Ali Efendi'nin Hicri 1317 yılında "Kerbela Tekkesi"nden aldığı 27 cm. eninde 80 cm. uzunluğunda görkemli dizaynli süslü ve altı bol imzalı belge, "Şeyh Ahmed'in ve soyunun Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanifi'ye" dayandığını belirtmektedir ki, kanımızca bu belge "Tarikat Kütüğü"nden başka bir şey değildir.

İbrahim Karaduman Dede de bulunan belgelerde ise: birinde "Rumi 1170 tarihli de, El Seyyid Şeyh Ahmet vakai-tif Şehit Abbas bin Ali bin Ebu Talip" ve birçok isim vardır. İkincisinde, "Rumi 1090 yazılı

olup, Teslim Abdal'ın torunu Derviş Muhammed'e" aittir. Yine kanımızca bu iki belgede "soy şeceresinden" çok bir sülûk-namedir. Soy ve tarikat kütükleri birbirine karışmıştır. Bodik Belgelerinde ise, Şeyh Ahmet'in soyunun 4. İmam Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'e dayandırılmaktadır. Yüzlerce belgenin olduğu ve yörelerde, hatta aynı köyde bile farklılaştığı görülen belgelerin ayıklanıp tek bir şecereye indirgenmesi imkansızdır. Bu karmaşıklığı gidermek ancak muhkem belgelerin varlığının saptanmasıyla olur. Bizim kesin kanaatimiz, Şeyh Ahmet'in bir Türk Oymak Be-yi oluşudur.

4) Bazı kaynaklarda Şeyh Ahmet'in torunlarından Teslim Abdal'ın 1617-70 yılları arasında yaşadığı belirtilmekte ise de, M.Beşir Aşan'ın mezartaşından saptadığına göre ölüm tarihi 1719'dur.

Şahide üzerinde: "Vefatı 1135 Galender bini el-Seyyid Teslim Abdal" ibaresi vardır. Teslim Abdal'ın 1749 yılında ölen oğlu Hüseyin'in mezartaşında ise, "1165 Teslim bini el-Seyyidi Hüseyini" yazılıdır.

5) Teslim Abdal'ın oğlu Kul (gül) Mustafa'nın kızı Çiçek Ana'nın mezartaşı, kadın başı figürlü bir şahidedir. Bu mezartaşı örneklerini Anadolu, Mezopotamya, Mısır antik uygarlıklarında gördüğümüz gibi Orta-Asya Türk mezartaşlarında da görmekteyiz. Onar Köyü mezarlığında bulunan Şeyh Hasan'ın eşine ait düz kiretaşı Şahidenin bir yüzünde saçları taralı hir kadın figürü vardır.

Şahidenin üst tarafı oval, altı düz üç paralel çizgiden oluşan stilize kadın saç ve kırık, eğri, düz çizgilerden gözler, ağız, burun belirtilerek bir yüz yapılmış. Mezartaşının ortasında ise graffitto edilmiş bir hayvan ve üstünde geometrik çizgilerden (altı-

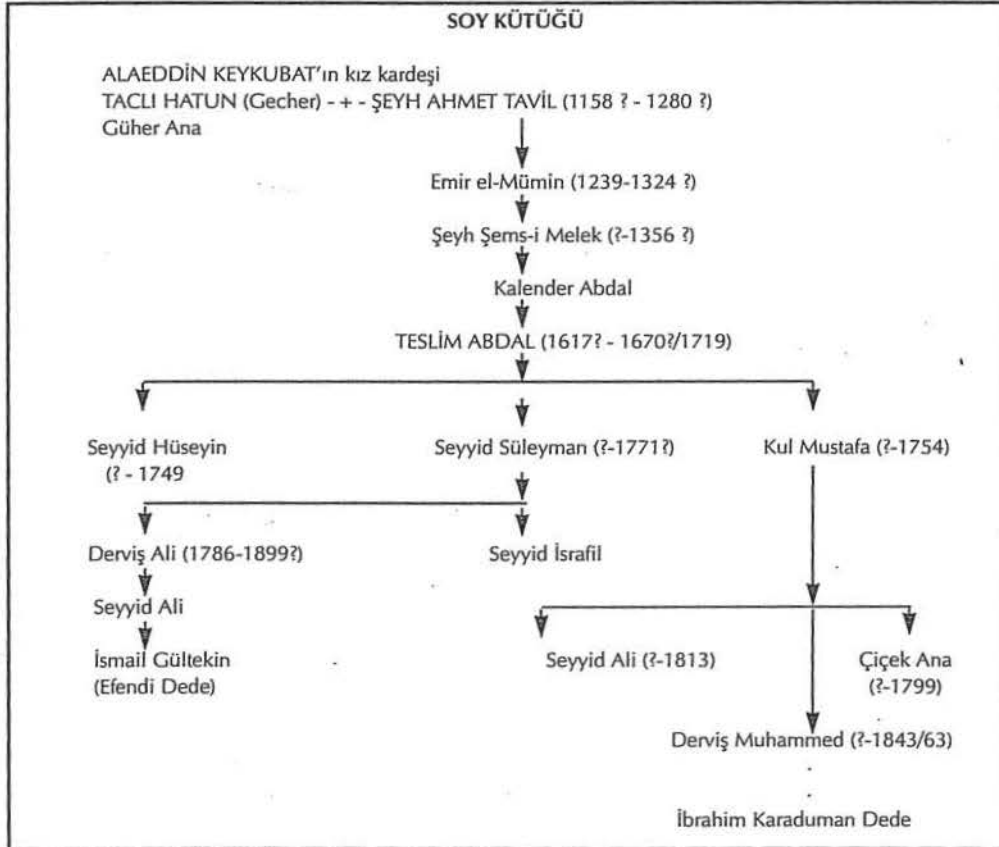
gen biçiminde) oluşan yükü görülmektedir. Onar köyündeki bu mezartaşının benzeri Kırşehir'de de bulunmuştur.

Aynı stilize saç figürü daha küçük olarak bir başka taş üstüne işlenmiş, Kırşehir'de bulunmuş ve 1313 yılında dikilmiş Celal Hatun'a ait bir mezar taşındaki kabartma kadın yüzü ve peruğu andıran saçı, Walter Ruben tarafından, Çin, Budist ve Uygur kültürlerinin Doğu Türkistan'da birarada kaynaşmasından oluşan karmaşık kültür olarak değerlendirilmiştir [117].

1799 yılında ölen Çiçek (ana)'in mezartaşının arka yüzü kafatası görünümünde olup, uzunca örgülü saç, taşın alt seviyelerine kadar inmektedir. Ön yüzü yuvarlak olup, baş kısmında göz ve burun silin-

miş olmasına rağmen belli olmakta başın altına doğru da bir takı vardır. Baş ve boyunun alt kısmında taçtaki yazı "Mustafa Dede'nin kızı Çiçek Allah'ın rahmetine göçtü, sene 1214" şeklinde beş sıra halinde bulunmaktadır.

Seyyid Kul Mustafa oğlu Seyyid Ali'ye ait mezartaşında ise, 1818 yılında vefat ettiği yazılıdır. Mezar taşlarında Güneş Gülü ve mühr-ü Süleyman motifleri süslemeli var olup lahitler çatma taş şeklinde yapılmıştır. Ataf köyü ile çevre Türkmen köylerinde de aynı tip mezarlara tek tük de olsa rastlanmaktadır. Çok eski yerleşim birimi olan Şeyh Hasan köyünde Orta-Asya eski Türk gelenekleri ve ölü kültü anlayışı aynen yaşatılmıştır.

XI. TESLİM ABDAL'IN ŞEYH

AHMET DEDE NEFESİ

Şeyh Ahmet'in torunlarından olan Teslim Abdal'ın bugüne kadar yüzün üzerinde şiiri, saz şairleri ve ozanları ile dedeler vasıtasıyla söylenerek yaşatılmıştır. Edebiyat araştırmacılarından Saadettin Nüzhet Ergun, Atilla Özkırımlı, Cahit Öztelli birbirini tamamlayıcı bilgilerle Teslim Abdal'ın hayatı ve şiirleri hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. [118] Teslim Abdal'ın IV. Murat (1623-1640) döneminde kesin olarak yaşadığı bilinmektedir.

*Dinleyin bu nefesi babl-ül veridir,
İn ziyaret eyle Şih Ahmed Dede'yi,
Kırkların içinde Server-i Velidir,
İn ziyaret eyle Şih Ahmed Dede'yi..*

*Kardeşi Şih Hasan adı söylensin,
Bahr-ıyle ummanları boylansın,
Yüzün gören Beytullah'ı neylesin
İn ziyaret eyle Şih Ahmed Dede'yi..*

*Daim bâtından görülür yüzün
Yusuf ile bile yorulur düşün
Oniki İmamlar'ın Serçeşme başın
İn ziyaret eyle Şih Ahmed Dede'yi..*

Şih Ahmet adındır, Tavi-i Tubî mahlasın,
Şah-ı Merdan Musa-i Kazım Abbas neslisin
Hâce Ahmed-i Yesevî Rum halifesinin
İn ziyaret eyle Şih Ahmed Dede'yi..*

*Teslim Abdal der, Şah'ım iyi buyurmuş,
Evvel-âhır İmamların soyu buyumuş
Kaddas Allah sırr-ı hakikat evlat buyumuş
İn ziyaret eyle Şih Ahmed Dede'yi*

XII. TEVHİD DUAZI VE ÖYKÜSÜ

Taclama Duvazımamı da denilen, "Bugün Pir bize geldi/Gülleri taze geldi/Önü sıra Kanber'i/Alı Murtaza geldi/..." tevhid duazı, Cemlerde 7 mısralık "İlâ ilâhe illâlah" ilahisiyle vecd ve huşu içinde ritimli ve rütelli bir şekilde, "toplu tapınma ayinini"nde 3 kez secde'ye varılmak süretiyle, zakirler duazı çalıp söylerlerken bacılar ve sofularda terennüm ederek iştirak ederler ve Ayn-i Cem böylelikle icra edilmiş olur. Sonunda dede bir gülbank okur... 25 kıta olan duaz söylenirken 25 kez de ilahi bölüm tekrarlanır.

Tevhid Duazı'nı Nimri ve Hızır Dede'lerden otantik söyleyiş tarzıyla dinleyerek, alıp düzenleyen Arif Sağ, yöresellikten çıkararak, Türkiye genelinde dinlenir hale getirmiştir.

1. Sadeddin Nüzhet Ergun: "Bu manzumenin., Kul Himmet'e mensup bir derviş tarafından yazılmış olması muhtemeldir." [119] demektedir ki bizde bu görüşe katılmıyoruz. Bazı araştırmacılar da bu düvazımamın Kul Hüseyin'e ait olduğunu belirtmektedirler. Araştırma bölgemizde Cemlerde söylenen bu düvazın, Seyh Hasan Ocağı mensubu bir ozan-dede'ye ait olduğu kanısındayız. Çünkü Şeyh Hasan köyü kurulduğundan bugüne ünlü dedeler ve ozanlar yetiştirmiştir ve Tevhid Duvazı'nı da bugüne dek orijinal haliyle geliştirmiştir.

"Kızıl Deli Tacımız/Şeyh Ahmed mirâcımız/Karaca Ahmed gözcümüz/Yalıncağ duacımız" ve "Kul Himmet üstadımız/..." dizelerinde geçen Kızıl Deli (Seyyid Ali Sultan)'nin türbesi Malatya'nın Fethiyye Beldesi'nin Tenci mezrasında bulunmaktadır. Alevilikte mirac olayı, görülme, sorulma, aklama, tarık altından geçme ve Kırk-

lar Cemi ritüellerinin yapıldığı bir ibadet seramonisidir. Düvazda geçen Şeyh Ahmet de mürşitlik makamını temsil eden Hz. Muhammet yerine torunlarından olan Şeyh Ahmed Dede'yi ifade etmektedir. Bilindiği gibi gözcülük makamı da "Karaca Ahmet"indir. Bu şiiri yazanın ve Cemde söyleyenin de üstadı, Safevi soylu Kul Himmet'tir.

Bölgede yaptığımız araştırmalarda Yalınca Abdal adında bir ozandan bahsedilmektedir ki, Hızın Dede ve Nimri Dede de bu ozanı doğrulamışlardır. Kuvvetle muhtemel bu düvaz "Yalınca Abdal"a aittir. Kış yaz yalınayak gezen ve üstünde beyaz bir entari bulunan "Yalınca"ın, sırtında bir beyaz torbası ve elinde de uzunca bir sopası vardır. Köy köy dolanıp dilenen (döşüren) Yalınca, irticalen deyişler söylemekte saz da çalmaktadır. Tunceli bölgesinde Şeyh Hasanlı Dedelere zakirler yaptığı da söylenmektedir.

Bu tip giyiniş ve döşürme anlayışı 1960 yıllarına değin devam etmiş, bizim de şahid olduğumuz bu tipte oldukça çok derviş ve ozan var idi. Arapkirli Fehmi Gür, Ağınlı Davut Dayı, eski Malatyalı Hacı Ali, Dersimli Ferho gibi...

Bu gezginci mistikleri ve dervişleri Pavlikianlar'da ve Boğomiller'de de görmekteyiz ve bunlara "Torbesi" denmektedir. [120] İnceleme bölgemizde de bu gezgin dilencillere ve halk aşıklarına "torbacı" denmektedir.

İşte böylesi bir sofistik anlayıştaki bölgede "Yalınca" mahlaslı bir ozanın çıkıp, "tevhid duvazı" nefesi söylemesi doğal bir sonuçtur.

Bölgede Duvaz şöyle başlayıp bitmektedir:

*Pir bugün bize geldi,
Gülleri tazeledi
Önü sıra Kanber'le
Aliyel Mürtaza geldi*

(...)

*Kızıl Deli tacımız
Şeyh Ahmet miracımız
Karaca Ahmet gözcümüz
Kul Himmet üstadımız*

*YALINCAK duacınız
Bunda yoktur yadımız
Şahımerdan aşkına
Hakk vere muradımız*

Her kıtadan sonra tekrarlanan ilahi dizeleri de şöyledir:

*Allah Allah !. İllallah !..
Hakk Lailahe İllallah !..
Ali Mürşit, Güzel Şah !..
Eyvallah Şah, Eyvallah !..*

Şah İsmail'in Anadolu'da Türkmen Oymakları kendi saflarına çekmek için, Pir Sultan Abdal'ı ve Kul Himmet'i görevlendirdiğini biliyoruz. Muhtemelen Kul Himmet de talibi olan "Yalınca Abdal"ı Dersim yöresinde propagandist olarak görevlendirmiş olabilir. Şeyh Hasan köyünde de böylesi bir "Tevhid Duası" Cem Töreni'nde söyleyerek günümüze dek gelmiş olasıdır.

2. Tunceli'nin Halvoru köyünün yakınında bulunan Ermenilere ait Venk Kilisesi'nde İmam Hüseyin'in Mührü yüzüğü takılı kesik parmağının altın bir kutu içinde saklandığı tüm yörede anlatılmaktadır. Yaşlılardan yüzüğün öyküsünü dinledik. Riva-

yete göre, bugün harebe halinde olan Venk kilisesinin keşişlerinden biri, Şam'a alışverişe gider. Kerbela'da şehid edilen İmam Hüseyin'in başı mızrağa takılı olarak şehirde Yezid'in askerlerince gezdirilmektedir. Halkın feryad-ı fiğanına dayanamayan Keşiş, aynı zamanda, Hz. Muhammed'in torununa yapılan zulümden hicap duyarak, Emevi Hükümdarı Yezid'e çıkarak İmam Hüseyin'in kesik başını altın karşılığı satın almak ister. Yezid de yüklü bir torba altın karşılığı İmam Hüseyin'in başını satar. Keşiş, İmam Hüseyin'in başını altın bir kutuya koyarak Tunceli'deki Venk Kilisesi'ne getirir ve saklar. Bu kutu güneş gibi parlayarak gece-gündüz bulunduğu odayı yıldır yıldır aydınlatır. Kutunun bulunduğu oda yöredeki Alevîlerin de ziyaretgâhı olur. Diğer bir rivayete göre ise keşiş sadece İmam Hüseyin'in mühürlü yüzüğünün bulunduğu kesik parmağını satın alarak bir altın kutuya koyarak getirir. 1915 yılına kadar bu kilisede saklanan kutudaki İmam Hüseyin'in parmağı, "Tehçir Olayı"ndan dolayı kilisenin Papaz ve Kesişleri, Seyyid Rıza'ya giderek bu kutuyu ve kıymetli eşyaları teslim ederler.

Keşişe sattığı İmam Hüseyin'in başı ya da kesik parmağından dolayı pişmanlık duyan Yezit, geri almak için, Venk Kilisesine askerlerini gönderir. Keşiş, İmam Hüseyin'in başı diye bir oğlunun başını keserek kutuya koyarak askerlere verir. Yezid'e götürülen başın, İmam Hüseyin'in başı olmadığı anlaşılınca, tekrar Venk'e gönderilir. Keşiş, tek tek yedi oğlunun başını her defasında keserek Yezit'e gönderir. Yine, İmanı Hüseyin'in başı olmadığını anlayan Yezit, son kez vermediği takdirde, Keşiş'in başının vurularak getirilmesini emreder. İmam Hüseyin'in başını vermeyen Keşiş yedi oğlu ile kendi başından da olur.

"Tevhid Duası"nda bu olay şöyle geçmektedir:

*"Dökerim göz yaşını
Bak Mevlâ'nın işini
Kurban eyledi Keşiş
Yedi oğlunun başını*

*Keşiş kurban eyledi
Kâfirler kan eyledi
Gökten indi melekler
Yerde fiğan eyledi*

*Fiğan eyler melekler
Kabul olsun dilekler
Yezid bir derd eyledi
O derd beni helâkler"*

3. Yakın tarihimizde bu olaya ilişkin bazı eşyalar bulunmuştur. Şeyh Hasan Ocağı rehber dedesi Seyyid Rıza'nın çadırında Kasım 1937 Harekatı sırasında, şahsi eşyalarına el konarak Ankara'ya getirilir. Medrese eğitilmiş Seyyid Rıza, ana dili Türkçe'nin dışında Kürtçe, Farsça, Arapça, Zazaca ve Ermenice bilmektedir. Dersim olaylarına ilişkin bölgede yaptığımız araştırmalarda ve görüştüğümüz yaşlıların değerlendirmesi çok ilginçtir. Özetle şunları söylemişlerdir:

Atatürk, 1937 yılında Dersim bölgesini ziyarata gelerek, açılışlarda bulunacak ve halkın dertlerini dinleyecekti. Atatürk ile Alevî olan Dersim halkının gönül bağına kesmek için, yöredeki ve kamu yöneticilerinden bazı provakötörler bu olayları tezgahlamışlardır. Bu olayları Atatürk'e önceden haber veren Seyyid Rıza'nın mektupları da yerine ulaştırılmamıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Dersim halkı Atatürk'ün yanında yer almıştır, isyan çıkarmasına bir neden

yoktur. Olay tamamen bazı çıkar çevrelerinin ve Kürtçü provakötörlerinin ortak planladıkları bir organizasyondur. Seyyid Rıza bile Atatürk yöreye gelmeden alelacele asılmıştır. Halbuki Seyyid Rıza kendisi gelerek teslim olmuştur ve bunun içinde güvence verilmiştir.

Arşiv belgeleri açıklandığında bu olayın gerçek nedeni ortaya çıkacaktır. Ama, bizim kanımız, Dersim Olayları bir Kürt İsyanı değildir. Aşiret çekişmeleri ve çatışmaları sonucu olaylar mecrasından çıkmıştır. Diğer yandan Alevîlere verilmeyen haklar ve inancına baskılar bu duruma tuzbiber ekmiş ve ortamı da hazırlamıştır.

Bölgede araştırma yapan Nazmi Sevgen'in şu iftiraları da olayların vahametini göstermektedir:

"Otuz iki sene evvel, Malatya'nın Hasan Çelebi ve Hasan Badrik köylerinde Kızılbaşların yatarken çıril çıplak soyunup ailece bir büyük örtü altına girerek yattıklarını görmüşüm '1915' te. [121]

"Kızılbaş kadın, dilediği ve sevdiği bir erkeği (oynaş) veya (gündüzlü) tutar. Bu, kadının, haftanın bir gününde (gece değil) gündüzlü tuttuğu erkekle beraber kalması, onunla (oynaşması) demektir... Kızılbaşlıkdaki bu adet, eski Türklerin (Altın ışık telâkkisi) arasında bir münasabet ve kardeşlik vardır..." [122]

Nazmi Sevgen'in belirttiği bölge ve yörelerde yaptığım araştırmalarda 1915'li yıllar dahil öncesinde ve sonrasında böylesi olaylara ve anlayışa rastlamadık. Kişisel düşüncesi ve Emevi geleneğinin bir uzantısından başka bir şey değildir. Garabet şundadır, Nazmi Sevgen bunu yaparken Türklüğe büyük hizmet verdiği kanaatinde. "Merd-i Kıpti şecaat arz ederken sirtkatini söyler", atasözü, Nazmi Sevgen ve

günümüzdeki bazı araştırmacılara da uygundur. N. Sevgen, Kızılbaşları Türklüğe ulamaya çalışırken hem Kızılbaşlara, hem de Türklük mevhumuna hakaret ettiğinin farkında değildir. Günümüzde "Alevîlik İslâm dışıdır, ayrı bir dindir" diyen Şii kökenli bir yazarla, elele verdiği öğrencisi Kürt ideoloğu "Alisiz Alevîlik" diyen bir araştırmacı da "bulanık hava" yaratmaktadırlar. Bugün dahi Emevi anlayışı, Alevîler üzerinde tahakküm kurmaya çalışmaktadır.

Gerek bizim Türkiye genelinde yaptığımız araştırma ve incelemeler, gerekse, Doç. Dr. İbrahim Arslanoğlu'nun Dede ve taliplerle yaptığı görüşmelerde, Alevîliğin İslâm'ın içinde olduğu ve Ali'siz Alevîliğin düşünülemezliğini ortaya koymaktadır. [123]

Bugün olduğu gibi, 1937 yıllarında da bu tip provakasyonlar tezgahlayan bazı odaklar amaçlarına ulaşmak için her şeyi mübah saymışlardır.

Ankara'ya getirilen Seyyid Rıza'nın eşyalarının listesini o günkü gazeteler vermektedir. Kurun, Cumhuriyet, Ulus, Haber gibi gazetelerin 30 Haziran 1937 ve 8-11 İkcinciteşrin 1937 tarihli nüshalarında şunlar yer almaktadır:

"Kur'an, Hadis, Ayet, Enâm-î Şerif, Mahmudiye, Siyer, Nebi, Keşkül, Mavi boncuklar, İçinde hayat iksiri bulunan renkli Testi, Ekber-i Meşlahî, v.s., Ermenice kitaplar, beş yüz sayfalık Almanca lügat, çeşitli boy boy haç, renkli iztavrozlar; İsa'nın baş parmağının kemiği olan "Eizzei Nasrâ" bir kutu (bu kutu kapalı olup hiç açılmamıştır), Ermenice yazılı olan Taçlar (taçlar kime yaptırılmış ve neden yaptırmış malum değil), diş tedavisinde kullanılan kerpeten takımı vs..." [124]

Bölgede o zaman Seyyid Rıza ile birlik-

te olmuş yaşlılarla yaptığım görüşmelerde, bu eşyalardan başka, Şeyh Hasan Ocağ'ına ait çok sayıda el yazma kitaplar, soy kütükleri (şeceler) ve belgeler, Harezşahlarına ait belgeler, el yazma Kur'an ve İnciller, Alaeddin Keykubat dönemine ait aşiretlere ait vesikalar da alınarak Ankara'ya götürüldüğünü belirtmektedirler...

Halvoru köyünden ve Seyyid Rıza'nın hizmetinde bulunmuş geçen yıl Hakk'a yürüyen 110 yaşındaki Hasan Karataş, eşyaların alındığını doğrulayarak, yalnız parmağın Hz. İsa'ya ait olmadığını, o parmağın İmam Hüseyin'in mühürlü yüzük olan parmağı olduğunu ve Yezid'den altın para karşılığı Venk kilisesi keşişlerinden birisi tarafından satın alınarak bizim köye getirdiğini, söylemiştir. 75 yaşındaki Süleyman Öztürk ve Ali Haydar Sert'te de yöredeki olayları ve söylenceleri doğrulayarak, Tevhid duası ile ilişkisini de anlatmışlardır.

Tevhid Duası'nın, İmam Hüseyin'in yüzüklü parmağı, keşiş ve oğulları, yazılış öyküsü, yazarın kimliği ve inanç motifleri bölgedeki Alevîlerce böyle algılanmaktadır. İnanç ve iman ötesinde elimizde belgeler yoktur. Seyyid Rıza'dan alınan belgeler gün ışığına çıkarıldığında gerçekler de aydınlanacaktır. Şimdilik anlatılanlara inanmak zorundayız...

(I.Bölüm Sonu)

DİPNOTLAR

- [1] E.H.CARR - J.Fontana, Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanıtlılık, Çev. Prof.Dr.Özer OZANKAYA, İmge Kitb.1992 Ank.
- [2] Samuel Henry Hooke, Ortadoğu Mitolojisi, İmge Kitb.Çev. Alâeddin Şenel, Ank. 1991, s.9.
- [3] İsmail ONARLI, Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Kış 99/12 sayısı, G.Ü.T.K.HBVA.M.Yayıncı'nda araştırmamızın bir bölümü yayınlandı. Burada bu konularda daha fazla tafsilata girmeyeceğiz, anılan makaleye bakılabilir.
- [4] Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı, yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heteredoksisi-

- nin Teşekkülü, 2.Bas. Dergâh Yay. 1996 İst. s.82.
- [5] Bakınız: Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre, Osmanlı İmparatorluğunda, Oymak, Aşiret ve Cemaatler, Tercüman Yay. 1979 İst. ve Edip Yavuz: Tarih Boyunca Türk Kavimleri. Kurtuluş Matb. 1968 Ank.
- [6] Baki ÖZ: Belgelerle Koçgiri Olayı, 1999 İst. Can Yay.
- [7] Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, Malatya Baliyan Aşireti, 1991 Malatya
- [8] Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, İbni Bibi'nin Farsça muhtasar Selçuknâmesinden Türkçeye çeviren: M. Nuri Gençosman, Notlar ilave eden: F.N. Uzluk, Ank.1941, s. 58, Ufuk Basımevi.
- [9] Dr. Nuri Dersimi, Hatratım, Doz Yay. 1997, İst. s. 128-137.
- [10] Nazmi Sevgen: Zazalar ve Kızılbaşlar, Coğrafya-Tarih-Hukuk-Folklor Teogoni, Kalan Yay. 1999 Ank. s.30.
- [11] Nazmi Sevgen, Age. s.31.
- [12] Oktay Efendiyev: Safavi Devletinin Kuruluşunda Türk Aşiretlerinin Rolü, Çev: İlhan Cem Ersever, Nefes Dergisi sayı: 13, Kasım 1994 ile Prof. Dr. Faruk Sümer: Safavi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin rolü, S. T. M. E. yayınları no:2 Ank.1976, bakınız.
- [13] Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi: İmad Ad-din Al Kâtib Al-İsfahânî'nin Al-Bondârî tarafından ihtisar edilen Zurdât Al-Nuşra Va Nuhbat Al Usra: adlı kitabının tercümesi M.Th.Houtsma tarafından 1889 da Leiden'de neşredilen metinden Türkçeye çeviren: Kıvameddin Burslan, TTK. yay.1943 Marif. Matb. İst. sayfa:LIV -LV.
- [13] İsmail ONARLI: Ahiler ve Alevîlik, Onar Dede ve Ahi Teşkilatlanmasındaki Rolü, Cem Dergisi Sayı: 97, Ocak 2000 ve devam eden sayı.
- [14] Sayın, Mikail Bayram'la, XII. Ahilik Kültür Haftası etkinlikler çerçevesinde, 13 Ekim 1999 günü Cem Vakfı'nda görüştüm. Şeyh Hasan'ın biyografisine ilişkin konuştuk. Selçuklu ve Osmanlı belgelerinde Şeyh Hasan'ın adına rastlandığını, bu vesikaların güncelleştirmesine gerek duyulduğunu belirterek, kitaplarını salık verdi. Biz de kitaplarını ve makalelerini inceledik.
- [15] Mikail Bayram: Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Damla Yay. Matb. Konya 1991 s.26, 27, 28 ve 129. "Dip Not: 37: "Abdu'l-Halîk el Endelusi'nin "Ahkâm-ı Kubra" adlı eserinin Sadrü'd-din Konevi'den intikal eden nüshasının (Yusufoğa Ktp.nr.1050-1055), Sema' ve Kırat kayıtlarında bu eseri mütalaa eden bilgilerin adları geçmektedir. Ayrıca bkz.Yusufoğa Ktp.nr. 4668, 7841, 7843, 7847'deki eserlerde de bu tür kayıtlar mevcuttur.
- [16] Mikail Bayram: Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El-Kirmâni ve Evhadiyye Tarikatı, Konya, 1993, s.105.
- [17] Zeki Arıkan: 1518 (924) Tarihli Çemişgezek Livası Kanunnamesi, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Sayı:34, İst., 1984 sf.101-122.
- [18] Ömer Lütfi Barkan: Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler, Gözlem Yay. İst. 1980, s.545-573.
- [19] İsmail Onarlı: Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti, G.Ü.Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Sayı:12'deki yazıma bakınız.
- [20] Prof. Dr. Faruk Sümer: Yabanlu Pazarı, Selçuklular

- Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar, TDAV. yay. İst. 1985, s.12 dipnot: 6, bkz.
- [21] Prof. Dr. Faruk Stimer: Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy TeşkilatıDestanları, 3. Bas. Ana yay. İst. 1980 s.228.
- [22] Prof. Dr. Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, TDAV. Yay. İst. 1985, Bkz.
- [23] Mikail Bayram, Fatma Bacı ve Bacıyanı Rum, Konya, 1994, Damla Ofset Yay.
- [24] Yeşil Arapkir, Tekin Ajans Yay. İst. 1994, s.20.
- [25] Dr. İsmail Kaygusuz, Bir Doğu Anadolu Köyünün Kültürel Geçmişi Üzerine Araştırma, Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü, Şeyh Hasan Oner, A.ve San.Yay. İst. 1983.
- [26] Dr. İsmail Kaygusuz: Age.s.20: "Onar Dede'ye ilişkin söylence"
- [X] (Elazığ'ın Keban İlçesi Nimri (Pınarlar) köyünün, bu Arap Askerin soyundan geldiği söylenmektedir. Bu köy yolak olarak da, Şeyh Hasan-Onar Ocağı'na bağlıdır. En son olarak da Onarlı Dedelerin Kanber ve Rehberliğini Nimri Dede, Şih İsmail (Dehmen) yapmaktadı. Şeyh Hasan (Taban bükü) köyünde ise, Şeyh Ahmet ile Hasan Emiki (Kara Şeyh ya da Arap Baba) ve Alaeddin Keykubat arasında geçen söylence de aynı motifler işlenmektedir.
- [27] Ahmet Yaşar OCAK: Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Kit.1983, İst., s.204-205.
- [28] Yaşar Nuri Öztürk: Tarih Boyunca Bektaşîlik, 3. Bas.Yeni Boyut Yay. İst. 1995, s.32.
- [29] Ahmet Yaşar OCAK: Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufîlik, KALENDERİLER, TTK.Yay.Ank.1992, s.143.
- [30] Ahmet Yaşar OCAK: Bektaşî Men. İslâm Öncesi İnanç Motifleri, s.201
- [31] Dr. İsmail Kaygusuz: A.g.e., s.20.
- [32] Burhan OĞUZ- Türkiye Halkının Kültür Kökenleri Cilt: 2, İst.1980 s. 228-229. Ayrıca Bkz. A. Y. OCAK, Babailer İsyanı s.116-117 ve de İsmail Kaygusuz: Alevîlik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları, I. Cilt. İst. 1995, s.40-44.
- [X] Burhan OĞUZ, burada sanıyoruz ki, Alevî ve Kızılbaşlar kastedilmektedir.
- [33] Bkz. Ernst Honigman: Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Ter: Prof. Dr. Fikret İŞİTAN, İ.Ü. Ed. Fak.Yay.1970 İst.
- [34] Bkz. Georg OSTROGORSKY: Bizans Devleti Tarihi, Türkçeye Çeviren: Prof. Dr. Fikret İştan, TTK.Yay. 4. Bas. Ank.1995.
- [35] Dr. Vet. Nuri Dersimi: Kürdistan Tarihinde Dersim, Dilan yay. 4. Bas. Diyarbakır 1992, s.74.
- [36] M. Şerif Fırat: Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Kardeş Matb. Ank. 1970 s.113.
- [37] Ahmet Yaşar Ocak: "Babailer İsyanı..." 2. Bs. s.124.
- [38] Dr. Mikail Bayram: "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile İlgisi" Diyanet Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 12, Mart-Nisan 1979 s.69-78 ve "Babailer İsyanı Üzerine", Hareket Dergisi, Mart 1981 s.16-28.
- [39] Prof.Dr. Fuat Köprülü: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK yay. 2. Bab. Ank. 1984 s.48-49.
- [40] Gad NASSI: İki Bizans Gizemci Hareketi ve Osmanlı Tasavvufunun Doğuşu, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:11, Mart 1993, s.40-45.
- [41] Mikail Bayram: A.g.m.den, A.g.y., s.69.
- [42] Mikail Bayram: A.g.m.den, A.g.y., s.76.
- [43] Ahmet Yaşar Ocak: Babailer İsyanı, 2.Bas., s.123.
- [44] Elvan Çelebi: "Menâkıbu'l-Kudsîyye Fi Menâsibi'l-Ünsîyye", Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevi Tarihi: Hazırlayanlar: İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, TTK. yay. Ank.1995, s. LX, 102
- NOT: "Erünsal ve Ocak, zorlama yorumlarıyla, "Bu Arapkir, şimdiki Gülşehir'in eski adı Arapsun" olduğunu söyleyerek, "Malatya'nın kazası Arapkir'le bir münasabete olmamalıdır." demektedirler ki, bu görüşlerine iştirak edemiyoruz. Çünkü, Elvan Çelebi 5 beyit sonra, Gülşehir'den bahsetmektedir. Ocak ve Erünsal'ın bu beyit gözlemlerinden kaçmadı ise neden böylesine bir zorlama ile bir görüş ortaya atmışlardır. Anlamak mümkün değil. Malatya ve Arapkir çevresine ve tarihine baktığımızda 12. Yüzyıldan itibaren Kalenderi, Babai ve Heterodoks zümrelerin yerleşim bölgeleridir. 1515'lere, Yavuz dönemine kadar da Kızılbaş bölgesidir. Bugün dahi Alevilerin yoğun olduğu bölgedir. Babailerin örgütlenme ve İsyan hareketine bakıldığında ve de tarihsel Alevîlik hattının ana mecrası, "Rantarma'dan Arapkir'e ve Hozat'a değin uzanmaktadır.
- [45] Edip Ali Bâkî: Eski Bir Türk Halk Hekimi Karaca Ahmed ve Delifler Tedavi Yurdu, İ.Ü. Tıp T. E.Yay. İst. 1947, s.4-5, Ayrıca bakınız, Mehmet Yaman'ın "Karaca Ahmed Sultan Hazretleri" İst.1984 kitabına.
- [46] Mehmet Şimşek: Hıdır Abdal Sultan Ocağı, Anadolu Mat. İst. 1991.
- [47] Saltuk-Nâme: Ebü'l-Hayn-i Rumi: Haz: Dr. Şükrü Akalın, Cilt: I, 1987, C. II, ve Cilt: III, Ank.1990, Kül. Bak.Yay.
- [48] Saltuk-Nâme Cilt: II, s. 180.
- [49] Mikail Bayram, Şeyh Evhadü'd-din Hâmid El Kırmânî ve Evhadiyye Tarikatı, s. 107 ve Fatma Bacı ve Bacıyanı Rum adlı eserlerine bkz.
- [50] Ahmet Yaşar Ocak: Babailer İsyanı, I. Bas. Dergah Yay. 1980 İst. s. 111-112 (Cl.Cahen, F. Sümer, M. Akdağ'dan toplu aktarım).
- [51] Ahmet Yaşar Ocak: Babailer İsyanı, 2. Bas.1996 İst. s. 126.
- [52] Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus): Abû'l-Farac Tarihi Cilt: II Suryanca'dan İngilizce'ye çeviren: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye çeviren: Ömer Rıza Doğrul, TTK. yay. Ank. 1987 s. 540.
- (Babailerden sonra meydana gelen Ahi direnişinde de Harzemliler Malatya'yı işgal ederek Subaşı'yı esir alarak Masara Kalesi'ne gitmişlerdir ki, bu kale Şeyh Hasanlılara aittir. A.g.e., s. 537.)
- [53] Bkz: Ahmet Yaşar Ocak: Babailer İsyanı, I. Baskı, s. 120-133'e kadar bkz. Ayrıca, Çetin Yetkin: Türk Halk Hareketleri ve Devrimleri, Say Yay. İst. 1984, 3.Bas., s.53-54.
- [54] H. N. Şahhüseynoğlu: Malatya Baliyan Aşireti, Malatya-1991.
- [55] Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm

- Medeniyeti İst. 1969 ve Aşıkpaşaoğlu Tarihi: Atsız, 1992 MEB. yay. İst. ve Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar, Ana Yay. İst. 1980 ve Taner Timur: Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni, 2. Bas. Tusan Kit. Ank. 1979 adlı eserlere bakınız.
- [56] Dr. İ. Kaygusuz: Oner Dede Mezarlığı, A.g.e., s.32-33.
- [57] Bkz: Zafer Ertaş: Antalya Bölgesi Bir Grup Mezar Taşı Üzerindeki Yorumlar, Sanat Tarihi Yıllığı-XII, İ.Ü. Ed. Fak.Yay. 1983, İst. s.26-27.
- [58] Zafer Ertaş: A.g.y., s.28.
- [59] Prof. Dr. Tuncer Gülensoy: Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları, TDAV.Yay. İst.1989, s.173.
- [60] İsmail Onarlı: Mazgirt'te Bir Ulu Evliya: Cemal Abdal, Cem Dergisi, sayı: 94, Ekim 1999, s.56-57.
- [61] İsmail Onarlı: "Hüseyin Doğan Dede'nin Onar Köyü Ziyareti", Cem Dergisi Sayı: 90, Mayıs-Haziran 1999, s.38-40'daki yazımda Mehmet Keleşer'in hayatına ilişkin bilgiler bulunmaktadır.
- [62] İsmail Fırat ile birlikte 1989 yılında İstanbul-Balmumcu'da ikamet eden Küçük Hüseyin Bey'in torunlarından Em. Mem. Asım Bayrak ile görüştük. Şeyh Hasan'ın zat-ı eşyalarını sorduk. Bir kısmının kendinde olduğunu söyleyerek fotoğraflarını çekmemize razı oldu. Randevu alıp çekim için gideceğimizde kabul etmedi. Gerekece olarak belgelerin ve eşyaların Devletçe elinden alınabileceğini ileri sürdü. Bazı eşyalarının da diğer akrabalarında olduğunu, Şeyh Hasan'ın kılıcının ise akrabası olan bir Albay'da olduğunu söyledi. Bir çok kez ısrarımıza rağmen 1994 yılında kendisinde Tas ve Şecere'nin olduğunu ama göstere-meyeceğini son kez söyledi. Bu durumu İst. Gelir Mü-dürü olan Arapkirli Baki Gözenér'e aktardık. Onun girişimi de başarısız oldu.
- [63] Dr. Kaygusuz, 1983 yılında Asım Bayrak ile görüştüğünü A.g.e. s. 36'da yazarak, Şeyh Hasan' a ait bir sandık dolusu eşyanın varlığına işaret ederek, Şeyh Hasan'ın da şecereye göre Hz. Muhammed soylu olduğunu belirtmektedir. Sandık dolusu eşyaları ve belgeleri Eğit-men Hüseyin Yıldırım (90 yaşında) da doğrulamaktadır.
- [64] Dr. M. Abdulhalük ÇAY: Anadolu'da Türk Damgası, Koç Heykem-Mezartaşları ve Türkler'de Koç-Koyun Meselesi, T.K.A.E.Yay.1983 Ank. s.144.
- [65] İbrahim Kafesoğlu: Selçuklu Tarihi, M.E.B.Yay. İst.1992 s.66.
- [66] İbrahim Artuk-Çevriye Artuk: İstanbul Arkeoloji Müze-leri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, M.E.B.Yay. İst. 1971, s.446-447.
- [67] Dr. İ. Kaygusuz, A.g.e.'deki fotoğraflara bkz.
- [68] İbrahim Artuk...A.g.e.s.394.
- [69] Fuat Köprülü: İslam Ansiklopedisi, "Artuk Oğulları" md. c. 1, s.617-652.
- [70] Dr. M. A. Çay: A.g.e.'deki Resim XXII'ye bkz.
- [71] Dr. İ. Kaygusuz: A.g.e., s.19.
- [72] Cahit Öztelli: Pir Sultan Abdal, s.30-31'den aktaran Dr. İ. Kaygusuz: Alevilik, İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları, I.Cilt, Alev Yay. 1995 İst., s.355.
- [73] İbrahim Aslanoğlu: Pir Sultan Abdallar, 2. Bas. Can Yay. İst. 1997.
- [74] Onar köyünün Kuzey batısına düşen Rutik mezarının Gölpahar denen bir pınarın bulunduğu ve otağında bir ulu meşenin dibinde Piri Baba'nın düşeği (makamı) vardır. Bu yörede Bizans, Paulicien kalıntıları vardır. Kalıntılardan bağ evleri yapılmıştır. Yüzeyle Bizans sikkeleri ve kap-kacak, çömlek kalıntıları bulunmaktadır. Piri Baba'nın hayatına ilişkin Cem Dergisi sayı: 71-73'deki yazılarıma bakılabilir.
- [75] Onar köyünde bugün Cennet paharı denilen çeşme, Piri Baba'nın damadına düğün armağanı olarak hediye ettiği çeşme olarak bilinir.
- [76] Onar köyünde İçeri ve Dışarı çeşme olarak anılan, Selçuklu mimari tarzı, giydirmeli taş kubbeli ve kesme taş örmeli çeşme, Şeyh Hasan'ın mucizesiyle çıkan pınar olarak bilinir.
- [77] Dr. İ. Kaygusuz: Şeyh Hasan Oner...A.g.e., s.20.
- [78] İsmail Onarlı: Merzifonlu Piri Baba, Cem Dergisi Sayı:71-73 ve ŞahKulu Dergisi: Baba İlyas-ı Horasanî-Merzifonlu Piri Baba ve Şeyh Hasan Oner Söylencele-ri, Ocak 1999'daki yazılarıma bkz.
- [79] Burhan OĞUZ: Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, Cilt: 2, s. 276.
- [80] Türkçe Sözcük: TDK. yay. Ank.1988.
- [81] Prof. Dr. Abdülkadir İNAN: Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK. yay. Ank. 1972, s. 74-75.
- [82] Prof. Dr. Faruk Sümer: Oğuzlar, s.656.
- [83] Prof. Dr. Faruk Sümer: A.g.e. EK.I-II, III.
- [84] Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu: Türk Kavimleri, İst.1988, s. 28.
- [85] Dr. İsmail Kaygusuz: Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi, s.376.
- [86] Mehmet Çayırdağ: Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine ait bazı kitabe ve mezartaşları, Tarih Dergisi, Sayı:34, s.511.
- [87] Mehmet Özdoğan: Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzeyle Araştırmaları, ODTÜ. Yay. İst. 1977, s. 56-58.
- [88] Ali Kıran ve Ali Hüseyin Düzgün'ün göl havzası içinde Ataf köyünün kalmadan önceki durumunu anlatmışlardır.
- [89] Dr. İsmail Kaygusuz: ...Şeyh Hasan Oner... A.g.e.1983, s.24
Söylencelerin farklı versiyonlarını Adaf köyünden 1991 yılında 90 yaşında ölen Haco Ana (Hatice Ütebay) ve Guruk Abdal'ın türbesinin bulunduğu Mutmur köyünden Aziz Erol ve Hastek köyünden Sarı Meccin Ocağı'ndan Güçük Ali Dede (Ali Özcan)'dan dinledik.
- [90] Nişangah denilen bugün ziyaret yeri olan bu mekan ok talimlerinin yapıldığı yüksekçe bir tepedir. Diktetaş denilen yerde de bir dut ağacı vardır, köyün çıkış kuzey yoludur. Köy girişindeki güneyde bulunan Nişangah ile Dikmetaş arasında kuş uçuşu 1,5 km'ye yakın uzaklıkta bir mesafe vardır. Okların atıldığı meşelik ile düştüğü yerler "DÜŞEK" adıyla anılır ve kutsal ziyaret yerleridir. Cuma akşamları mumlar yakılır, lokmalar dağıtılır. Bu ok atma yarışması ve söylenceler, onların çok iyi savaşçı olduklarını göstermektedir. Bu nedenle de, Onar Dede ve Şih Bahşiş'in okları üzerine, "Onar Dede'in okuna geleyik ki... Şih Bahşiş'in okuna gelesin emi !" biçiminde yemin verilir, and içilir ve bela,

- beddua okunur. Bu gelenek Orta-Asya Tüzesi olarak kılıç ve ok üzerine yemin anlayışının Anadolu'ya taşınma örfünden başka bir şey değildir ve uygulanmaktadır. Silah üzerine yemin etme töresi halen günümüz toplumunda da geçerlidir.
- [91] Bkz: Cevdet Türkay: Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre, Osmanlı İmparatorluğunda, Oymak, Aşiret ve Cemaatlar 1979, İst.Tercüman Yay. Sayfa: 22.ve 221.
- [92] Dr. M. Abdulhalük ÇAY: Anadolu'da Türk Damgası, Koç Heykel-Mezartaşları ve Türklere Koç ve Koyun Meselesi, TKAE.Yay. Ank. 1983, s.144.
- [93] Hilmi DULKADİR: Türk Dokuma Yanışları Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Değerlendirme, IV. MTHK. Kongresi Bildirileri, Cilt: V, Anic.1992, s.98.
- [94] Ali Rıza Yaman (Yalkın): Cenupta Türkmen Oymakları Cilt:1, Kül. Bak. Yay. Ank.1977, s.220-223.
- [95] Bkz: V. V. BARTHOLD: Moğol İstilasına Kadar, TÜRKİSTAN, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, TTK. yay. Ank. 1990 ve Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU: Harezmsahlar Devleti Tarihi, TTK. yay. Ank.1992.
- [96] M.Zeki Korgunal: Ebâ Müslim-i Horasanî, Sağlam Kit.1978 İst.ve A. Mesruri Geda: Eba Müslim'in Tabutu 2.Bas.Can Yay.1996 İst.Bkz. Büyük bir teşkilatçı ve komutan olan Eba Müslim, Türk soyludur. Soyunda evlilik ilişkilerinden dolayı Hz. Ali'ye dayandığı da söylenmektedir.
- [97] V.V. Barthold: A.g.e. s.82-83.
- [98] Sabah Gazetesi, Star Dergisi, 16.5.1993, Sayı:83, s.60-61.
- [99] Dr. İsmet Çetin: Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri, Kül. Bak. Yay. Ank. 1997, s.158-178.
- [100] Pir Ahmet Dikme: Haykırp Duyuramadıklarım, Bir Alevî Dedesinin Düşünceleri, Ant. yay.1999 İst. s.112-113.
- [101] Osman Ballı: Her Yönüyle, Kerer Köyü, Renk Grafik, İst.1995, s.136
- [102] Ahmet Buram: Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK. yay. Ank.1997, s.158.
- [103] Ümit Serdaroğlu: Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar, ODTÜ. Yay. Ank. 1977 S. 25, Türbelerin plan ve kesitleri için Resim: 51, Levha: 20'ye bakınız.
- [104] İsmet Zeki Eyüboğlu: Anadolu Uygarlığı, Der yay. İst.1981 s. 444.
- [105] Bakınız: Bahaeddin Ögel: Türk Mitolojisi, TTK yay. Ank. 1971 s. 374-382.
- [106] Sanat Tarihi Yıllığı XII, İst. Ed. Fak. Yay. 1982, s. 77.
- [107] Ahmet Yaşar Ocak: Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifler, Enderun Kit. İst. 1933, s.121 ve 125 Bkz.
- [108] Abdülkadir Yuvalı, Ydr. Doç. Dr.: "Fırat Havzasının Türk Tarihindeki Yeri", Türk Kültürü, S. 273, Ocak 1986 s.1-10 Akt. Ahmet Buran A.g.e., s. 4.
- [109] İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ank. 1984'den Akt. Ahmet Furan, A.g.e. s. 4.
- [110] Türk Ansiklopedisi, C. XXI, s. 448-451, Ank. 1974 ve Yeni Hayat Ansiklopedisi C. IV, İst. 1983 s.1933 ve Yeni Fırat Dergisi, S. 12 Elazığ ve Elazığ 1967 İl Yıllığı-1970 ve Elazığ 1973 İl Yıllığı'ndan Aktaran:ahmet Buran A.g.e. s. 4.
- [111] "Keban" Yeni Fırat Dergisi, S.12, 1963'den Akt. Anmet Buran A.g.e., s.4.
- [112] Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu: "Ağın",Yeni Fırat Dergisi, Sayı: 17 Kasım 1963'den Akt. Ahmet Buran A.g.e., s. 4.
- [113] Necdet Sakaoğlu: Anadolu Derebeyi Ocaklarından, Köse Paşa Hanedanı, Yurt Yay. Ank. 1984.
- [114] Dr. İsmail Kaygusuz, A.g.e. Bkz.
- [115] Muhammet Beşir Aşan: "Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları" Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ, Bildiriler, Fırat Ün. Elazığ-1987 s. 147-169.
- [116] Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız: "Anadolu'nun Türkleşmesi", Kaynaklar Dergisi Sayı: 13, s. 3-13'den Akt. Aşan.
- [117] Walter RUBEN : Çev. A. İtil, "Kırşehir'de Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri", Belleten: XII-45, 1948, s.173-193'den Akt. Kaygusuz, A.g.e.i.
- Nazmi Sevgen: "Dersim'in Hiç Köyündeki Mezarlıkta bulduğumuz (1328 H) tarihli ve insan heykelli mezar taşı dikkate şayandır" demektedir. "Zazalar ve Kızılbaşlar" s. 128.
- Kıpçak-Kuman boylarında taş kadın heykelleri vardır. Bkz. Ümit Hassan, "Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler" Kaynak Yay. İst. 1985, s. 157.
- [118] - Atilla Özkırmırlı: Türk Edebiyatı Ans. Cilt: 4, s.1119.
- Atilla Özkırmırlı: Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyat, İst. 1985, s. 214.
- Cahit Öztelli: Bektaşî Gülleri, 2.Bas. İst. 1985, s. 370.
- S.N. Ergun: Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şair ve Nefesleri, İst. Tarihsiz sayfa: 76.
- [x] Bu satır: "Bir adın Şih Ahmed, öbürü Tavil-i Tubî Dedesin" olarak da geçmektedir. Şiirindeki bazı sözcüklerin anlamı:
- HABL-ÜL VERİD: Şahdaman, (dinleyin bu nefesi Allah'ın hikmetidir)
- KADDAS: Kutlu ve mutlu
- SIRR-I HAKİKAT: Gerçek gizli, gizlenmiş gerçek
- TAVİL-İ TUBİ: Uzun kızıl (Uzun kızıl dede)
- (Şih Ahmet Dede, yörelere göre değişik adlarla çağrılmaktadır. Ulu Şih Ahmet Dede, Şeyh Ahmet, Uzun Ahmet Dede, Kızıl Ahmet Dede, Fazıl Şah Ahmet, Ahmet-i Tuğbi, Ahmet Yesevi vb.)
- [119] Sadeddin Nüzhet Ergun: Bektaşî Edebiyatı Antolojisi, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, 2. Bas. İst. Maa. Kit. 1945, s.178.
- [120] Jordan IVANOV: Livres et Legendes Bogomiles (Aux Sours du Cathaisme), (Çeviren): Monette Ribeyrol, Paris 1976 (sayfa:63).
- [121] Nazmi Sevgen: Zazalar ve Kızılbaşlar... Sf. 203 dip nota Bkz.
- [122] Nazmi Sevgen: A.g.e. s. 206 ve Alevilik Araştırmaları: AAA. yayın organı Sayı: 1, 1998, Almanya, s. 245.
- [123] Doç. Dr. İbrahim Arslanoğlu: Cibali Ocağı Dedesi ve Taliplerinin Alevilikle ilgili Görüşleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Sayı: Kış 99/12, s. 115-138.
- [124] Suat AKGÜL: Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, Boğaziçi Yay. İst. 1992, Bkz.